

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

ΚΕΔΡΟΣ

**Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ**

ΓΕΝΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ
Μ. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ 15 & Ι. ΠΑΓΚΑ - ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛ. ΚΕΝΤΡΟΝ 661.211 - 215

Καθ. Βασίλειος Μπαρδύρας, 10. XII .74
Γιάννης Πίτσος

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΤΣΟΥ

ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Κ Ε Δ Ρ Ο Σ

Copyright, Κώστας Βάρναλης, 1932.
« Κέδρος », 1974.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΤΗΣ «ΑΛΗΘΙΝΗΣ ΑΠΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ»

Ἐπιθυμία τοῦ Δάσκαλου : νὰ εἰκονογραφήσω τὸ ἔργο του. Πῶς θὰ μπορούσα ν' ἀρνηθῶ ; Ἄλλὰ καὶ πῶς ν' ἀνταποκριθῶ ; Δὲν εἶμαι ζωγράφος, παρ' ὅτι ἀπ' τὰ πρῶτα παιδικὰ μου χρόνια ἀσχολοῦμαι μὲ τὴ ζωγραφικὴ στὰ διαλείμματα τῆς συγγραφικῆς δουλειᾶς μου. Αὐτὸ τὸ «στὰ διαλείμματα» δηλώνει καθαρὰ τὸν ἀνεύθυνο ἐρασιτεχνισμό ἀυτῆς μου τῆς ἀσχολίας. Ἄλλωστε, καὶ μέγας ζωγράφος νὰ εἶμουν, πάλι θὰ δίσταζα νὰ εἰκονογραφήσω αὐτὸ τὸ ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας, ὅπου αἴσθημα, στόχαση, λόγος, δέονται σὲ μιὰ μοναδική, ἀδιάσπαστη ἐνότητα.

Στὴν «Ἀληθινὴ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη», ὅπως καὶ σὲ ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Βάρναλη, ποιητικὸ καὶ πεζό, ἢ γλώσσα εἶναι τόσο νευρώδης, ἀκριβόλογη, καίρια, παραστατικὴ, πὺν δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καμμιὰν εἰκαστικὴ ἐπικουρία, ἀπὸ καμμιὰν ἄλλη παράσταση.

Ἔτσι, δὲ μοῦ ἔμενε παρὰ νὰ διαλέξω, ἀνάμεσα στὶς ζωγραφικὲς μου προχειρολογίες, μερικὲς μονοτυπίες φτιαγμένες κεῖνες τὶς μεγάλες ὥρες τοῦ Πολυτεχνείου, ὅταν ἡ συγκίνηση μπούκωνε τὸ στόμα τῶν ποιητῶν κ' οἱ λέξεις φαίνονταν «ἀνήμπορες» καὶ «ἀτελέσφορες».

Ποιὸς βαθύτερος συνειρμὸς μὲ ὀδήγησε σ' αὐτὴ τὴν ἐπιλογή, εἶναι εὐκόλο, θαρρῶ, νὰ τὸ νιώσει κάθε ἀναγνώστης.

Ἀθήνα, Νοέμβρης 1974

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5800 S. UNIVERSITY AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60637

TO THE EDITOR OF THE JOURNAL OF POLYMER SCIENCE
PART A: POLYMER LETTERS EDITION
I have the honor to acknowledge the receipt of your
letter of the 10th of June, 1968, regarding the
manuscript of the paper entitled "The Structure of
the Polyethylene Oxide Chain" which you have
kindly submitted for consideration for publication
in the Journal of Polymer Science, Part A: Polymer
Letters Edition. The manuscript has been read by
the members of the editorial board and it is
their pleasure to accept it for publication in
the issue of the Journal of Polymer Science, Part
A: Polymer Letters Edition, to appear in the
September, 1968 issue. The article will appear
on pages 1001-1004. The article will be indexed
and abstracted in the usual manner.

Very truly yours,
J. H. Duerksen, Editor

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΕΜΠΤΗ ΕΚΔΟΣΗ*

Γιὰ πέμπτη φορὰ ἐκδίδεται ἡ «*Ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη*» καὶ τὸ γεγονὸς ἀπὸ δὲν εἶναι ἀπ' τὰ πολλὰ συνειθισμένα τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματείας.

Μερικοὶ παρεξηγήσανε τὸ σκοπὸ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου. Νομίσανε πὼς μ' ἀπὸ χλεβάζεται ἡ «ἀρχαία Ἑλλάδα» κι ὁ μεγάλος φιλόσοφος Σωκράτης. Λάθος. Ἡ Ἑλλάδα τῆς παρακμῆς κι ὁ θεωρητικὸς τῆς ἀντίδρασης χρησιμέψανε γιὰ πρόσχημα νὰ χτυπηθεῖ ἡ παρακμὴ κ' ἡ ἀντίδραση τῆς ἐποχῆς μας.

Τὸ Σωκράτη, τὸ τέκνο τοῦ λαοῦ, ποὺ στάθηκεν ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ καὶ καταφρονητὴς τῆς δημοκρατίας, τὸν κατηγορήσανε τρεῖς, ἀλλὰ τὸν καταδίκασε ὁ λαός. Τὸ δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας μὲ τὰ πεντακόσια μέλη του εἶτανε δικαστήριον λαϊκόν. Ἀλλὰ γιατί τὸν κατεδίκασε ὁ λαός; Ὅταν ὁ Θρασύβουλος μὲ τοὺς φυγάδες δημοκρατικοὺς λεπτέρωσε τὴν πατρίδα καὶ παλινόρθωσε τὴν κυριαρχία τοῦ λαοῦ, οἱ παθοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ ξεχάσουνε τὰ ἐγκλήματα τῶν Τριάντα Τυράνων, ποὺ εἶταν ἐγκάθετοι τοῦ Λύσανδρου καὶ στηρίγματα τῆς ὀλιγαρχίας. Κ' οἱ παθοὶ τοῦτοι μισοῦσανε καὶ φοβόντουσαν τοὺς ἐχθροὺς τῆς δημοκρατίας καὶ φίλους τῶν «σπαρτιατικῶν ἡθῶν». Κ' ἕνας ἀπ' αὐτοὺς κι ἀπ' τοὺς σημαντικότερους εἶτανε κι ὁ Σωκράτης, ὁ δάσκαλος τῶν προδοτῶν Ἀλκιβιάδῃ καὶ Κριτία.

Ἄλλ' ἀπὸ τὰ «ἱστορικὰ» δὲν εἶναι τὸ θέμα τοῦ βιβλίου. Ἡ

* Σημείωση τοῦ Ἐκδότη: Ὁ πρόλογος αὐτὸς γράφτηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκδόσεως, στὰ 1956, τῶν πεζῶν τοῦ Κ. Βάρναλη σ' ἕναν τόμο μὲ τὸν τίτλο «Πεζὸς Λόγος», στὸν ὁποῖο περιέχεται καὶ «Ἡ Ἀληθινὴ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη». Ἀπὸ τότε ὁ «Πεζὸς Λόγος» ἔχει ἐκδοθεῖ ἑφτά φορές, κ' ἔτσι ἡ σημερινὴ ἐκδοσις τῆς Ἀπολογίας θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἡ δέκατη τρίτη ἐκδοσις.

πρωτοτυπία του είναι τούτη : ὁ Σωκράτης ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει τὰ λάθη καὶ τὶς ζημιὰς τῆς διδασκαλίας του. Κι ἀφοῦ κοροϊδεύει τοὺς δημοκρατικοὺς τῆς δουλοκτησίας, πάει πρὸς ἀπ' αὐτοὺς καὶ γίνεται κήρυκας τῆς πανανθρώπινης λεφτεριάς.

Δεκέμβρης 1956

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Για τρίτη φορά εκδίδεται η («Αληθινή» απολογία του Σωκράτη) και νομίζω, πώς δέν είναι άσκοπο να πω δυο λόγια πληροφοριακά για το πνεύμα και για το σκοπό του βιβλίου.

Ἡ («Απολογία») γράφτηκε στα 1931 σάν ένα είδος διαμαρτυρίας ενάντια στην τότεσινή («δημοκρατία») του ιδιωνόμου, του Καλπακιού και τών διαφόρων στρατιωτικών κινήματων, πού είχανε κατακουρελιάσει τις συνταγματικές ελευθερίες του πολίτη κι είχανε διαφθείρει δλάκερο το δημόσιο βίο τῆς χώρας και προετοιμάσει τῆ διχτατορία τῆς 4ης Αυγούστου.

Ἡ τυραννία αὐτῆς τῆς μαύρης ἐποχῆς κι ἀργότερα τών δυο ξενικῶν κατοχῶν ἴσαμε σήμερα, κάνουνε τῆ σάτιρα τῆς («Απολογίας») τόσο ἐπίκαιρη τώρα, ὅσο εἴτανε και τὸν καιρὸ πὸν γράφτηκε.

Μερικοι νομίσανε, πὸς μὲ τοῦτο τὸ ἔργο («ἔβριζεται») ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα κι ὁ μεγάλος τῆς φιλόσοφος, ὁ Σωκράτης. Λάθος. Μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας και τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας σατιρίζεται ἡ σημερινή ἀντιδραστική Ἑλλάδα κ' ἡ «κοινὴ γνώμη» τοῦ κοπαιδιῦ, τῶν («προδομένων» ἐλλήνων) (ὅπως θάλεγε ὁ Σολωμός) πὸν ἡ κυρίαρχη τάξη τοὺς τυφλώνει τόσο πιτήθεια, ὥστε νὰ μὴ μποροῦνε νὰ βλέπουνε και νὰ κατανοοῦνε τὴν πραγματικότητα. Ὅσο για τὸ Σωκράτη, νομίζω, πὸς «ἄθωνεται» κάνοντάς τον ν' ἀναγνωρίζει στὸ τέλος τῆς ζωῆς του τις ζημιές τῆς ιδεαλιστικῆς του φιλοσοφίας.

Ἄν τώρα κείνοι πὸν καταδικάσανε τὸ Σωκράτη εἴτανε «δημοκρατικοί» κι αὐτὸς «ὀλιγαρχικός», ἡ διαφορὰ εἶναι τυπικὴ κι ὄχι οὐσιαστικὴ. Κατὰ βάθος πιστεύανε τὰ ἴδια πράματα. Τὸν καταδικάσανε λοιπὸν ἀπὸ παρεξήγηση.

Για νὰ ζωντανέψω τὴν πολιτικὴ, τὴν κοινωνικὴ και τὴν πνευ-

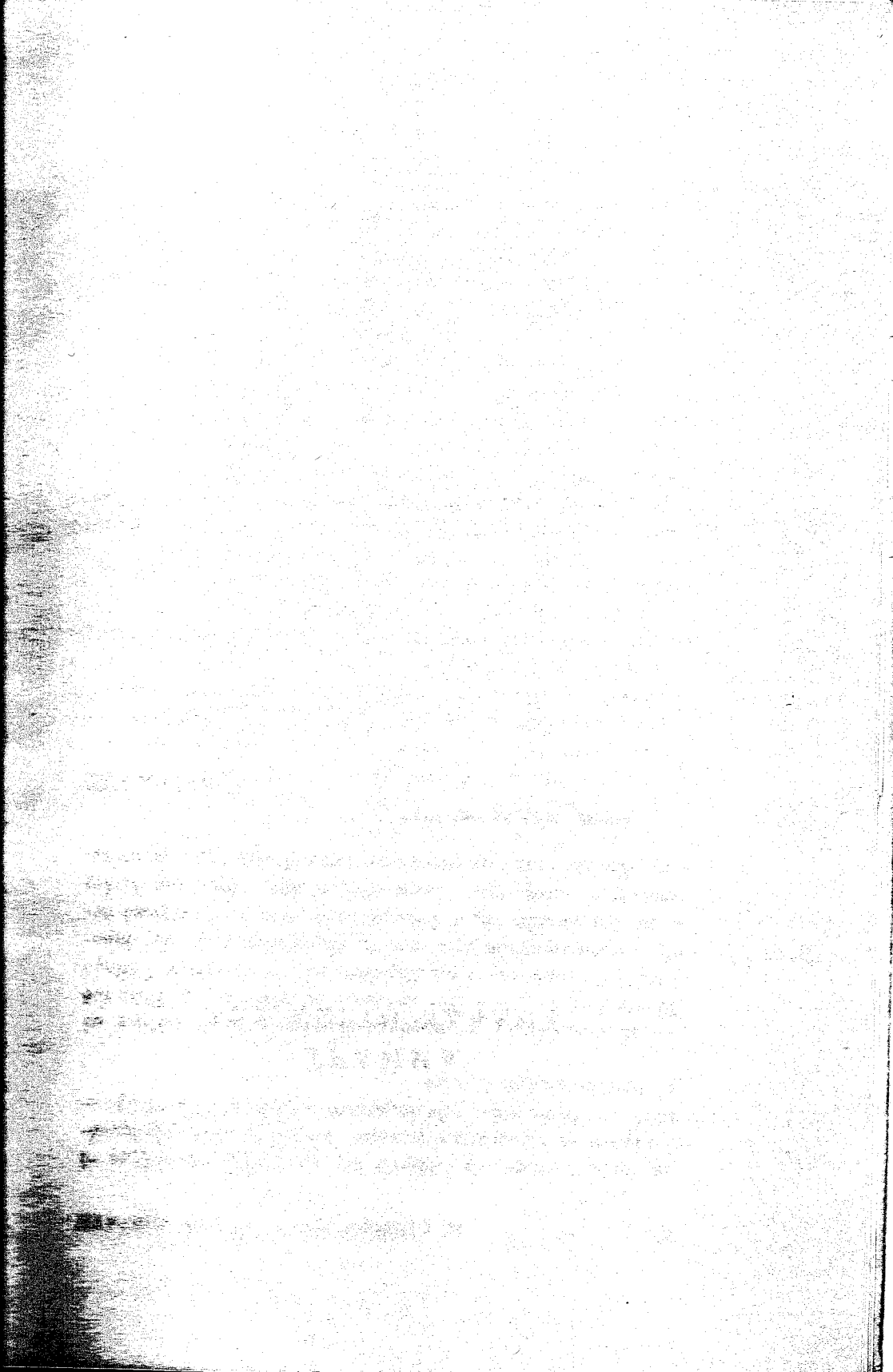
ματική κατάσταση τῶν Ἀθηῶν τῆς παρακμῆς, προσπάθησα νὰ μεταφέρω τὰ περασμένα στὰ τωρινὰ καὶ γιὰ νὰ δείξω τὴν ὁμοιότητά τους ἔκανα χρῆση τῶν ἀναχρονισμῶν. Πέτυχα, δὲν πέτυχα — τὸ ἀποτέλεσμα ἔχει τὸ λόγο.

Ἡ («Ἀπολογία») μεταφράστηκε ρούσικα καὶ τυπώθηκε σὲ 10.000 ἀντίτυπα, ποὺ ἐξαντληθήκανε σὲ πέντε μέρες. Τέλη τοῦ 1932 ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Βερολίνου «Neue deutscher Verlag» εἶχε κλείσει συμφωνία μὲ τὸ συν. Κ. Καραγιώργη (ποὺ εἶχε δημοσιέψει ἓνα κομμάτι τῆς «Ἀπολογίας») σὲ κάποιον λογοτεχνικὸ περιοδικὸ νὰ μεταφράσει δλάκερο τὸ ἔργο. Μὰ ἡ ἄνοδος τοῦ Χίτλερ στὴν ἐξουσία ματαίωσε φυσικὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς συμφωνίας.

Ἀθήνα, Μάρτης τοῦ 1946

Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ

**ΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ**

Μά πρέπει δυο λόγια νά σοῦ στείλω. Εἶναι μιάν ἀρρώστια πού μέ παραμονεύει γρήγορ' ἀργά νά μ' ἀδράξῃ. Τόσες φορές εἶχες τήν καλωσύνη νά μοῦ στείλεις τά γραμμένα σου καί εἶχα τήν ἀδιακρισία οὔτε νά σ' εὐχαριστήσω. Ἀπό καμμιὰ ξεγνοιασιά οὔτε μικροκακία. Τεμπελιά ; Τάχα μπορεῖ. Μά εἶναι κάτι ἄλλο. Τώρα καθαρώτερα τὸ καταλαβαίνω μέ τήν Ἐληθινή ἀπολογία τοῦ Σωκράτη σου. Δέ ο ς. Ἐνα εἶδος φόβου μήπως δέ σοῦ ἀποκριθῶ καθὼς θά πρεπε, ἢ μέ λίγα ἢ μέ περισσότερα λόγια, στὰ βιβλία σου. Μιά φορά ἔβαλα μιὰ ὑπογραφή διαμαρτυρίας γιά μιὰ ἀδικία πού θά σοῦ γινόταν. Ὅχι γιά τὸ φρόνημά σου, πού θά μπορούσε νά κριθῆ ἀσυμβίβαστο στὸ ἐπάγγελμα. Ἀλλὰ γιά τὸ πνεῦμα σου τὸ στρογγυλὸ καί τὸ λαμπρό, ὅσο κι ἂν εἶναι δύσκολο νά τὸ παραστήσουν αἰσθητὰ σχήματα λόγου τὸ ἀσύλληπτο· τὸ πνεῦμα σου πού θά μπορούσε νά ἐπιβάλῃ τὸ συμβιβασμὸ σὰ χρέος· καλὰ καλὰ δὲν ἐπιμένω, μὰ νομίζω. Ἀλλὰ τώρα φόβος ἢ ἀφοβία πρέπει νά παραμερισθῆ μέ δυο τρία, μέ φτωχὰ ἢ μέ περιττά, λόγια, αὐτὸ τὸ δέος. Δηλαδή πρὸς ἐσένα γιά σένα, πρὸς ἐμένα γιά μένα. Δὲν πρόκειται γιά κανένα τρίτο πρόσωπο, ἀπλὸ ἢ διπλό. Δὲν τὰ λογαριάζω. Καί λοιπὸν μέ τὸ Σωκράτη σου νομίζω, πὼς φαίνεται καθαρώτερα ἢ δύναμή σου καί ἡ χάρη σου. Μὴν ξεχνᾶς, χρόνια τώρα, πὼς, νεαρώτατος, σ' ἐμένα πρωτοῦρθες γιά νά μοῦ ἐμπιστευθῆς τὰ πρῶτα σου στιχουργικὰ δοκίμια. Τὰ φυλάγω ἀκόμα χειρόγραφα καί ἀνα-

χωρώντας από τη θετική αυτή πηγή μπορώ να μετρήσω καλύτερ' από άλλους τὰ βήματα και τὴν προκοπή σου στὴν ποίηση, πού αὐτὴ μονάχα μ' ἐνδιαφέρει. Ἡ πρώτη μου ματιά ἦτανε νὰ βρῶ ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ λογισθῆ ὡς δάσκαλός σου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο και ξετινάχτηκες. Μοῦ φαίνεται — ἀδιάφορο, ἂν ἀσυνείδητα ἢ συνειδητά· γιὰ μένα κρατεῖ ἡ διάθεση νὰ βρῶ ἕνα σου ἀπὸ τὰ ντόπια μας σπρωγμένο ξεκίνημα — εἶναι ὁ καυγᾶς τοῦ Λασκαράτου, ὁ καυγᾶς Ἀχιλλέα και Ἀγαμέμνονα. Σπρώξιμο λέω ἑνός, πού στέκεται στὴ θέση του, σ' ἕναν, πού ξεκινᾷ και πάει και ξεπερνᾷ. Ὁ Λασκαράτος μὲ ὄλο του τὸ ἐξαιρετικὸ τετραγωνικὸ ταλέντο δὲν ἔχει τίποτε σχεδὸν νὰ κάμη μὲ τὸ λυρισμὸ. Κ' ἐμένα τρέφει, μὲ ὄλα σου τὰ σαρκαστικὰ καμώματα, ἡ λυρικὴ μανία. Κάτι πολὺ διαφοροτικὸ. Και ὅμως ἀπὸ τὸ Σωκράτη σου σελίδες, ἂν τις ἔδινες στὸ λασκαράτικον ἐνδεκασύλλαβο, θὰ ταίριαζαν ἀξιόλογα ἢ θὰ σ' ἔφερναν ψηλότερα. Ἀλλὰ μὲ τὰ πεζᾶ σου ἢ μὲ τὸ στίχο σου ξέρεις νὰ κρατιέσαι γερά. Ἡ γλῶσσα σου ἐξαισία στὴν καλλιτεχνικὴ ἐφαρμογὴ μιᾶς ἀρχῆς, πού τῆς ἀμφισβητῶ, τώρα μὲ τὴν πρεσβυτικὴ πείρα μου, πάντ' ἀπόλυτη τὴν ἀλήθεια της — και μ' ὄλο τὸ παράδειγμα τῆς ἐπιτυχίας της μέσα στὸ στίχο — στὸν πεζὸ μας λόγο. Ἡ ἀρχαιογνωσία σου ὅσο κι ἂν εἶναι ἀνακατεμένη μὲ τὴ σάτιρά σου ξεμυτίζει ἀξιόλογη. Διαβάζοντάς σε σημείωσα στὸ περιθώριο κάπου : *Ἡ ἀρχαιογνωσία μαζί μὲ τὴν κοροϊδία χορεύουν τὸν καρσιλαμᾶ.* Ἄ! ἡ κοροϊδία ! τῆς ἀπευθύνεις καλέσματα συγκινητικά. Εἶναι ἡ Μοῦσα σου. Ὁ ὑπαινιγμὸς κι ὁ ἀναχρονισμὸς. Συγχρονίζονται. Δυὸ θεράποντες τοῦ τεχνίτη ὑπάκουοι κάνουν ἕνα ἐπαναστατικὸ δαιμόνιο. Κάνουν τὸ Σωκράτη, ἀπὸ ἀρχαῖο μοντέρνο, χωρὶς μῆτε τοῦ ἀρχαϊσμοῦ νὰ κακοφαίνεται μῆτε ὁ μοντερνισμὸς νὰ ζημιώνεται. Προστατεύει και τοὺς δυὸ ὁ λυρισμὸς. Ὁ καημένος ὁ ποιητής, ὅπου ἀνακατευθῆ, ξέρει και συγυρίζει. Μᾶς δίνεις μιὰν αὐτοψυχογραφία τοῦ φιλοσόφου διασκεδαστικώτατη. Και μᾶς θυμίζεις, πῶς ὅσο κι ἂν ὁ Σωκράτης βουτήχτηκε στὴ διαλεχτική, ὅσο κι ἂν τὴν ἐπολέμησε τὴ σοφιστικὴ — σοφιστῆς κι αὐτός, ὅσο κι ἂν εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ Πλάτωνα — εἶναι ὁ Σωκράτης ἐκεῖνος, πού ἀγαλλματοποιὸς στὰ νιάτα του, μᾶς ἔδωκε τις Χάριτες. Μοῦ φτάνουν. Ἡ κοροϊδία. Ἡ κοροϊδία σου. Παιγνίδι και τέχνη. Γιατὶ τέτοια εἶναι και ἡ Τέχνη. Μαζί ἱεροτελεστία και ξεσυνέρισμα. Μὲ τὴν

À Diva, 19. XI. 73. -

ἐλευθερία της, ἀπόλυτη, συνταιριάζει καὶ τὰ δυό. Μήτε πού μπορεῖς χωρὶς ἐλευθερία νὰ τὴ φανταστεῖς. Μιὰ φορὰ κ' ἓνα καιρὸ γνῶριζα ἓναν παππᾶ. Καρακαντᾶς τ' ὄνομά του. Μιὰ Κυριακὴ διάβαζε στὴν πόρτα τοῦ ἱεροῦ στηλωμένος τὸ Εὐαγγέλιο. Μιὰ γυναίκα ἀγνάντια του δὲν ἔπαυε τὴν κουβέντα. Ὁ Παππακαρακαντᾶς χωρὶς νὰ κουνηθῆ ἀπὸ τὴ θέση του, χωρὶς νὰ τοῦ ξεφύγη καμμιά ματιὰ, καμμιά χειρονομία, φρόντισε νὰ προσθέσῃ στὸ ἅγιο κείμενο πού διάβαζε, σὲ ἦχο πλάγιο βαρὺ, ἓνα : «σκασμὸς Καραμουντάνενα !» — ἔτσι τὴ λέγανε τὴ γυναίκα — κ' ἐξακολούθησε τὸν ψαλμὸ του. Μοῦ θυμίζεις τὸν Παππακαρακαντᾶ. Καὶ γενικώτερα, εἶναι μιὰ φράση σου : «Ἀπὸ τὴν καβαλίνα τοῦ δρόμου στὴν κορφὴ τῆς διπλανῆς ροδακινιάς». Τέτοιος εἶναι ὁ δρόμος σου καὶ τὰ τριγυρισματὰ σου. Δὲ σὲ ταραζοῦν τ' ἀκάθαρτα τοῦ δρόμου, γιατί λυτρώνεσαι στὴν κορφὴ τῆς ροδακινιάς. Ἀλλὰ κακοσυνηθισμένος, ἀπὸ τὴν κορφὴ ξαναγυρίζεις στὴ λάσπη.

Μὲ τὰ γραμμένα σου μοῦ φαίνεται, πὼς δυὸ κλίκες ζεσταίνεις, ἐκείνους, πού θέλουνε νὰ σ' ἀφορίσουν, κ' ἐκείνους, πού θὰ ζητᾶνε νὰ σὲ φιλήσουν. Εἶναι καὶ μιὰ τρίτη, πού τὰ αἰσθάνεται καὶ τὰ δυὸ διαβάζοντάς σε, ὅσο κι ἂν τέτοιο αἶσθημα μπερδεύει. Λοιπὸν μὲ συγχωρεῖς, πού ἀργὰ σοῦ ἀποκρίνομαι γιὰ τὸ στάλισμο τῆς Ἀληθινῆς ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη σου, εὐχαριστώντας σε μὲ λόγια, πού μπορεῖ νὰ μὴ σοῦ λένε τίποτε.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΑΡΘΡΟ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΑΗΝΟΥ

Η ΑΠΟΦΑΣΗ τῶν *Νέων πρωτοπόρων* ν' ἀφιερῶσουνε σ' ἓνα φυλλάδιό τους ξεχωριστὴ θέση γιὰ τὸν ποιητὴ Κώστα Βάρναλη μὲ βρίσκει ἀπόλυτα σύμφωνο καὶ μὲ γεμίζει χαρὰ. Βρίσκω μάλιστα πὼς ἡ μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Βάρναλη καὶ ἡ χρησιμοποίησή τους στὸ ιδεολογικό μας μέτωπο ἔχει καθυστερήσει πάρα πολύ.

Προσωπικὰ ἐγὼ πιστεύω, πὼς ἡ πνευματικὴ προσωπικότητα τοῦ Βάρναλη ξεπερνάει πολὺ τὰ σύνορα τοῦ τόπου μας καὶ μπορεῖ νὰ σταθεῖ μέσα στὰ καλύτερα ὀνόματα, ποὺ ἔχει νὰ δείξει ἡ παγκόσμια ἐπαναστατικὴ λογοτεχνία.

“Ὅταν, πρὶν ἀπὸ λίγον καιρὸ, βρέθηκα στὴν ὀλάσπρη σάλα μὲ τὶς μαρμάρινες κολόνες στὸ «Σπίτι τῶν συνδικάτων» τῆς Μόσχας, μπροστὰ στὸ πλῆθος τῶν σοβιετικῶν λογοτεχνῶν καὶ μπροστὰ στοὺς ξένους, ποὺ ἦτανε καλεσμένοι στὸ πρῶτο λογοτεχνικὸ συνέδριο τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως καὶ εἴμουνα ὑποχρεωμένος νὰ πῶ καὶ γὼ δυὸ λόγια γιὰ τὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ τόπου μας, ἓνα μόνον ὄνομα μπόρεσα νὰ προφέρω, μὲ τὴ βαθεῖα πίστη, πὼς δὲ μιλοῦ συμβατικά, τ' ὄνομα τοῦ Κώστα Βάρναλη.

Καὶ ὅμως τὸ προλεταριάτο τοῦ τόπου μας δὲν τονὲ γνωρίζει ἀρκετά. Ἴσως μάλιστα τὸν ξαίρει πολὺ λίγο. Τὸ λάθος ἔχει πολλὰ αἰτίες. Σκοπὸς μου δὲν εἶναι σήμερα νὰ δείξω τὶς αἰτίες αὐτές. Ἴσως, φανοῦνε μερικὲς προχωρώντας στὴ μελέτη μου παρακάτω. Σκοπὸς μου εἶναι νὰ μιλήσω γιὰ τὸ Βάρναλη, σὰν ἓνας ἀπὸ κείνους ποὺ ἡ τέχνη τους βρίσκει ἀντίλαλο βαθιὰ στὸ εἶναι τους. Δὲν εἶμαι τεχνοκριτικὸς καὶ δὲ θὰ κάνω γυμνάσματα βαθειᾶς ἀνάλυσης γιὰ νὰ

ξαφνίσω τάχα τὰ πλήθη. Θὰ κάμω μιὰν ἀπλὴ ὁμιλία στοὺς συντρόφους γιὰ τὸν ποιητῆ.

Ὁ Κώστας Βαρνάλης γεννήθηκε στὸν Πύργο τῆς Βουλγαρίας στὰ 1884 ἀπὸ μικροαστικὴ φαμίλια. Δεκατεσσάρω χρονῶ πῆγε στὰ Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα τῆς Φιλιππούπολης καὶ πῆρε τὸ ἀπολυτήριό του σὲ τέσσερα χρόνια. Ἦταν ἐξαιρετικὸς μαθητῆς, ἔγραφε στίχους πατριωτικοὺς, ἔπαιρνε τὰ γράμματα, τὰ μάτια του ἔβγαζαν σπίθες, ἔδειχνε πὼς μπορεῖ νὰ γίνεи σπουδαῖος «ιεροφάντης τῶν Μουσῶν καὶ λειτουργὸς τῆς Παιδείας». Τὸν ὑποστήριξε λοιπὸν ὁ δεσπότης Ἀγγιάλου καὶ ἡ κοινότητα Βάρνας καὶ τὸν ἔστειλε νὰ σπουδάσει φιλολογία στὴν Ἀθήνα.

Πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπλὴ ἱστορία, πού χίλιες φορές σὲ χίλιες πολιτεῖες καὶ χωριὰ τοῦ «ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ» μὲ χίλια τόσα πρόσωπα ἐπαναλήφθηκε ὅλο τὸ δέκατο ἔνατο καὶ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, κρύβεται ἓνας κόσμος ὀλάκερος ἀπὸ ἰδέες καὶ ψυχὸρμητα, πού θὰ μπορούσαν νὰ προδιαγράψουν τὸ δρόμο ἑνὸς στοχαστῆ, ἑνὸς ἐπιστήμονα, ἑνὸς τεχνίτη γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ. Στὶς κοινότητες αὐτὲς τὶς ἑλληνικὲς, τὶς σκορπισμένες ἀπὸ τὸ Δούναβη ὡς τὸ Μισίρι, ἔκαιγεν ὁ πιὸ φλογερὸς πατριωτισμὸς στὸ βωμὸ τῆς «Μεγάλης Ἰδέας». Πὼς οἱ χῶρες αὐτὲς ἦταν ἑλληνικὲς «ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Νείλου καὶ ἀπὸ τῆς Κάτω Ἰταλίας μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου», ἦταν δόγμα ἀσυζήτητο γιὰ τοὺς δασκάλους, πού πύρωναν καὶ σφυροκοποῦσαν τὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν σ' ὅλα τὰ σχολιὰ τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς, ὁ μέγας Ἀλέξαντρος, οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, εἶχανε γράψει ἀπάνω στὸ γρανίτη τῆς ἱστορίας «τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ ἑλληνισμοῦ». Κ' ἔσπερναν οἱ δασκάλοι μέσα στὶς ψυχὲς τῶν παιδιῶν τὴν προσδοκία τοῦ Μεγάλου λυτρωτῆ, τοῦ Μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, πού θ' ἀναστηνότανε καὶ θ' ἀνάστανε τὴν αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ τοῦ μεγάλου ποιητῆ, πού θ' ἀνάστανε τὴ γλώσσα τῶν Ὀμήρων καὶ τῶν Πλατῶνων.

Ἐνα κομματί πρωτοπόρο αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας, ἓνας τόπος ὅπου τ' ὄνειρο αἰῶνων εἶχε γίνεи ὑπέρλαμπρη πραγματικότητα, ἦταν ἡ «ἐλευθέρη ἡμῶν πατρίς», τὸ βασίλειο τῆς Ἑλλάδας. Μέσα σὲ τέτιο χρυσοστέφανο ἔβλεπαν μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των ὅλα τὰ νέα παιδιὰ, πού φοιτοῦσανε στὰ σχολιὰ τῶν ἑλληνικῶν κοι-

νοτήτων και λαχταρούσανε τὴν ἅγια στιγμή, πού θά φιλούσανε τὸ χῶμα της.

Ἡ στιγμή αὐτὴ ἦρθε γιὰ τὸ Βάρναλη τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1902.

Μὰ ὁ Βάρναλης ἔσκυψε νὰ φιλήσει τὸ ἅγιο χῶμα τῆς «Ιουστέφανης» πολιτείας, μύρισε τὴν καβαλίνα καὶ τὸ κάτουρο, πού ἦτανε ζυμωμένα μὲ τὴ βρωμερὴ λάσπη καὶ τὴ σκόνη καὶ ἀρωμάτιζαν τὸν «ἄβρὸν καὶ δῖον αἰθέρα» τῆς χώρας τῶν Ἐρεχθιδῶν. Καὶ εἶδε, γιὰτὶ εἶχε μάτια πούμποροῦσαν νὰ ἰδοῦν καὶ τὴν τιμιότητα νὰ πιστεῦει στὰ μάτια του, μέσα στὴ λάσπη καὶ τὴ σκόνη αὐτὴ νὰ κυλιοῦνται μὲ τὰ ψηλά τους κολάρα καὶ τὰ καλοσιδερωμένα ροῦχα τους, θριαμβευτικὰ οἱ ἔμποροι τῆς ψευτιᾶς, οἱ ψιλικατζῆδες τῆς πολιτικῆς, οἱ φαμφαρόνοι, οἱ γλωσσαμύντορες, οἱ θρησκευιοκάπηλοι καὶ οἱ πουλημένοι κοντυλοφόροι.

Ὁ πρῶτος αὐτὸς τραγικὸς κλονισμὸς στάθηκε σωτήριος γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ Βάρναλη. Τὸν ἔβγαλε ἀμέσως ἀπὸ τὰ ψευτόνειρα, τὸν ἔφερε στὴ γῆ, τὸν ἔκλεισε προσωρινὰ στὸ ἐγὼ του. Ἔγινε δημοτικιστὴς καὶ ὅταν στὰ 1903 τ' ἀφιονισμένα παιδιὰ, πού σπούδαζαν στὸ πανεπιστήμιο, πήγαν νὰ κάψουν τὸ ἔθνικὸ θέατρο, γιὰτὶ εἶχε ἀνεβάσει τὴν Ὁρέστεια τοῦ Αἰσχύλου μεταφρασμένη ἀπὸ τὸ Σωτηριάδῃ σὲ μισοδημοτικὴ γλώσσα, ὁ Βάρναλης βρέθηκε στὸ ἀντίθετο στρατόπεδο μαζί μὲ τοὺς λίγους δημοτικιστάδες τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

Τὸ ἀηδόνι, πού μερίμεναν ἀπὸ τὸν Πύργο καὶ τὴ Φιλιππούπολη νὰ συνεχίσει τὰ πατριωτικὰ τραγούδια τοῦ Ἀχιλλέα Παράσχου, ὅταν πρωτάνοιξε τὸ στόμα του ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, τραγούδησε δικούς του προσωπικοὺς καημούς, εἶχε ξεχάσει ὀλότελα τὴ «Μεγάλῃ Ἰδέᾳ» καὶ τὸν ἑλληνικὸ ἀπολυτρωτισμὸ καὶ δὲ μιλοῦσε γιὰ καμμιά νεκρανάσταση, οὔτε πολιτικὴ οὔτε πνευματικὴ.

Τὸ πρῶτο του βιβλίον ἦταν μιὰ μικρὴ συλλογὴ μὲ τὸν τίτλον *Κη-ρῆθρες* (1905). Εἶναι καμμιά τριανταριά τραγούδια ἀπὸ τρεῖς ἢ τέσσερις στροφές. Χωρίζονται σὲ τρία μέρη μὲ τοὺς τίτλους: *Σ' ἓνα ἀδειανὸ βᾶθρον θεοῦ, Ἰρις καὶ Τραγούδια τοῦ σκότους*. Τὰ θέματά τους εἶναι καθαρὰ προσωπικά, ἓνας χαμένος ἔρωτας, δράματα γυναικῶν, πόθοι, ἀναστεναγμοί, μελαγχολίες, ὁ ἴσκιος τοῦ θανάτου, μπραβοῦρες νεανικῶν ὀνειρῶν.

Τὸ βιβλίον προλογίζει ὁ ζακυνθινὸς ποιητὴς Στέφανος Μαρτζώ-

κης. Παρουσιάζει τὸ «μετρίοφρονα νέο» πὸς «ἤμπορῶ νὰ τὸ πῶ μὲ μεγάλη μου χαρὰ ὅτι εἶναι ἀληθινὸς ποιητής... Καὶ ἰδοὺ σήμερα σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον ἕνα ρυάκι τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, τὸ ὁποῖον ...δὲν μοιάζει μὲ ἄλλα ρυάκια, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν τίποτα δικό τους».

Καὶ ἀληθινά, ἂν ἔχει κανεὶς νὰ παρατηρήσει κάτι στὰ πρῶτα ἐτοῦτα καὶ ἀρκετὰ ἀκόμη ἄτεχνα καὶ δυσκολογραμμμένα δοκίμια τοῦ Βάρναλη, εἶναι πὼς δὲν παρουσιάζουνε καμμιά ἐπίδραση ἀπὸ τοὺς γύρω του. Οὔτε τοῦ Παλαμᾶ ἀπήχηση βρῖσκει κανεὶς στὸ στίχο τοῦ Βάρναλη, οὔτε τοῦ Γρυπάρη, οὔτε τοῦ Μαλακάση, οὔτε πολὺ λιγότερο τοῦ Δροσίνη, πὸς ὅλοι αὐτοὶ ἦτανε στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς ποιητικῆς δημιουργίας.

Ὁ Βάρναλης σπουδάζει φιλολογία, παίρνει τὸ δίπλωμά του στὰ 1908 καὶ διορίζεται ἑλληνικοδιδάσκαλος στὴν Ἀμαλιάδα στὰ 1909. Στὰ 1911 βρῖσκεται σχολάρχης στὴν Ἀργαλαστή, ἀνακατάνεται στ' ἀθεικὰ τοῦ Βόλου κ' εἶναι κι αὐτὸς ἀνάμεσα σὲ κείνους, πὸς κατηγορήθηκαν μαζὶ μὲ τὸ Δελμοῦζο καὶ τὸ Σαράτση. Ἀθωώθηκε ὅμως μὲ βούλευμα κ' ἔτσι δὲν ἦτανε στὴ δίκη τῶν «ἀθέων», πὸς ἔγινε στ' Ἀνάπλι στὰ 1914.

Ἀπὸ τὰ 1912 ὡς τὰ 1915 ὑπηρέτησε σχολάρχης στὰ Μέγαρο καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἤρθε καὶ στὸ Διδασκαλεῖο τῆς μέσης παιδείας.

Ἀπὸ τὰ 1915 ὡς τὰ 1917 ὑπηρέτησε σχολάρχης στὴν Κερατιὰ. Ἐπειτα τὸν μεταθέσανε καθηγητὴ τὸν Πειραιᾶ, ἀπ' ὅπου τὸ Φλεβάρη τοῦ 1919, ὕστερ' ἀπὸ διαγωνισμό, στάλθηκε ὑπότροφος στὸ Παρίσι γιὰ νὰ σπουδάσει αἰσθητικὴ καὶ φιλολογία.

Στὰ δεκαπέντε αὐτὰ χρόνια ὠριμάζει τὸ ποιητικὸ ταλέντο τοῦ Βάρναλη.

Ὁ ἰδεολογικὸς του κόσμος ὡς τὰ 1919 δὲν παρουσιάζει καμμιά σοβαρὴ ἐπίδραση οὔτε ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, οὔτε ἀπὸ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, ἂν καὶ φόρεσε τὸ χακὶ καὶ ὑπηρέτησε πολὺν καιρὸ στρατιώτης.

Τὰ πατριωτικὰ ὄνειρα τῆς παιδικῆς του ζωῆς δὲν ζύπνησαν μέσα του, οὔτε φαίνεται νὰ τὸν ἀγγίζει διόλου ἡ ἐξόρμησις τῆς ἀστικῆς τάξης γιὰ τὴν πραγμάτωσις τῆς «Μεγάλης Ἰδέας». Ἄν τὸν ἐμπνέει κάτι πρὸ γενικὸ καὶ πρὸ ἀντικειμενικὸ, ἔξω ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικὸ του συναισθηματισμὸ, αὐτὸ ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλά-

δα, όχι όμως με τὸ νόημα πού τὴν ἔβλεπαν οἱ κούφιοι ἀρχαιοπαρ-
λαδῶροι ἀλλὰ Μιστριώτη.

Τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα τὴν ἔβλεπε σὰ μιὰν ἐνσάρκωση τῆς ὁμορ-
φιᾶς καὶ τῆς ἐπικούρειας βιοθεωρίας. Ἕνας ὠραιόπαθος, φυσιο-
λατρικὸς συγκρατημένος ἡδονισμὸς κυριαρχεῖ στὴν ψυχὴ του καὶ
ἡ φόρμα πού παίρνει ἡ ποιητικὴ δημιουργία του βρίσκει τὴν ἀντι-
στοιχία τῆς στοὺς γάλλους παρνασικούς. Ὁ Λεκόντ Ντελίλ, ὁ
Σουλὺ Πρυντόμ, ὁ Ζοζέ - Μαριά ντὲ Ἐρεντιὰ εἶχανε βρεῖ πολλοὺς
μιμητὲς στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Παλαμαῆς, ὁ Γρυπάρης, ὁ Μαβίλης κι
ἄλλοι πολλοὶ δοκίμασαν νὰ δώσουνε σὲ φόρμα καλοδουλεμένη, στὴ
σφιχτὴ δαχτυλιδόπετρα τοῦ σονέτου, μορφὲς ἀπ' τὴν ἀρχαία Ἑλ-
λάδα, ἀναστημένες μέσα σ' ἓνα πλαίσιο ὀλυμπικό, ὅπου τὰ πιὸ
σφοδρὰ πάθη τῆς ζωῆς ὑποτάζονται στὸν ὑπέρτατο νόμο τῆς ἀρ-
μονίας, τῆς συμμετρίας, τῆς ὁμορφιᾶς. Ἡ ἰδεολογικὴ του αὐτὴ ρο-
πὴ ἔφερε στὴν τέχνη τοῦ Βάρναλη δυὸ μεγάλα καλά. Δυναμόσωσε
μέσα του τὴν αἵσθηση τῆς τέλειας φόρμας, τὸν ἔκανε νὰ κυριαρχή-
σει ἀπόλυτα τὰ πλαστικά του μέσα. Ἡ γλώσσα ζυμώνεται πιὰ
στὰ χέρια του μὲ μαεστρία καὶ ὀλοένα πλησιάζει τὸ ἰδανικὸ τῆς
τέλειας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὴ θέληση τοῦ ποιητῆ καὶ τὴ δύνα-
μὴ του.

Τὸ δεῦτερο σπουδαῖο καλὸ ἦταν ἓνα γνώρισμα τοῦ παρνασι-
σμοῦ πού φάνηκε ἀργότερα καὶ στὸν Καβάφη, μὲ τὴν ἰδιότητα σὲ
τοῦτον ἐξέλιξη. Ὁ παρνασισμὸς, προσπαθώντας τάχα ν' ἀναστήσει
πιστὰ τίς ἀρχαῖες μορφὲς μὲ τὸ πραγματικὸ περιεχόμενον τοῦ και-
ροῦ τους, ὄντας ἓνα εἶδος ἱστορικοκλασικοῦ νατουραλισμοῦ, στ'
ἀλήθεια δὲν ἔκανε τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ προβάλλει μέσα στὸν ἀρ-
χαῖο κόσμον τὴ συνείδηση τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπάνω στὴ στιγμή
τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας τῆς. Τοῦ παρνασισμοῦ ἡ πνοὴ ἦτανε με-
τρημένη, βέβαια, ὡστόσο συνήθιζε τὸν τεχνίτη νὰ γεμίζει τὰ ἱστο-
ρικὰ σύμβολα μὲ περιεχόμενον, νὰ τὰ ζωντανεύει. Καὶ ἡ τάση αὐτὴ
κ' ἡ γύμναση, πού θὰ ἔμενε ἓνα ἀπλὸ παιχνιδίσμα, ὅπως ἔγινε μὲ
τὸν Παλαμαῆ, τὸ Γρυπάρη καὶ τὸ Μαβίλη καὶ ἄλλους πολλοὺς, ἀν
ἔμενε κι ὁ Βάρναλης κλεισμένος μέσα στὰ τεῖχη τῆς ἀστικῆς ψυχο-
σύνθεσης, ἔδωκε ἀργότερα τοὺς πιὸ ἐξαισίους καρπούς, ὅταν ὁ Βάρ-
ναλης γκρέμισε τὰ τεῖχη καὶ πέρασε στὴν ἐπανάσταση.

Τὰ ποιήματα τῆς λυρικῆς αὐτῆς ἐποχῆς τοῦ Βάρναλη ἀπὸ τὰ

1905 ως τὰ 1920 βρίσκονται σκορπισμένα σὲ διάφορα περιοδικὰ τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Στὸ *Νουμᾶ*, στὴν *Ἠγησώ*, στὰ *Γράμματα τῆς Ἀλεξάντρειας*, στὸν *Πάνα* πού ἐβγαζε ὁ Ἄρ. Καμπάνης, στὴ *Νέα Ζωὴ τῆς Ἀλεξάντρειας*, στὸν *Πυρσό*, στοὺς *Βωμούς* καὶ σ' ἄλλα. Σὲ βιβλίον δὲ βγῆκαν ἀκόμη, γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς σήμερα δὲν τὰ ἐχτιμάει τὰ ἔργα του τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μὰ δὲν ἔχει δίκιο. Βέβαια δὲ θὰ εἶχανε καμμιά ξεχωριστὴ σημασία ἂν ὁ ποιητὴς δὲν εἶχε τὴν ὑστερότερη ἐξέλιξή του. Σήμερα ὅμως εἶναι σημάδια στὸ δρόμον του. Γιὰ δεῖγμα τῆς τέχνης αὐτῆς δίνουμε ἐδῶ τὸν *Ορέστη* :

ΟΡΕΣΤΗΣ

*Σέλινα τὰ μαλλιά σου μωρωμένα
λύσε τα, νὰ φανεῖς ὡς εἶσαι, ὠραῖος
καὶ διῶξε ἀπὸ τὸ νοῦ σου πιά τὸ χρέος
τοῦ μεγάλου χρησιμοῦ μιὰ καὶ κανένα*

*τρόπον δὲν ἔχεις ἄλλονε ! Καὶ μ' ἕνα
χαμόγελον, ἰδὲς πὼς σ' ἔφερ' ἔως
στ' Ἄργους τὴν πόλιν ὁ δρόμος σου ὁ μοιραῖος
τὸ σπλάχνον ν' ἀφανίσῃς πὸν σ' ἐγέννα.*

*Κανεῖς δὲ σὲ γνωρίζει ἐδῶ· καὶ σὺ ὁμοίαν
τὸν ἐάντ' σου ξέχασέ τον καὶ ἄμε
στῆς χρυσῆς πολιτείας τὰ σταυροδρόμια.*

*Καὶ τὸ ἔργο σου, σὰ νὰ ταν ἄλλος, κάμε·
ἔτσι καὶ ἀλλιῶς θὰ παίρνει σε ἀπὸ πίσον
γιὰ τὸ αἷμα τῆς μητρὸς σου, γιὰ ἡ ντροπὴ σου.*

Ἀπὸ τὴν ποίησιν αὐτὴ δύσκολα μαντεύει κανεῖς τὸ Βάρναλη τῆς ἐπαναστατικῆς ἐποχῆς καὶ γιὰ ἕνα λόγο ἀκόμη. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, πὼς στὴν ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Βάρναλη ὡς τὰ 1920 δὲ φανερώνεται ὁ σαρκασμὸς καὶ ἡ σάτιρα, τὸ πικρὸ ἐκεῖνο γέλιο, πὸν κρύβει τόση πείρα τῆς ζωῆς καὶ τόση ἐπανάσταση μῆσα

του. Μόνο κάπου κάπου παρουσιάζεται ένας τόνος παιχνιδιάρικος, ένα τράβηγμα του διονυσιακού μεθυσιοῦ ὡς τὴν ἄκρη του, ένας νατουραλισμός, πού ἔχει σταματήσει στὸν προθάλαμο τῆς σάτιρας.

Η ΘΥΣΙΑ

*Τὸ μυτερό σου τὸ σκουφί,
Μίδα, ἀπ' τὴν ἀτριχὴ κορφή
πέτα κάτω
κι ἄμε νὰ φέρεις ἀπ' τ' ἀχούρι
τὸ διχρονίτικο γαϊδούρι
τὸ βαρβάτο.*

*Ποῦ λάμπ' ἡ πέτσα του γυαλί
κι ἀφέντης δὲν τὸ καβαλεῖ
καὶ τὴ νύκτη
τὴν ἀπερνάει στὰ πισινά του
δλόρθο, κ' εἶναι τ' ἀχαμνά του
ὄλο ἀξιόστη.*

.....

Μ' αὐτὸ τὸ ποίημα εἶχεν ἐξαντλήσει ὁ Βάρναλης τὰ ὄρια τῆς ἀστικῆς σεμνοτυφίας καὶ εἶχε ξαφνίσει τοὺς μικροπόνηρους ἐπαρχιώτες τῆς Ἀθήνας, πού ἀργότερα τὸν ὀνόμασαν «πορνογράφο».

Μὰ ἡ περίοδο αὐτὴ τῆς ποιητικῆς δημιουργίας τοῦ Βάρναλη κορυφώνεται σ' ἓνα ποίημα πολὺ ἀξιοπρόσεχτο, πολὺ σημαντικό γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ποιητῆ καὶ πολὺ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας.

Στὰ 1919 ὁ Βάρναλης βρίσκεται στὸ Παρίσι. Ἀπὸ κεῖ στέλνει, στὶς 10 Αὐγούστου, στὸ περιοδικὸ *Μαῦρος Γάτος*, πού ἔβγαζε τότες ὁ Γεράσιμος Σπαταλαῆς, ἓνα μεγάλο ποίημα ἀπὸ ἐξῆντα ὀκτάστιχες στροφές μὲ τὸν τίτλο *Ἄσμα πρῶτο, ὁ Προσκνητής*, ἀφιερωμένο τοῦ «σοφοῦ μου δάσκαλου Ν.Γ. Πολίτη».

Εἶναι τὸ μεγαλύτερο ποίημα, πού εἶχε γράψει ὡς τότε ὁ Βάρναλης. Τὸ συνοδεύει μὲ μιὰ ἐπιστολή, ὅπου λέει πὼς τὸ ποίημα αὐτὸ «εἶναι μιὰ δικαιολογία στὰ πεταχτά τῶν πιστεῶν μου. Ὅπου φαίνεται πὼς ὀμιλῶ ἐγώ, ξαίρει το, πὼς ἐγὼ ὠ ἀληθινὰ δὲν ὑπάρχω.

Ἐπιπροσωπεύω κάποιον τρίτον ἴσως ἐκείνον, πού ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει. Κάποτε τὸ ἐγὼ γίνετ' ἐμ εἶς, κάμνω τότε τὴν ἀντίθεση τῆς συνολικῆς ψυχῆς ἀπέναντι τῶν μονάδων, πού παρανοοῦν τὸ βάθος τῆς. Καὶ ὁ πόθος μου εἶναι, ὄντας συνεργάτης αὐτῆς τῆς ψυχῆς, νὰ βρεθεῖ δημιουργὸς μετὰ τὴν δύναμή της».

Τί εἶναι αὐτὸ τὸ ποίημα ; Αὐτὴ ἡ γλώσσα ἢ μυστηριακὴ ; Ὅπου φαίνεται πὼς ὀμιλῶ ἐγὼ, ξαίρει το, πὼς ἐγὼ ἀληθινὰ δὲν ὑπάρχω. Αὐτὴ ἡ ἰδεαλιστικὴ φρασεολογία τί μᾶς προμηνάει ; Ἄν ὁ Βάρναλης σταματοῦσε μ' αὐτὸ τὸ ἔργο, ἢ ἀστικὴ κριτικὴ θάλεγε πὼς ὁ Βάρναλης ὑψώθηκε στὸ τέλος τῆς δημιουργίας του, στὸν πιὸ ἀγνὸ ἰδεαλισμὸ καὶ στὴν πιὸ καθαρὴ συνταύτιση τῆς Ἰδέας μετὰ τὴν ἀθάνατη Ἑλλάδα. Ἀφοῦ μετὰ τὴν μελέτη τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας ποτίστηκε στίς πιὸ κρουσταλένιες πηγὲς τῆς γνώσης καὶ τῆς ὁμορφιάς, ἀφοῦ τὰ ἡρωικὰ ἔργα τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐξαγνίσανε στὰ μάτια του καὶ τὴν τωρινὴ Ἑλλάδα, εἶδε στὴ φωτεινὴ ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς φυλῆς του τρεῖς χιλιάδες τώρα χρόνια τὴ μοῖρα τοῦ πρωτοπόρου ὁδηγοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ὀλάκερης. Καὶ ἤρθε τέλος π ρ ο σ κ υ ν η τ ῆ ς καὶ ψάλτης μεγαλόστομος αὐτοῦ τοῦ μεγαλείου. Λούζεται καὶ καθαρίζεται πρὶν μιλήσει γιὰ τὴν αἰώνια Ἑλλάδα.

*Πριχὸν νὰ ἴγῃσω τοῦ Ἀγαθοῦ τὴ ρίζα
πριχὸν ἢ καρδιὰ γεφτεῖ τ' ἄγιο σου χῶμα,
πάθη παλιά, παλαιὰ πού τὴν ὀρίζα,
βαθιά τὰ ξεβοτάνιζα· καὶ σῶμα
ἀχαμνὸ, κεφαλὴ καὶ χαίτη γκριζα,
τὰ χέρια μέσα κ' ἔξω καὶ τὸ στόμα
τά ἴλουσα μὲ κρασί καὶ μὲ μπαχάρια
καὶ σοῦ τὰ φέρνω, ὡς ἔπρεπε, καθάρια.*

Ὁραματίζεται λοιπὸν καὶ τραγουδάει τὶς ὁμορφιὰς τῆς ἑλληνικῆς γῆς, πού εἶναι «δὴλὸς τῆς γῆς ἀφάλω», ὀραματίζεται τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὴν ὀμηρικὴ ἐποχὴ, ἔρχεται στὴν ἀρχαία Ἀθήνα, περνάει στὸ μεσαίωνα, στὴν κρητικὴ πνευματικὴ ἀνίση, στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στὸ Σολωμό. Μετὰ τὸ ὄραμα αὐτὸ τῆς Ἑλλάδας ἀνεβαίνει ὀλο ψηλότερα καὶ ποθεῖ τώρα κι αὐτὸς νὰ γίνεῖ ἓνας δη-

μιουργός, να γίνει ένας συνεχιστής τοῦ δράματος. Ἡ «μεγάλη φυλή» τὸν ἔχει μεθύσει ἀπὸ ἐνθουσιασμό.

*Καὶ στοχασμοὺς καὶ λόγια κ' ἔργα θεῖα.
᾿Ω θάματα ποὺ κονβαλεῖς μετὰ σου !
Χριστὸ κ' ᾿Ορφέα, ᾿Αθηναῖα καὶ Παναγία
κινᾶς καὶ σμίγεις στὰ κινήματά σου.*

Καὶ οἱ ᾿Ελληνες, ἡ συνολικὴ ψυχὴ, τὸ «ἐμεῖς», δὲν εἶναι πιὰ ὄντα θνητὰ σὰν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Εἶναι ἰδέες ἀθάνατες.

*Ποῦ πᾶμε ; ᾿Ακούω πᾶς ἄνοιξη τ' ἀηδόνι
ὄλβια ζήση στὸ πάθος του νὰ βροῖσκει.
Δὲν ἔχει χτές καὶ σήμερα. Ἡ Δωδώνη
κ' ὁ ἅγιος Τάφος βαθιά μας ὄρθιος μνήσκει.
Κι ἂν καταρρέουν οἱ πίστες, μεῖς αἰώνιοι
περνᾶμε ἀπ' τὴ ζωὴ στὸ θάνατο, ἦσκιοι
καὶ στὴ ζωὴ ἀπ' τὸ θάνατον ! ᾿Ο χ ι ὄ ν τ α,
εἴμαστε ᾿Ιδέες, ποὺ ζοῦνε πολεμώντα !*

Ἄληθινὰ ὁ Βάρναλης, τὴ στιγμή ποὺ γράφει αὐτὸ τὸ ποίημα, ζυγώνει στὴ μεγάλη κρίσιμη στιγμή τῆς ζωῆς του. Τὸ ποίημα αὐτὸ εἶναι τὸ φουσκάμα ἐνὸς μεγάλου ψυχικοῦ ἀνακοχλασμοῦ, ποὺ γίνε-
ται μέσα του.

Ἡ ἀστικὴ Ἑλλάδα, ποὺ ἔσερνε πίσω της καὶ τὴ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ, κάνοντας τὴ μεγάλη ἐξόρμησή της τὴν πολεμικὴ, εἶχε νικήσει σὲ δυὸ μεγάλους πολέμους μέσα σὲ λίγα χρόνια, στὰ 1912 - 13 καὶ στὰ 1918. Τεράστια αὐτοπεποίθηση εἶχε φουσκάσει περήφανα τὰ στήθια τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ραψῶδοι τῆς φυλῆς ἄρχισαν μεγαλόστομα νὰ τραγουδοῦν τίς νέες δόξες πλάι στίς παλιές. Ὁ Παλαμᾶς εἶχε ἀρχίσει παλιότερα μὲ τὸ Δωδεκάλογο τοῦ γύφτου καὶ τὴ Φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ καὶ ὁ Σικελιανὸς συνέχισε μὲ τὴ Συνείδηση τῆς φυλῆς μου, τὸ Πάσχα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλα.

Ὁ Βάρναλης ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴ στιγμή ἔρχεται στὸ Παρίσι. Εἶναι πιὰ ὄριμος ποιητής, κατέχει τὴν τεχνικὴ τοῦ στίχου, παίζει τὴν ἀρμονία στὰ δάχτυλα κ' ἡ γλώσσα του εἶναι πλούσια καὶ πολύχρωμη, μεστὴ ἀπὸ ὀλοζώντανα σύμβολα. Ὁ ὀρίζοντάς του, μόλις

βγήκε από την Ελλάδα, πλαταίνει τεράστια. Θέλει τώρα να γίνει αυτός πνευματικός οδηγός του λαού του, να τραγουδήσει καλύτερ' απ' όλους τους άλλους, να σύρει τὰ πλήθη πίσω από την όρφυκή του λύρα.

Καί γράφει τὸν *Προσκνητή*. Καί ὅμως αὐτὸ τὸ ἄσμα πρῶτο τοῦ ἰδεαλισμοῦ του ἤτανε καί τὸ τελευταῖο. Σὲ λίγον καιρὸ γίνεται μέσα του ἕνας τέτιος τεράστιος κριτικός διαφωτισμός, ὅπου τὸ σύμπαντο κυριολεκτικὰ ἀναπόδογυρίζεται. Σχεδὸν ταυτόχρονα ἡ ἀμέσως μετὰ τὸν *Προσκνητή*, ἀρχίζει νὰ γράφει *Τὸ φῶς πὺ καίει*.

Ἡ κρίσιμη στιγμή φυσικὰ ἀπὸ καιρὸ ἐτοιμαζότανε μέσα του. Ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺ πρωτοῆρθε στὴν Ελλάδα, ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺ ἔζησε τὸ βαλκανικὸ πόλεμο καί τὸν ἔθνικὸ θρίαμβο. Μιὰν ἀνταρσία, μιὰν ἀντίθεση μὲ τὰ καθιερωμένα εἶχε πάντα μέσα του. Τώρα, ὅμως, στὸ Παρίσι, ἤρθε σὲ ἀμεσότατη ἐπαφή μὲ τίς μεγάλες κοινωνικὲς ἀντιθέσεις. Ὁ Ρομαῖν Ρολλάν, ὁ Μπαρμπύς τὸν ἐπηρεάζουνε. Ἀκούει τὴν κριτικὴ τῶν ἀριστερῶν γιὰ τὸ μεγάλο πόλεμο. Καί πέρα στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα ξεχωρίζει τίς τεράστιες φλόγες τῆς ρούσικης ἐπανάστασης.

Καί τότε γίνεται μέσα του ἡ ὀριστικὴ μεταστροφή. Ὁ νατουραλισμός του, ἡ ἐπικούρεια διάθεσή του, πὺ δὲν ἔβρισκαν τρόπο νὰ συνδυαστοῦν ἀρμονικὰ μὲ μιὰ ποίηση ἔθνικὴ, θρησκευτικὴ καί ἰδεαλιστικὴ, βρέθηκαν συνταιριασμένοι ἐξαίρετα μὲ τὴ φλογερὴ σαρκαστικὴ ὀρμή, πὺ ξυπνάει τώρα μέσα του καί μὲ τὸ διαλεκτικὸ ματεριαλισμὸ, πὺ καταχτάει τὸ νου τοῦ σάν ἕνα ψυχόρμητο. Ὁ Βάρναλης βρῆκε τὸν ἀληθινὸ ἑαυτὸ του. Οἱ ἱστορικὲς συμβολικὲς μορφές, πὺ ἀγωνιζότανε μάταια νὰ τίς συλλάβει καί νὰ τίς ἀναστήσει μέσα στὴ θολὴ καί ψεύτικη ἀτμόσφαιρα τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ξύπνησαν ὀλοζώντανες, γέμισαν ἀπὸ νόημα ἀνθρώπινο, πήρανε σάρκα καί χρῶμα καί πνοὴ μόλις τίς ἀντίκρισε ρεαλιστικὰ καί ἐπαναστατικὰ.

Τώρα μπορεῖ πιά νὰ ἐπιχειρήσει τὸν τεράστιο ἄθλο νὰ βάλει νὰ μιλήσουνε ἀνθρώπινα καί νοητὰ ἀπὸ σημερινούς ἀνθρώπους, τὸν Προμηθέα καί τὸ Χριστὸ καί τὴν Παναγία καί τὸ Σωκράτη. Οἱ ἄδειες σκιές, τὰ σκέλεθρα τῆς ἱστορίας περπάτησαν ἀνάμεσά μας, μίλησαν τὴ γλώσσα μας, ἄγγιξαν τὴν καρδιά μας. Ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺ πρωτογράφει *Τὸ φῶς πὺ καίει* ἴσαμε σήμερα, μιὰ ἐπι-

αία γραμμὴ θαυμαστῆς συνοχῆς καὶ ζωντάνιας διαπνέει τὸ ἔργο τοῦ Βάρναλη.

Ἡ τέχνη του ἔφτασε στὴ μεγαλύτερη τελειότητά της. Ὁ στίχος του λαμπερός καὶ συνάμα λεπτός, κάθε του λέξη ἀκριβοζυγισμένη, μεστὴ ἀπὸ τὸ νόημά της, ἀστράφτει μὲ ὅλα της τὰ πλούτη. Ἀρμονικός, ἄνετος, πολύβουος, πολύτροπος, κυλάει ὁ στίχος του σ' ὅλες τὶς νότες, σ' ὅλους τοὺς χρωματισμούς, λυγερός, τρυφερός, σαρκαστικός, σπαθάτος, κοφτερός, ὀργισμένος, καλοσυντεμένος, βαθύς, λαγαρός, ὅλος φῶς, ὅλος μουσικὴ ὁ στίχος τοῦ Βάρναλη.

Μὰ ταυτόχρονα ὁ Βάρναλης φτάνει καὶ στὴν κορυφὴ τῆς πρόζας. Πρῶτος καὶ μόνος αὐτός, συνδυάζοντας στὸν τόπο μας τὴν τέλεια κατοχὴ καὶ τῆς στιχουργικῆς μαεστρίας καὶ τῆς πεζογραφικῆς τελειότητας, γράφει τὸν πιὸ καθαρὸ, τὸν πιὸ πλαστικὸ, τὸν πιὸ ὑποταγμένο, μὰ καὶ τὸν πιὸ ὀρμητικὸ, τὸν πιὸ ἀρμονικὸ καὶ τὸν πιὸ δυνατὸ πεζὸ λόγο στὴν Ἑλλάδα.

Ἀπὸ τὰ 1922 ὡς τὰ 1926 ἔβγαλε ὁ Βάρναλης τ' ἀκόλουθα βιβλία : *Τὸ φῶς πὸ καίει* (1922), *Ὁ λαὸς τῶν μονοῦχων* (1923), *Ὁ Σολωμὸς χωρὶς μεταφυσικὴ* (1925), *Σκλάβοι πολιορκημένοι* (1927), *Ἡ ἀληθινὴ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη* (1931), *Τὸ φῶς πὸ καίει*, δευτέρη ἐκδοσὴ ξαναπλασμένη (1933). Ἐξὸν ἀπ' αὐτὰ δημοσίεψε λίγα μετρημένα ποιήματα, τοὺς *Μοιραίους* στὴ *Νεολαία* τοῦ 1922, τὴ *Λεφτεριά* στὴ *Μούσα* (περιοδικὸ τοῦ Α. Κουκούλα), τὸν *Καλὸ πολίτη*, τὸ *Στὸ πέρασμά σου* καὶ ἀρκετὰ κριτικὰ σημειώματα στὸ περιοδικὸ *Ἀναγέννηση* (1926 - 28) καὶ στοὺς *Πρωτοπόρους* καὶ *Νέους πρωτοπόρους*.

Στὴ δευτέρη αὐτὴ περίοδο τῆς δημιουργίας του ὁ Βάρναλης εἶναι ὁ μεγάλος χαλαστής. Ἡ πνευματικὴ του προσωπικότητα ὑψώνεται μέσα στοὺς ἀνθρωπάκηδες, τοὺς τσανακογλύφτες, τοὺς λακέδες, τοὺς φυγάδες καὶ τοὺς προδότες, πὸ μελανώνουν γύρω τους τὸ νερό. Ἡ σκέψη του, ἡ ποίησή του ἢ ρωμαλέα, ἢ ἀντρίκια του σάτιρα, τὸ καταλυτικὸ γέλιο του, ἀστράφτει σὰ ρομφαία, πὸ τὴ χτυπάει ὁ ἥλιος. Ὁ ἥλιος πὸ τὸν φωτίζει εἶναι ὁ διαλεχτικὸς μαρξισμὸς καὶ ἡ προλεταριακὴ ἐπανάστασις. Ὑπεύθυνα, παληκαρίσια, ἄντρας αὐτὸς μέσα στὰ γυμνοσαλιάγκια, πῆρε ἀπάνω του τὸ χρέος τὸ πνευματικὸ νὰ μιλήσει μὲ τὴ μορφὴ τῆς τέχνης, τὴ γλώσσα

τῆς ἀτρόμητης καὶ ἀναπλαστικῆς ἀλήθειας πέρα γιὰ πέρα. Βαθειὰ γνώση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας τὸν ὀπλίζει μὲ τὴ δύναμη τοῦ λυτρωτῆ σαρκασμοῦ.

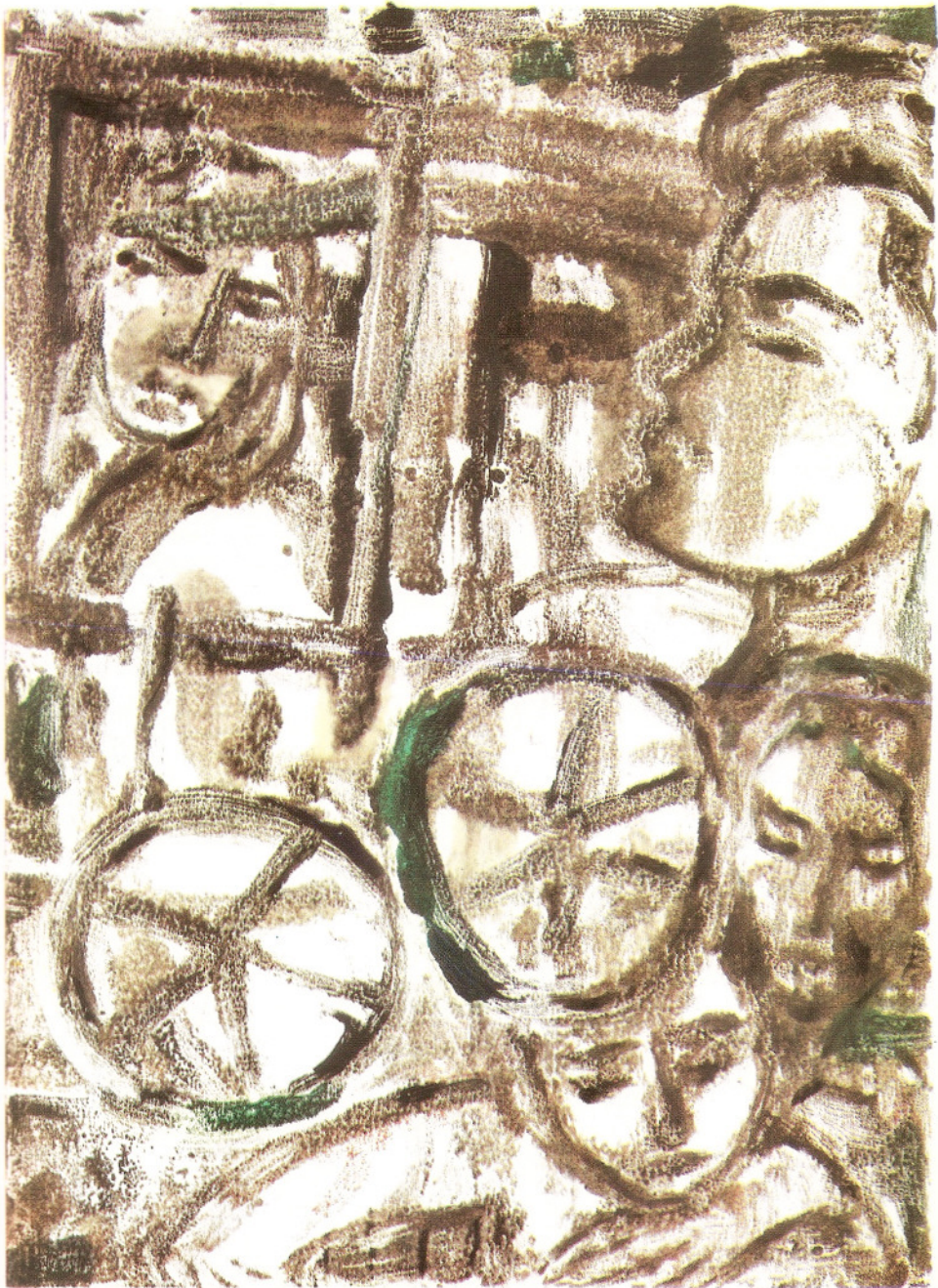
Καθαρός, ἀγνός, ἀπόλυτα εἰλικρινής, ἀληθινὰ ἔχει λούσει τὸ στόμα καὶ τὰ χέρια του καὶ τὴν ψυχὴ του, ἀπὸ τὴ στιγμή τοῦ ἐπιτελεῖ τὸ ἱερό του χρέος. Ὁ Βάρναλης δὲν εἶναι μόνο ὁ μεγάλος ποιητής, ὁ μεγαλύτερος ποιητής τῆς νεότερης Ἑλλάδας, εἶναι συνάμα ἡ πιὸ καθαρὴ, ἡ πιὸ ἀγνή, ἡ πιὸ τίμια πνευματικὴ προσωπικότητα στὸν τόπο μας.

Στὰ ἔργα τῆς δευτέρας, τῆς μεγάλης δημιουργικῆς ἐποχῆς τοῦ Βάρναλη, πρέπει ν' ἀφιερωθεῖ ξεχωριστὴ γιὰ τὸ καθένα μελέτη. Καὶ πρέπει νὰ γίνῃ αὐτὸ τώρα μέσα στοὺς *Νέους πρωτοπόρους* καὶ συνάμα ν' ἀνοιχτεῖ συζήτηση ἀπ' ἀφορμὴ καὶ μὲ βάση τὸ Βάρναλη, γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν ἐπανάσταση.

Τὸ θέμα εἶναι πλατὺ καὶ πολὺ σημαντικό. Ἄς ἀρχίσει ἡ δουλειὰ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν ἔργων τοῦ Βάρναλη. Ἄς δοθοῦνε πλατιά στοὺς προλετάρους οἱ στίχοι του καὶ οἱ στοχασμοὶ του, ποῦ πρέπει νὰ γίνουν χτῆμα τους. Ν' ἀστράφτουνε μέσα σὲ κάθε νοῦ, νὰ τοὺς ξαίρει κάθε στόμα. Καὶ ἄς μελετηθεῖ ταυτόχρονα τὸ ζήτημα : μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Βάρναλης ὁ ποιητής τῆς μάζας ; Ὁ ποιητῆς τοῦ σημερινοῦ προλεταριάτου, ποῦ μάχεται ; Καὶ ἴσως ἀκόμη θὰ μπορούσε νὰ βγεῖ ἓνας τόμος μὲ τὰ πιὸ διαλεκτά, τὰ πιὸ χτυπητά, τὰ πιὸ ἐπαναστατικὰ κομμάτια τοῦ Βάρναλη καὶ νὰ πουλιέται φτηνά, γιὰ νὰ τὰ μάθουν ὅλοι, νὰ ποτιστοῦν μ' αὐτὰ καὶ νὰ δυναμώσῃ μέσα τους ἡ καταλυτικὴ ὁρμή.

*Δὲ δίνω λέξεις παρηγόρια
δίνω μαχαίρι σ' ὀλονοῦς·
καθὼς τὸ μπήγω μέσ' στὸ χῶμα
γίνεται φῶς, γίνεται νοῦς.*

*Ἄκου πῶς παίρνουνε οἱ ἀγέρες
χιλιάδων χρόνων τὴ φωνή !
Μέσα στὸ λόγο τὸ δικό μου
δλ' ἡ ἀνθρωπότητα πονεῖ.*

Ὅθε περῶ γκρεμίζει κάτου
σάν τὸ βοριά, σάν τὸ νοτιά,
δλα τὰ φονικὰ ρηγάτα
θεμελιωμένα στήν ψευτιά.

Κ' ἔνα στηλώνει κι ἀνασταίνει
τό να βασιλείο τῆς Δουλειᾶς,
(εἰρήνη, εἰρήνη !) τὸ βασιλείο
τῆς Πανανθρώπινης Φιλιᾶς.

Δ. ΓΑΗΝΟΣ

«Νέοι Πρωτοπόροι», περίοδος Γ', χρονιά
Δ', φύλλο 2, Φλεβάρης 1935, σελ. 59-63.
Τεύχος ἀφιερωμένο στοὺ Βάρναλη γιὰ τὰ
πενητᾶχρονά του.

**Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ**

ΟΣΟ ΜΙΛΟΥΣΑΝ οἱ κατηγοροὶ (ὁ Μέλητος μὲ τὴν § 1
 ψιλὴ φωνή καὶ τὰ γυναικίστικα κουνήματα, νεβρι-
 κὸς σὰν ἀηδὸνι· ὁ Ἄνυτος μὲ τὰ μεγάλ' ἄφτια καὶ τὰ
 ρουθούνια γιομάτα τρίχες· ὁ Λύκων μὲ τὰ στενὰ κροτά-
 φια καὶ τὴ θολὴ ματιά), οἱ δικαστάδες καθισμένοι κατὰ-
 χαμα, σταβροπόδι κι ἀνακούρκουδα, μασουλούσανε πα-
 σατέμπο καὶ φτιούσανε τὰ τσόφλια στὸ σβέρκο τοῦ μπρο-
 στινοῦ. Οἱ πιὸ πολλοὶ ξαπλωμένοι δίπλα καὶ κἀνοντας μα-
 ξιλάρι τὰ παπούτσια τους ρουχαλίζανε ρυθμικά. Κι ὁ Σω-
 κράτης κοίταζε ψηλὰ τὸν ἀνοιξιάτικο οὐρανὸ καὶ κάπου
 κάπου σιγὸτριβε τὸ ζερβὶ τοῦ γόνα, ποῦ τότε σουγλοῦσε.
 Μ' ὄλο τὸ σούσουρο, ποῦ γινότανε, μ' ὄλη τὴ βόχα, ποῦ
 βγάζανε τόσα ξαναμένα κορμιὰ καὶ χαλασμένα στομά-
 χια, τὰ κατάφερνε ν' ἀκούει τὰ χαρούμενα πουλιά, ποῦ
 τιτιβίζανε στὰ τριγυρινὰ πέφκα καὶ νὰ ὀσμίζεται τὴ μυρω-
 διὰ τῆς ρετσίνας, τοῦ σκίνου καὶ τοῦ θυμαριοῦ, ποῦ ἀνά-
 δινεν ἢ χέρσα γῆς.

Ἄμα τελειώσαν οἱ κατηγοροὶ, γίνηκε μεμιὰς βαθύτατη § 2
 σιωπὴ, λὲς καὶ βούλιαξε ὁ τόπος μὲ τὰ κοτρώνια, τὰ δέν-
 τρα καὶ τοὺς ἀνθρώπους μέσα σὲ μιὰν ἀτέλειωτη πηγάδα
 καὶ τοὺς σκέπασε ὅλους τὸ νερό, δυὸ μπόγια. Κρατώντας

όλοι την ανάσα τους καρφώσανε τὰ μάτια πάνου στὸ Σωκράτη περίεργοι νὰ ἰδοῦνε μὲ τί τσαλίμια θὰ προσπαθοῦσε νὰ τουμπάρει τὸ Νόμο.

§ 3 Ἄμα σταματήσῃ ὁ μῦλος τὰ μεσάνυχτα, ξυπνάει ὁ μυλωνάς. Ὁ Σωκράτης, μ' ὄλη τὴ σιωπὴ, πού τὸν ἔσφιξε μονοκόματη κι ἀπὸ παντοῦ, μήτε ξύπνησε, μήτε κουνήθηκε. Κάποιος τότε μαθητὴς τότε τράβηξε ἀπὸ τὸ μανίκι : «Δάσκαλε ! ἡ σειρά σου». Μονάχα τότε ὁ Δάσκαλος γύρισε κ' εἶδε σαστισμένος ὄλο κεῖνο τ' ἀνθρωπομάνι. Δυσκολέφτηκε νὰ θυμηθεῖ, πὼς πεντακόσια θεριά τὸν εἶχανε ζώσει ἀγριεμένα. Χαμογέλασε πειραχτικά μέσα στὰ πηχτά του τὰ γένια, μισοσηκώθηκε μιὰ στιγμή και κοιτάζοντας ἀπάνου στὸ τραπέζι τὰ δυὸ τσουκάλια (τὸ ἓνα χαλκωματένιο και τ' ἄλλο ξύλινο) σοβαρὰ και τὰ δυὸ και κατσουφιασμένα, λὲς κ' εἶχανε ψυχὴ και τότε μισοῦσανε κι ἀφτά, μουρμούρισε : «Κ' ἐγὼ περίμενα σεῖς, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, ν' ἀπολογηθεῖτε !» Ξανακάθισε κι ἄρχισε πάλε νὰ τρίβει τὸ ζερβὶ του γόνα.

§ 4 Οἱ δικαστάδες θυμώσανε μὲ τ' ἄπρεπο φέρσιμο και κοιταχτήκανε γρήγορα γρήγορα συναμεταξύ τους. Τοὺς ζεμάτιζε τόσες ὥρες ὁ κατάκορφος ἥλιος μὲ τὴν ἐλπίδα, πὼς θὰ γουστάρανε στὸ τέλος μ' ἀφτόνε τὸ γερογρουσουζή. Θὰ τότε βλέπαν ἄσοφο και ταπεινωμένο μπροστὰ στὸ Νόμο τὸν ἀψηλομέτωπο και παντογνώστη. Και νὰ τώρα πού τοὺς χαλοῦσε τὸ κέφι. Μὰ πιὸ πολὺ πειραχτήκανε, πού καταφρόνεσε τέτοιαν ὥρα τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τῆς δημοκρατίας : πρῶτα ν' ἀπολογιέσαι κ' ὕστερα νὰ σὲ κόβουνε. Κι ὅπως, ἅμα δέρνεις ἓνα παιδὶ κι ἀφτὸ δὲν κλαίει, πεισματώνεσαι και τὸ δέρνεις περισσότερο, ἔτσι κι ἀφτοὶ πεισματωθήκανε και γιὰ νὰ τὸν κάνουνε νὰ νιώσει τὴ δύναμή τους, τότε βγάλανε μὲ τὴν πρώτη τους ψηφοφορία

φταίχτη και στα τρία κακουργήματα, που τον κατηγορήσαν οι τρεις πολεμάρχοι της Ἀρετῆς.

Ὁ Σωκράτης, σὰν ἄκουσε τὴν ἀπόφασή τους, ἔκανε : § 5
 χμ ! Κι ἅμα τότε ρωτήξανε κατόπι (σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο), ποιάν τιμωρία διαλέγει, θάνατο γιὰ ἔξορία, κούνησε τὴ φαρακλα του δῶθε κεῖθε και δὲν ἀπάντησε τίποτα.

Τότες ὁ κλητῆρας ζύγωσε και τοῦ τὸ ξαναφώναξε δυνατὰ § 6
 μέσα στ' ἄφτιά του. Ὁ Σωκράτης, θέλοντας και μὴ, σηκώθηκε πάλε βαριεστισιμένα και τοὺς εἶπε : «Δὲ λέω, κ' οἱ δυό σας τιμωρίες εἶναι και δίκαιες και συφερτικὲς γιὰ μένα και γιὰ σᾶς. Ὅμως ἐγὼ θὰ προτιμοῦσα μιὰν τρίτη». «Ποιάνε ; ποιάνε ;» φώναξαν οὔλοι χαρούμενα. «Εἶτε σᾶς ἐβεργέτησα εἶτε σᾶς ζήμιωσα νὰ μὲ βάλετε τώρα, που γέρασα, στὸ Τεμπελχανιό. Ἔτσι και σεῖς θ' ἀσφαλιστεῖτε ἀπὸ μένα κ' ἐγὼ θὰ ξεκουραστῶ ἀπὸ σᾶς. Και ν' ἀφήνετε κάθε πρωὶ στὴν πόρτα μου (χωρὶς νὰ μὲ βλέπετε και χωρὶς νὰ σᾶς βλέπω) ζεστὲς κι ἀφράτες ἐκεῖνες τὶς ὥραιες μελόπιτες, που δίνετε τόσους αἰῶνες ἐβλαβικὰ στὸ ἅγιο φίδι τοῦ Ἐρεχθείου, τὸ γιὸ τῆς Παρθένας. Γιατὶ θαρρῶ, πὼς ἐγὼ σᾶς ἔκανα και περισσότερο καλὸ και λιγότερο κακὸ παρὰ κάθε λογῆς θεϊκὸ ζωντόβολο».

Οἱ δικαστάδες, ἀπελέκητοι χωριάτες, που μὲ τὸ παραμι- § 7
 κρὸ βλαστημούσανε τὰ θεῖα, γελάσανε μ' ὅλη τὴν καρδιά τους, σὰν ἀκούσανε τ' ἀναπάντεχο τοῦτο χωρατὸ τοῦ Σωκράτη. Και περιμέναμε νὰ τοὺς πεῖ κι ἄλλα. Και κεῖνος σὲ λίγο : «Κι ἀφοῦ κάνω τὴ σωστότερη, καθὼς φαίνεται, κρίση, ἐγὼ ταιριάζει νὰ πάρω και τοὺς μιστοὺς ὀλωνῶνε σας».

Πωπὼ ! τί γένηκε τότες ! Οἱ δικαστάδες λυσσαῖξαν. § 8
 Ἄλλοι σηκώσανε τὰ μπαστούνια, ἄλλοι ἀρπάξανε πέτρα κι ἄλλοι χυμῆξαν πάνου στα κάγκελα μὲ τὰ δέκα νύχια

μπροστά για να τον ξεσκίσουνε κι όλοι φωνάζανε μαζί, πού δέν ξεχώριζες λέξη. Ἄκοῦς ἐκεῖ νάν τους ζητάει τους τρεῖς όβολούς, τόν τίμιο κόπο τους ! Γι' άφτό λοιπόν άφήσανε τῖς δουλειές τους νοικοκυρέοι άνθρωποι και χασομερίσαν όλη μέρα για να διαφεντέψουνε τήν πατρίδα ; Και δέν εἴτανε δά για τά λεφτά... μά τους ζητοῦσε να παρανομήσουν. Και να θέλανε, δέν εἴχανε μήτε άφτοί τὸ δικαίωμα να χαρίσουνε τὸ μιστό τους, μήτε κ' ἡ πολιτεία να τους τότε στερήσει... Μωρὲ τοῦτος εἶναι μπῖτ ζετσιπωτος κι άθεος και προδότης ! Καλά και θά ιδεῖ ! Για τοῦτο, μιὰ κι ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης δὲ διάλεγε τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας του, τότε καταδικάσαν άφτοί, με τή δεύτερη ψηφοφορία τους (πάλε σύμφωνα με τὸ Νόμο) να πιεῖ τὸ φαρμάκι.

- § 9 Τότες ἴσα ἴσα λαμποκόπησε δλάκερος άπό κέφι και δύναμη. Ἄπλὸς και σβέλτος, καθὼς τότε ξέραν οἱ περισσότεροι στὰ μεθύσια του, στοὺς καβγάδες και στὸν πόλεμο, στάθηκε στέρα στο βῆμα και μισοκλείνοντας τὰ πονηρά του μάτια τους εἶπε σιγὰ σιγὰ τοῦτα, πού μέλλει να διαβάσετε παρακάτου.
- § 10 Οἱ τάχατες «άπολογίες», πού τοῦ γράψανε, φίλοι και μαθητάδες, όλες εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας τους, μικρόλογες προσπάθειες ν' άποδείξουνε, πὼς ὁ Σωκράτης εἴταν άθῶος, ὁ Νόμος εἴτανε δίκαιος κ' οἱ δικαστάδες ντόμπροι και τίμιοι Ἄθηναῖοι, πού κάνανε... λάθος· και μονάχοι φταῖχτες οἱ τρεῖς παλιανθρώποι, πού τότε κατατρέξανε τὸ ζάβαλη.

ΤΙ ΩΡΑ είναι ;... Περασμένο μεσημέρι !... "Εξι σω-
 στές ώρουλες και δὲν ἄκουσα τίποτα ! Τὰ χρόνια,
 βλέπετε, μοῦ βαρύνανε τὴν ἀκοή... "Αν ὁ Δυσσέας εἶχε
 τὸ κουσούρι μου, δὲ θὰ κόπιαζε νὰ καλαφατίσει τ' ἀφτιά
 του μὲ κερὶ καὶ νὰ δεθεῖ στὸ κατάρτι, γιὰ νὰ μὴν ἀκούσει
 τὸ ἡδονικὸ τραγουδι τοῦ θανάτου. Ἄγκαλὰ (μιά καὶ τό
 φερε ἢ κουβέντα) ὁ θάνατος ἀντιλάλησε βαθύτερα μέσα
 στὴν ψυχὴ του κ' ὕστερα τὸν ἄκουγε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ.
 Μὰ καὶ νὰ χα δέκ' ἀφτιά κι ὅλα γερά, πάλε δὲ θὰ μπο- § 2
 ροῦσα ν' ἀκούσω. Τά χασα μπροστὰ στὸ μεγάλο καὶ φαν-
 ταχτερό σας πλῆθος. Μοῦ φαινότανε, πὼς εἶμουνα στὸν
 ἄλλον κόσμο καὶ μὲ δικάζανε πεθαμένον πεντακόσοι
 Πλούτωνες. Γι' ἀφτὸ καὶ χαμογελοῦσα ταπεινά. Εἶταν
 ἀπὸ φόβο, σαστισμάρα καὶ βλακεία ! "Α !... νιώθω νὰ
 λαχταρίζε μέσα στὴν ψυχὴ μου τὸ πατριωτικὸ μου φιλό-
 τιμο. "Εχω κ' ἐγὼ τίς μεγάλες ἀφτὲς ἀρετές ! Κι ἀληθι-
 νά, ὅπου ριζοβολήσει τούτ' ἢ Τριάδα (βλακεία, σαστισμά-
 ρα καὶ φόβος) ἐκεῖ κι ὁ Νόμος ἔχει δύναμη κι ὁ λαὸς εἶν'
 ἐφτυχισμένος.

Λοιπὸν δὲν ἄκουσα τίποτα, γιατί χε σταματήσει τὸ μυα- § 3
 λό μου. "Αλλοτε συνείθιζε νὰ ταξιδέβει πολὺ μακριά, σὲ

μιὰ χώρα ξωτική, πού μήτε πουλί μήτε πλεούμενο τήνε ζύγωσε ποτές, γιατί δέν ὑπάρχει πουθενά. Ἐκεῖθες ματαγύριζε πάντα γιομάτο βουητὰ καὶ θάμπη καὶ πόνους ἀβάσταγους. Εἶταν ἡ χώρα τῶν Ἰδεῶν, ὧ ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Κι ὁποῖος μπεῖ σ' ἀφτήνε μιὰ φορά παθαίνει τὸ δυστύχημα τοῦ Τειρεσία, πού εἶδε τὴν Παλλάδα κατάγυμνη. Στραβώνεται γιὰ πάντα !

§ 4 Μὰ τώρα τελεφταῖα τὸ μυαλό μου φέρνεται σάν τὰ μουλάρια, πού βρίσκονται ξαφνικά μπροστὰ σ' ὄλορθο γκρεμόν ἢ πάνου σὲ σάπιο γεφύρι. Κωλώνει, καρφώνεται, πεισματώνει καὶ δὲ θέλει νὰ κάνει μισὴ πιθαμὴ πέρ' ἀπὸ τὴ μύτη μου. Καὶ μ' ἀναγκάζει νὰ σκύβω νὰ κοιτάζω τὴ μύτη μου ! Ὁλάκερος κόσμος ! Ἀπεραντοσύνη τῆς ἀσκήμιας, ἤγουν τῆς ἀλήθειας ! Μὲ πιάνει ζάλη καὶ τὰ μελίγγια μου χτυπᾶνε σὰ σφυριά. Παράξενο πράμα ! Βλέπουμε θεούς, ιδέες, ονειράτα, περασμένα, μελλούμενα καὶ δὲ βλέπουμε τὴ μύτη μας, ὧ ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Τώρα καταλαβαίνω, πὼς ἀληθινὰ σοφὸς εἶναι ἐκεῖνος πού καταφέρνει νὰ τήνε ἰδεῖ καὶ νὰ τὴν καταλάβει. Κ' ἐγὼ μήτε τὴν εἶχα ποτές ὑποψιαστεῖ, πὼς ὑπάρχει κι ἄς μὲ πειράζαν ὅλοι, πὼς εἶτανε πλατσουκωτὴ σάν τῆς μαῖμοῦς καὶ τοῦ τράγου. Δὲν ἄκουσα τὸ λοιπὸν τίποτα, γιατί ὅλες ἀφτὲς τίς ὥρες μελετοῦσα τὴ μύτη μου, γιὰ νὰ γίνω σοφός.

§ 5 Βέβαια τὰ παραλέω. Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἄκουσα τίποτα ! Ἄρπαζε καὶ μένα κάπου κάπου τ' ἀφτί μου καμιὰ βρῖσιὰ τῶν κατηγορῶν ἢ καμιὰ βλαστήμια δική σας. Καὶ γελοῦσα μέσα μου μὲ τίς κοροϊδεφτικὲς ἀπάντησες, πού μοῦ ἐρχόντανε. Μὰ δὲν μποροῦσα νὰν τίς πῶ κείνη τὴ στιγμή· ὁ νόμος ἀπαγορεύει νὰ διακόψεις τὸ ρήτορα. Ἔτσι κρατιόμουνα κ' ἐγὼ, γιὰ νὰ σᾶς τὰ πῶ μιὰ καὶ κα-

λή στο τέλος, καθώς σφίγγεται, κρατιέται κι αναβάλλει κανείς τις χειμωνιάτικες νύχτες, σὰ βρέχει και φυσάει χιονιάς, νὰ βγει στήν ἀβλή πρὸς νεροῦ του. Μὰ σὰν ἤρτε κ' ἡ σειρά μου νὰ μιλήσω, ξέχασα τί θὰ σὰς ἔλεγα και βαρέθηκα νὰν τὰ θυμηθῶ.

Μὰ κείνο πού ἄκουσα καλύτερα εἶταν ἡ θανατική σας § 6 ἀπόφαση. Τὴν ἤξερ' ἀπὸ τὰ πρὶν, γιατί χα πλέρια μπιστοσύνη στὸν ξεπεσμὸ τοῦ καιροῦ μας. Μὰ και νὰ μὴν τὴν ἤξερα, δὲ θὰ τανε δύσκολο νὰ τὴν καταλάβω. Τὰ νυσταγμένα μάτια σας και τὰ χασμουρητά σας τὸ μαρτυρούσανε καθαρὰ. Δὲν εἶτανε λοιπὸν ἀνάγκη νὰ βάλετε κοτζάμ τελάλη νὰ μοῦ τὸ γκαρίζει μέσα στ' ἄφτιά μου. Μὰ και νὰ μὴ νυστάζατε, πάλε θὰ μὲ θανατώνατε. Κοιτάχτε τοὺς κατηγόρους ! Ὠραῖοι, πλούσια ντυμένοι, σπουδαῖα προσώπατα ! Πατριῶτες μὲ πατέντα ! Κοτσαμπασήδες, ἥλιοι τῆς Δημοκρατίας !... Γιά κοιτάχτε κ' ἐμένα ! Σουλούπι μιὰ φορά ! Κουρελής, κακοσοῦσουμος, γρουσοῦζης, ἀνιπρόκοπος, σωστὸς κοπρίτης κι «ἀνδρῶν ἀπάντων σοφώτατος !» Ποῦ νὰ κρυφτῶ ! Ν' ἀνοίξ' ἡ γῆς νὰ μὲ καταπιεῖ !... Κ' ἐγὼ νὰ μωνα στὴ θέση σας, θὰ ντρεπόμουν νὰ μὴν καταδικάσω τὸν ἑαφτό μου και σὲ θάνατο και σ' ἀνελέητο στειλιάρι και θὰ τὰ θεωροῦσα και τὰ δυὸ μεγάλη μου τιμή.

Ἡ ψυχὴ τους ὁμως ξεπερνάει πολὺ τὴν ὄψη τους και τὸ § 7 ντύσιμό τους σ' ὁμορφιά και πλοῦτο ! Γιατί καταδεχτήκανε νὰ ζητήσουνε τὸ θάνατό μου ; Για τὸ καλὸ τῆς πολιτείας ! Ἄφτοι δὲν κερδίζουνε τίποτα κι ἀν πεθάνω κι ἀν ζῆσω. Μήτε τὰ χωράφια, πού δὲν ἔχω, θέλανε νὰ μοῦ τὰ τσεπώσουνε φτηνὰ στὴ δημοπρασία· μήτε νὰ μ' ἀναγκάσουνε νὰν τοὺς δώσω λεφτά, γιὰ νὰ πάρουνε πίσω τὴ μήνυση (ποῦ νὰ τὰ βρῶ ;)· μήτε βέβαια βιάζονται νὰ χη-

ρέψ' ἢ γριά Ξανθίππη, γιά νά μοῦ τήνε παντρευτεῖ κάποιος ἀπό τούς τρεῖς (χαρά στό πράμα !). Θέλαν, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, μέ τὸ δικό μου τὸ πέσιμο νά στηρίξουνε μέσα στὴν ψυχὴ σας τὴν Ἀρετὴ, πού τρεκλίζει. Τοῦ λαοῦ μπροστάρηδες, ἂν δὲν εἴτανε τίμιοι καὶ καθαροί, θά ταν ἀφτοὶ κατηγορούμενοι κ' ἐγὼ κατήγορος.

§ 8 Ποιὸς δὲ θαμπώνεται μπροστὰ στοῦ μεγαλοδύναμο ταμπάκη τὸν Ἄλυτο ; Ὁ γενναῖος στρατηγός ! Τόνε στείλατε μέ τριάντα καράβια νά σώσει τὸ Νιόκαστρο κι ἀφτός κρύφτηκε δῶθες ἀπὸ τὸν κάβο Μαλιὰ (ἐνάντιος ἄνεμος), ὥσπου νά πέσει τὸ κάστρο καὶ νά γλυτώσει τὸ πετσί του. Τὸ ζαναέτι, βλέπεις, τὸν κάνει νά λογαριάζει πιότερο τὰ πετσοῦ κι ἀπ' τὸν «ὕπερ πατρίδος» θάνατο. Κι ὅταν ὕστερα δικάστηκε γιά προδότης, ἔδειξε πόσο στρατηγικὸς εἴτανε ! Ἄφτός, πού φοβᾶται τὴ ζωὴ του γιά τὰ χρήματα, δὲ φοβήθηκε τὰ χρήματα γιά τὴ ζωὴ του. Ἔτσι οἱ τοτεσινοὶ δικαστάδες τὸν ἀθώωσανε, καταπῶς ταίριαζε καὶ σ' ἀφτόνε καὶ στὰ συνήθια τῆς δημοκρατίας καὶ στὸν ἐνάντιον ἄνεμο, πού τοῦ στάθηκε τόσο βολικός.

§ 9 Δὲν τοῦ συχωρνᾶω μονάχα, πού πλήρωσε μιὰν ὀλάκερη μνὰ στὸν Πολυκράτη τὸ δικολάβο νὰν τοῦ γράψει τὴν κατηγορία, πού σᾶς ἀπάγγειλε σὰ θεατρίνος. Καὶ δὲν ἐρχότανε σὲ μένα ὁ χριστιανὸς νὰν τοῦ σκαρώσω μιὰν καλύτερη (τουλάχιστο ξυπνότερη) καὶ μέ τὰ μισὰ λεφτά ; Ἄφοῦ μέ τὰ δυὸ λόγια, πού σᾶς εἶπα γιά ὑπεράσπισή μου, κατάφερα νά σᾶς λυσοᾶξω καὶ νά μέ καταδικάσετε σὲ θάνατο, θὰν τὰ κατάφερνα πολὺ περισσότερο κατηγορώντας ὁ ἴδιος τὸν ἄφτό μου, ὅπως θὰν τὸ κάνω τώρα. Κι ἀφτὰ τὰ λεφτά μοῦ χρειαζόντανε γιά ν' ἀγοράσω τὸ φαρμάκι, τὴν καλύτερη μάρκα, καὶ νά φτιαῶ καὶ τὸ κι-

βούρι μου από καρυδόξυλο ἔτσι νὰ σκάσ᾽ ἢ κυρὰ Σωκράταινα, πού δὲ μ᾽ εἶχε ποτέ της σὲ ὑπόληψη !

Ἄμ' ὁ Λύκων ὁ ρήτορας ; Εἶδατε ποτέ σας ρήτορα, § 10 πού νὰ ναι μονάχα «δημοπίθηκος» ; Γι' ἀφτό και σεῖς τότε κάνατε στρατηγὸ και τοῦ μπιστεφτήκατε νὰ φυλάξει τὸν Ἐπαχτο. Μὰ τοῦτος, ξέροντας τί θὰ πεῖ πατριωτισμός, πούλησε τὸ κάστρο στοὺς ὀχτροὺς «ἀντὶ ἀργυρίου». Κ' ὕστερα πιστέψατε κι ἀφτόνε, πὼς δὲν μπόρεσε νὰ κάνει τίποτε ἐνάντια στὴ Μοίρα, πού κ' οἱ θεοὶ τῆς ὑποτάζονται, ἀντὶς νὰ πεῖ : ἐνάντια στὸ χρῆμα, πού κυβερνάει και τὴ Μοίρα ! Κι ἀφτός ὁ δοξασμένος σωτήρας κάνει νόμους, πού διαφεντέβουνε τὴ ζωὴ, τὴν τιμὴ και τὴν περιουσία τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ τὴ δικιά του, και πού σκοτώνουνε τοὺς προδότες, δηλαδὴ τοὺς ἀνάξιους νὰ πουλᾶνε τὴν πατρίδα !

Κι ἂν ἐτοῦτ' οἱ δυὸ καφκιοῦνται, πὼς εἶναι μὲ τὸ δίκιο § 11 τοὺς «ἐραστὲς τῆς πόλης», εἶναι κι ὁ τρίτος «ἐρωμένος τῆς πόλης» : «Μέλητος Μελήτου Πιθιεὺς Σωκράτει Σωφρονίσκου Ἄλωπεκῆθεν... Τίμημα θάνατος !» Ὁ μυρωδάτος Μέλητος, ἄγνωστος ποιητὴς και διάσημος «τέτιος». Ὅμως ἀληθινὸ παληκάρι ! Δέχτηκε γιὰ λίγα κατοστάρικα νὰ ὑπογράψει ἀφτός τὴν κατηγορία και ν' ἀντικρύσει μοναχὸς του τὸν κίντυνο, σὰν τύχαινε και μ' ἀθωώνατε, νὰ καταδικαστεῖ σὲ «ἀτιμία» — σὰ νὰ χε τίποτα νὰ χάσει τὸ παιδί.

Μπροστά σ' ἀφτούς ἐγὼ δὲν ἔκανα τίποτα γιὰ τὴν πα- § 12 τρίδα. Μῆτε τὸ Νιόκαστρο πρόδωσα, μῆτε τὸν Ἐπαχτο πούλησα, μῆτε στὰ ρέματα τοῦ Κηφισοῦ παραδόθηκα στὰ μυστήρια τῆς ἀρσενικῆς Ἀφροδίτης ! Κι ὅσες φορὲς μοῦ φορτώσατε μὲ τὸ ζόρι κανέν' ἀξίωμα, πάγαινα κόντρα μὲ τίς συνήθειες τῶν ἄλλων ἀρχόντων και μὲ τὰ γοῦ-

στα τοῦ λαοῦ, πές γιατί μouna στραβόξυλο, πές γιατί μoun ἄνθρωπος ἴσιος. Καί πρὶν νὰ δοξαστεῖτε σεῖς θανατώνοντάς με, παρὰ τρίχα νὰ πάθαινα τρεῖς ἄλλες φορές τὸ ἴδιο ἄστεϊο, δυὸ στὰ καλὰ χρόνια τῆς δημοκρατίας καὶ μιὰ μὲ τοὺς τριάντα τυράννους. Μὰ κι ἂν δὲν εἶτανε τόσο μεγάλα τὰ μπόγια τῶν κατηγορῶν καὶ τόσο μικρούλι τὸ δικό μου, θά φτανε ἡ δική σας σοφία κι ἀλαθοσύνη γιὰ νὰ καταδικαστῶ. Εἴσαστε διαλεμένοι μὲ τὸ κουκί — ἄσπρο, μάβρο ! Ἔνας κ' ἕνας. «Διὸς κριταί !» Μοναχὰ ψυχὴ καὶ μυαλό. Χωρὶς φαντασία καὶ χωρὶς μάταια φιλολογήματα. Μιὰ κι ὄξω ! Γι' ἄφτο καὶ βγάξετε τὴ θανατικὴν ἀπόφαση μὲ τὴν ἴδια ἐφοκλία πού βγάξετε τὴ μύξα σας μὲ τὰ δάχτυλα καὶ τὴν κολλᾶτε κεῖ πού κάθεστε.

- § 13 Νὰ τος ὁ Πανάρετος ἀπὸ τὴν Πλάκα, πρόεδρος τοῦ συλλόγου γιὰ τὴν προστασία τῆς Ἡθικῆς, πού δὲν ἀφήνει δυὸ σκυλιὰ ν' ἀνταμώσουνε στὸ δρόμο, μὰ παραδίνει κρυφὰ τὴ γυναίκα του στοὺς ἀγαπητικούς του — κι ἄφτος βλέπει ! Νὰ κι ὁ Χοιρέας ἀπὸ τὴ Λεψίνα, καταστρόγγυλος μπροστὰ καὶ πίσου, κι ὀλάσπρος μέσα κι ὄξω, πού ξηγάει τὰ μυστήρια τῆς θεᾶς, μὰ δὲν ξηγάει καὶ τὸ πῶς γενήκανε φαμελικὰ του τὰ χωράφια καὶ τὰ λιοστάσια της. Νὰ κ' οἱ τρανοὶ σταρέμποροι καὶ караβοκυρέοι τοῦ Περαιᾶ, τὰ καλαδέρφια οἱ Σαρανταδάχτυλοι (ὄνομα καὶ πράμα !), πού τὰ καταφέρνουνε καὶ γίνονται κάθε χρόνο «σιτοφύλακες», γιὰ νὰ κανονίζουν ἄφτοὶ τὴν τιμὴ τῶν γεννημάτων, τῶν ἀλεβριῶν καὶ τοῦ ψωμιοῦ καὶ νὰ κοντρολάρουνε τὰ ζύγια τῶν ἄλλωνῶν, μπάς κ' εἶναι ξύκικα ! Νὰ κι ὁ τοκογλύφος ὁ Ἐηνταβελόνης ἀπὸ τὴν Κηφισιά, πού ρῆμαξε τὴ φτωχολογιά, μὰ χτίζει βωμοὺς στὸν Ἔλεο καὶ τρώγοντας ὅλο κριθαρόψωμο καὶ σάπιες ἐλιές βγάνει

βουζούνους και ξύνεται κεί που του ταίριαζε να βγάλει κέρατα και να φοράει τη ζέβγλα. Να κι ο Παρθενίας από τον Κολωνό, μυγιάγγιχτος καλλωπιστής, λουσιμένος στ' άρώματα, μά ταχτικὸς ἀγοραστής κάθε χρόνο του πορνικου φόρου, που του τότε πλερώνουσε κι ο αδερφός του κ' ή τσάτσα του. Να κι ο μέγας ὄρφανοφάγος Πονόψυχος, που πέταξε στο δρόμο τὰ παιδιὰ τ' αδερφοῦ του κ' ὕστερα κλαίγεται, πὼς ἀφτὰ τότε φτωγήκανε. Να κι ο Θρασέας, ο μπράβος του Κλέωνα, που ἔκανε καρτέρι μ' ἄλλους δεκαπέντε, για να δείρουν ἢ να σκοτώσουν ἕνα-νε, και τώρα, που ἀλλάξανε τὰ πράματα, τὸν ἔπιασε τρεμούλα και λέει, πὼς μετάνιωσε και θὰ καλογερέψει, για να σώσει τὴν ψυχὴ του ! Να κι ο φημισμένος ψευτομάρτυρας Ἀληθίων, που για να προφταίνει στις πολλές δουλειές του, ἀνοίξε γραφεῖο στὴ γειτονιὰ τῶν δικαστηρίων με δέκα βοηθούς... Να κι ὁ...

Μεγάλος σαματάς, φοβέρες και φωνές : «Κάτου ! Κάτου !»

Τί «κάτου» και «ξεκάτου» ! Μὴ βραχνιάζετε τζάμπα !.. § 14
 Ἔχετε καιρὸ να θυμώσετε, γιατί θὰ σᾶς ψάλω χειρότερα. Φοβηθήκατε, μὴν ξεσκεπάσω καθενὸ σας χωριστὰ τις μπομπές και τὰ μασκαραλίκια. Συχάστε... Δὲ βλέπω παραπὲρ' ἀπὸ τις δυὸ πρῶτες σειρές... Ὑστερα, πὸν να σᾶς ξέρω κι ὄλουνοὺς με τ' ὄνομα... Ἄν βαραίνουνε τὴν ψυχὴ καθενὸ σας ἀπὸ δέκα μονάχα (βάλε τρεῖς !) ἀτιμίες, ἢ σούμα τους θὰ τανε χιλιάδες ! Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰν τις πεῖ μιὰ μιὰ ; Ἐμένα μουῦ κολλήσανε τρεῖς ὄλο ὄλο και χρειαστήκαν ἕξι ὀλάκερες ὥρες, για να σᾶς τις ἱστορήσουνε και νὰν τις πιστέψετε !... Καὶ τὸ κάτου τῆς γραφῆς, τί χολοσκάνετε με τὸ ξεσκέπασμά σας ; Εἴσαστε σεῖς ὁ Νόμος, — ὁ Νόμος χτὲς και σήμερα κι ἄβριο...

Ένας σας νά τανε καθαρός, ὁ Νόμος θά γκρεμιζότανε χάμου θρύψαλα καὶ κOURνιαχτός.

- § 15 Μὴ μοῦ πεῖτε : «Νά τος ! Τόσα χρόνια γλωσσοκοπανοῦσε, πῶς τὸ πνέμα κυβερνάει τὴν ὕλη κ' ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα· πῶς δὲ λογάριαζε τὴ γνώμη τοῦ μπουλουκιοῦ, μὰ μονάχα τῶν φιλοσόφων (δηλαδὴ τὴ δική του· ὄλ' οἱ ρέστοι σοφιστάδες !). Καὶ τώρα, μόλις τὰ βρῆκε σκοῦρα, τὰ ξέχασε ὅλα καὶ παραφέρνεται, παραλαλεῖ καὶ βρίζει». Μὰ δὲ βρίζω καὶ δὲν παίνῳ τίποτα ! Μῆτε λυπᾶμαι, πού πεθαίνω τῶν ἀδίκων ἄδικα, μῆτε θά ντρεπόμουν, ἂν πέθαινα δίκια. Δὲ μὲ νοιάζει, πού ξεμπερδέβω σήμερα μὲ τὴν μπαμπεσιὰ τῶν νόμων, ὅπως δὲ θά μ' ἔνοιαζε νὰ σᾶς ἄδειαζα τὴ γωνιά μετὰ λίγους μῆνες ἢ χρόνια μὲ τὸ θέλημα τῆς Φύσης. Σᾶς χρωστάω καὶ χάρη... Φέβγοντας μὲ παράτα καὶ σάλπιγγες ἀπὸ τό να Τίποτα γιὰ τ' ἄλλο τὸ πιὸ Τίποτα κάνω γοῦστο νὰ κοροϊδέβω καὶ σᾶς καὶ τὸν ἑαφτό μου. Τί τὰ θέλετε ! Κρίνω θά πεῖ κοροϊδέβω.
- § 16 Καὶ σὰ συλλογιέμαι, πῶς σκυλιάζετε μ' ἄφτὰ πού σᾶς λέω, μὰ δὲν μπορεῖτε νὰ μοῦ κάνετε τίποτα μῆτε καὶ νὰ φύγετε ἀπὸ δῶ, γιὰτὶ θά χάσετε τοὺς τρεῖς ὀβολούς, χοροπηδάω ἀπὸ κέφι καὶ χαιρεκάκια. Σᾶς ἀγαπάω καὶ μοῦ ρχεται νὰ σᾶς ἀγκαλιάσω καὶ νὰ σᾶς φιλήσω, ὅπως κάνουν οἱ μεθυσμένοι κλαουρίζοντας... Ἐσεῖς θά τρομάζατε πιὸ πολὺ μοναχὰ νὰ φανταζόσαστε τὸν ἑαφτό σας στὴ θέση μου. Γιὰ πεῖτε, πῶς σᾶς δέσανε πρῶτα κ' ὕστερα σᾶς ποτίσανε μὲ τὸ ζόρι τὸ φαρμακοζούμι ! Νά ! κι ἀρχίσαν οἱ πόνοι κ' οἱ σπασμοί, τὸ γυάλωμα τῶν ματιῶν καὶ τ' ἄφρισμα τοῦ στομάτου· τὸ κρουστάλλιασμα τῶν ποδιῶν ἀνεβαίνει γλιστρώντας λίγο λίγο καὶ μπήγει τὰ νύχια του πρῶτα στὸ στομάχι κ' ὕστερα στὴν καρδιά... Κι ἄφτό εἶταν ὄλο !... Μὴν πασπατέβετε τίς κοιλιές σας,

204va, 21. XI. 73

ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι. Καῖνε σὰν τὶς πλάκες τοῦ φούρνου. Ἐκεῖ μέσα κανένα φαρμάκι δὲ δουλέβει, μὰ χορέβουν (ἢ σὲ λίγο θὰ χορέψουν) ὅλα τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ : τράγιο συκώτι ψημένο στὴ θράκα, παλαμίδα σαλαμούρα τῆς Μαβροθάλασσας, χοιρινὰ λουκάνικα μὲ μπόλιχο πιπέρι καὶ σκόρδο, καρύδια, σταφίδα, κρασί (πολὺ κρασί !) κι ἄνεμος μουσικός ! Εἴσαστε ἀθάνατοι ! Καὶ θὰ σαστε, νὰ ποῦμε, ἀθανατότεροι, ἂν ἡ Μοίρα σᾶς γεννοῦσε μὲ μιὰν ἀλογήσιαν οὐρά, πού νὰ σαλέβει μοναχὴ τῆς ζερβὰ δεξιά, σὰ βεντάγια καὶ νὰ διώχνει τὶς μύγες, πού σᾶς τσιμπᾶνε τὴν ὥρα πού κοιμᾶστε καὶ τὴν ὥρα πού δικάζετε, — σὰ δικάζετε κοιμάμενοι !...

ΣΑΝ ΕΙΔΑ τὸν ἑαφτό μου καργαρισμένον ἀπάνου § 1
 στὸ σανιδοκρέβατο μὲ τὴν κωμικὴν ἐπισημότητα
 πόχουν ὄλα τὰ λείψανα, καὶ γύρα μου θλιμένες Μαγδαλη-
 νές τὸν πατριωτισμὸ τῶν κατηγόρων, τὴ δική σας ἀλα-
 θοσύνη καὶ τὴν παρθενιά τῶν νόμων, γέλασα μὲ τὴν καρ-
 διά μου. Γιατί, καθὼς τὸ ξέρετε, οἱ ψεῖρες φέβγουν ἀπὸ
 τοὺς πεθαμένους καὶ πᾶνε στοὺς ζωντανούς. Καὶ σὰν κοί-
 ταξα καὶ σᾶς τοὺς ζωντανούς ἀπὸ πάνω ὡς κάτου νὰ βρω-
 μαῖτε σὰν ψοφίμια δέκα μερῶν (ἄλλος νὰ χει θέρμες, ἄλ-
 λος σπάσιμο κι ἄλλος μαγιασίλι..., ψώρα..., χτικιό...) κι
 ὡστόσο νὰ χετε τὴν ὄρεξη νὰ βγάλετε τὸ μάτι τοῦ πλα-
 γινοῦ σας, πῆγε ὁ νούς μου στὰ ζῶα : ὅσα τρῶνε τ' ἄλλα
 νομίζουνε τὸν ἑαφτό τους ἀθάνατο· κι ὅσα τρώγονται
 δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἐλπίζουνε, πῶς θ' ἀναστηθοῦνε μιὰ
 μέρα σὲ καλύτερη ζωὴ.

Κ' ὕστερα σκέφτηκα : ἀντίς, μωρὲ Σωκράτη, νὰ στέκε- § 2
 σαι πάνου στὸ βῆμα «καὶ ὄμμασι καὶ σχήματι φαιδρὸς»
 νὰν τοὺς κοροιδέβεις, ἂν εἶχανε μπροστά τους ξαπλωμέ-
 νο τὸ κουφάρι σου, γιὰ νὰν τὸ δικάσουν, ὅπως δικάζουν
 οἱ ἐφέτες στὸ «ἐπὶ Πρυτανείῳ» δικαστήριον τ' ἄψυχα πρά-
 ματα : τὰ τοῦβλα, τὶς πεπονόφλουδες, τὰ χασάπικα τσιγ-

γέλια..., ξέρεις τί θά γινότανε ; Θά μαζεβόντανε γύρα σου, θά σκύβανε νά σέ κοιτάξουνε κάμποσνη ώρα, θά κουνούσανε λυπητερά τὸ κεφάλι τους κ' ὕστερα θά λέγανε : «Καλὸς εἶταν ὁ κακομοίρης!... Γιά ἰδὲς πῶς ὁμόρφηνε πεθαμένος ! Κλείσανε τ' ἄλεπουδίσια μάτια του, λιγνέψανε τὰ πρησμένα χεῖλια του, στένεψε καὶ μάκρυνε ἢ πλατσουκωτὴ του μύτη... Ἔγινε μιὰ χαρά !... Θυμόσαστε τί γοῦστο ποῦ εἶχε, σὰν ἀλουποτίναζε τοὺς σοφιστάδες καὶ τοὺς κάληδες !... Ἔκανε μεγάλο καλὸ στὴν πολιτεία. Γι' αὐτὸ δὲν εἶδε χαῖρι... Ἐζήσησε καὶ πέθανε στὴν ψάθα... Καὶ νὰν τὰ λέμε συναμεταξὺ μας, ὅποιος ζημιώνεται μὲ τὰ λόγια καὶ τὶς πράξεις του μπορεῖ νά ναι κουτός, μὰ κατεργάρης δὲν εἶναι· κι ὅποιος κερδίζει μὲ τὶς πράξεις του καὶ μὲ τὰ λόγια του ἀφτουνοῦ βρωμᾶνε κ' οἱ φοῦχτες κ' ἡ ψυχὴ του... Ξέρεις τί λέω ; Νὰν τοῦ κάνουμε τὴν κηδεῖα του «δημοσίᾳ δαπάνῃ». Χρειάζονται παραδείγματα γιὰ τὰ παιδιὰ μας».

§ 3 Μὰ τώρα, ποῦ δὲν εἶμουνα τυχερὸς νά χω πεθάνει μοναχὸς μου, μὲ σκοτώνετε σεῖς... πάλε γιὰ παράδειγμα. Σᾶς χρειαζόταν ἓνα θύμα... ὄχι γιὰ νά μάθουνε τὰ παιδιὰ σας ν' ἀγαπᾶνε τὴν ἀρετὴ, μὰ νά φοβοῦνται τὴ δημοκρατία ! Σᾶς χρειαζόταν ἓνα θύμα πολὺ μεγάλο, γιὰ νά πλερώσει τὰ κακουργήματα τῆς χτεσινῆς τυραννίας καὶ νά φράξει τὸ δρόμο τοῦ ξαναγυρισμοῦ της. Ἄφοῦ τὸ σκάσαν οἱ φταῖχτες, πιάσατ' ἐμένα, τὸ «δάσκαλο» τοῦ Κριτία καὶ τοῦ Θηραμένη τοῦ κόθορνου, τὸν ἀρνητὴ τῆς ἔχλοκρατίας, τὴν Ἄλογόμυγα, ποῦ σᾶς ἔμπαινε στὰ ρουθούνια... Τὸ κορμί μου (κόκκαλα καὶ σάρκες) δὲ βαραίνει βέβαια μέσα στὴν παλάντζα τῆς Νέμεσης ὅσο τὰ χίλια πεντακόσα κορμιὰ τῶν σκοτωμένων ἀπὸ τοὺς τυράννους· ὁμῶς βαραίνει τ' ὄνομά μου, βαραίνει κ' ἡ ψυχὴ μου ! Κι ὅλοι

σας ΐσαμ' ἑκατὸ γενιῆς νὰ μπαίνετε μάτσο στὸ νὰ τάσι τῆς παλάντζας, πάλε ἐγὼ θὰ βάραινα περισσότερο...
 Θὰ βρεθοῦν ὕστερ' ἀπὸ χρόνια πολλοὶ καὶ φίλοι κι ἀρνη- § 4
 τάδες μου, καὶ ντόπιοι καὶ ξένοι, καὶ συγκαιρινοὶ καὶ μελ-
 λούμενοι, πού θὰ κάνουνε ντόρο μεγάλο γύρα στὸ θάνατό
 μου. Θὰ μὲ ποῦνε «τῶν Ἑλλήνων τὸ ἄριστον», «ἀηδό-
 να Μουσῶν», «τὸν δικαιοτάτον», «τὸν φρονιμώτατον»,
 «κορώνα τῆς Ἑλλάδος». Τὰ παιδιὰ σας θὰ μοῦ χτίσουν
 ἐκκλησιά, τὸ «Σωκρατεῖον», καὶ θὰ μοῦ κάνουνε θυσίες
 κάθε χρόνο, τὴν ἀνοιξη... Θὰ μὲ προσκυῶνε γιὰ θεὸ (σὲ
 μένα δὲν ἐπιτρέψατε νάχω μήτε μιᾶς πεντάρας δαιμόνιο...).
 Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο; Οἱ πρῶτοι γιὰ νὰ κολλήσουνε τ' ὄνομά
 τους δίπλα στὸ δικό μου καὶ ν' ἀκούγονται μαζί μου· κ'
 οἱ δέφτεροι γιὰ νὰ δείξουνε, πὼς ἂν ἐξοῦσα στὰ χρόνια
 τους, θὰ μὲ καταλαβαίνανε καὶ θὰ μὲ τιμοῦσαν !... Μπό-
 σικα πράματα. Καὶ κείνοι καὶ τοῦτοι θὰ παραφουσκώ-
 νουνε τὴν ἀξία μου καὶ θ' ἀδικοῦν ἐσᾶς· θὰ λένε ψέματα
 καὶ θὰ πιστέβουνε ψέματα... Ἐσεῖς κι ὁ Νόμος κἀνατε
 τὸ χρέος σας. Μονάχα πού δὲ μὲ τιμωρήσατε γιὰτὶ πα-
 ρέβηκα τὸ Νόμο, μὰ γιὰτὶ στάθηκ' ἀνίκανος νὰ πατήσω
 ἀπάνου του καὶ νὰ περάσω !... «Ἄδικεῖ Σωκράτης ἀσθε-
 νῆς ὢν, ἄτε πένης... Τίμημα θάνατος !!» Ἄφτὸ θὰ πρε-
 πε νὰ λέγ' ἢ μήνυση.

Ἄν μὲ δικάζατ' ἕνας ἕνας χωριστά, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, § 5
 θὰ μ' ἀθωώνατε· τόσο πολλοί, δὲν μπορεῖτε... Ὅσο πίο-
 τεροι κολλᾶνε συναμεταξύ τους καὶ κάνουνε πλῆθος, τό-
 σο λιγότερ' ἢ κρίση τους καὶ πίοτερ' ἢ κάκητα. Κι ἂν εἴ-
 σαστε κολλημένοι πεντακόσοι διαλεχτοὶ σοφοὶ (Σωκρά-
 τηδες νὰ ποῦμε), δὲ θὰ κἀνατε μισὸ Μπερτόλδο· ὄχι τώ-
 ρα, πού σαστε πεντακόσοι Μπερτόλδοι !... Πλῆθος, Δη-
 μόσια Γνώμη, — τεράστιο Κοπρόσκυλο δεμένο στὸ πα-

λούκι μέσα στὸν ἥλιο. "Ὅλο τὸν καιρὸ κοιμᾶται, ξύνει τὴν ψώρα του καὶ χυμάει λυσσασμένα, μόλις θελήσει κανεὶς νὰν τὸ βγάλει ἀπ' τὰ συνήθεια του, νὰ τοῦ λύσει τὴν ἀλυσίδα. "Ἐτσι καὶ σεῖς, μόλις σᾶς μὴνύσανε πὼς χαλάω τὴ Θρησκεία, τὰ παιδιὰ καὶ τὴ Λογικὴ, πεταχτήκατε πάνου στὶς χιλιάδες τὰ ποδάρια σας κι ἀρχίσατε νὰ χτυπᾶτε τὶς Συμπληγάδες τὰ σαγόνια σας, γιὰ νὰ μὲ λιώσετε κεῖ μέσα... "Ἄν ἔτρωγα φλόγες καὶ κατάπινα σπαθιά, σὰν τοὺς σαλτιμπάγκους τῶν πανηγυριῶν, δὲ θὰ παραξενεβόσσατε, γιὰτὶ θὰ πιστέβατε, πὼς ἀληθινὰ καταπίνω τὰ σπαθιά καὶ τρώω τὶς φλόγες. Κι ἂν εἶμουνα κομπογιαννίτης νὰ σᾶς μπουκῶνω κάτουρα καὶ μαγαρισιές, θὰ πιστέβατε, πὼς σ' ἐμένα χρωστᾶτε τὴ ζωὴ σας. Θὰ καταλαβαίνατε καὶ θὰ μὲ πλερώνατε. Μὰ τώρα μ' ἀκούγατε νὰ λέω συχνὰ χαμογελώντας, πὼς δὲν «ξέρω τίποτα». Δὲν ξέρω τίποτα !... 'Αφτὸ δὲν τὸ καταλαβαίνετε... Τὸ λοιπὸν εἶμαι σωστὸς 'Οξαποδῶ !... "Ἐνας τέτιος ὅλα μπορεῖ νὰν τὰ κάνει... !

- § 6 "Ἐβαζα καὶ τοὺς ἄλλους νὰ λένε τὸ ἴδιο καὶ νὰ πιστέβου-
νε πραγματικά, πὼς ὅ,τι ξέρουν εἶναι ψέματα !... Καὶ νὰ ψάχνου-
νε νὰ βρίσκουνε τὴν ἀλήθεια. Μὰ σεῖς, ὦ ἄντρες
'Αθηναῖοι, πρῶτα ἀνησυχῆσατε κ' ὕστερις ἀγριέψατε...
"Ὡς ποῦ θὰ πῆγαινε τούτ' ἡ δουλειά ; Ξέρετε, πὼς ὅσο
λιγότερο σκέφτεται, τόσο πιὸ μυαλωμένος ὁ πολίτης κι
ὅσο λιγότερο μιᾶ, τόσο πιὸ λέφτερος. "Ἄν ἄξαφνα καὶ
στὰ καλὰ καθούμενα μὲ τὸ ψάξε ψάξε ὁ Γνάθων ἔβρισκε
πὼς εἶναι σωστότερο νὰ τρώει παρά νὰ νηστέβει ; Κι ἂν
δὲν τοῦ φτανε τούτ' ἡ τρέλα, μὰ κι ἄρχιζε νὰ τὸ ξεφωνί-
ζει ; Προτοῦ λοιπὸν ξεσπᾶς' ἡ φουρτούνα, θελήσατε νὰ
σταματήσετε τοὺς κακοὺς ἀνέμους. Μὰ τοὺς κακοὺς ἀνέ-
μους (τοὺς... καλοὺς !), τοὺς εἶχανε φέρ' οἱ σοφιστάδες.

Ἐγὼ τότες σάν ἐλεεινὴ Δημόσια Γνώμη, τοὺς γάβγιζα καὶ τοὺς δάγκωνα τὶς ἀντζες... Ὅμως γιὰ νὰ μὲ ξεκάνε-
τε, μοῦ κολλήσατε τὴ ρετσινιά, πὼς εἶμουν ἐγὼ τῶν σο-
φιστάδων ὁ σοφιστῆς !... Μακάρι νὰ εἶμουνα !...

Καὶ γιὰ νὰ μὲ ξεκάνετ' ἐφκολότερα, μοῦ κολλήσατε κι § 7
ἄλλη ρετσινιά : πὼς εἶμουν ἄθεος !... Μακάρι νὰ εἶμου-
να !... Τὴν ἀθεΐα τὴν ἔχετε γιὰ τὸ πιὸ σίγουρο μέσο νὰ
ἐρεθίζετε τὸ Σκύλο καὶ νὰ τὸν ξεσηκώνετε νὰ διαφεντέ-
βει μὲ τὰ δόντια του τὰ ὑλικά σας διάφορα. Τοὺς ὀχτροὺς
τῆς ἐφτυχίας σας τοὺς κάνετε πολὺ σοφὰ προσωπικούς
ὀχτροὺς τοῦ Σκύλου. Γιὰ νὰ ξεφορτωθεῖτε τὸν Ἄλκιβιά-
δη, ποὺ τὸν ἀγαποῦσε καὶ τότε θάμαζε ὁ λαὸς γιὰ τὴν
ὀμορφιά του, γιὰ τὰ πλούτη του καὶ τὴ μουνταροσύνη
του, τὸν κατηγορήσατε γι' ἄθεο. Καὶ ὁ λαός, ὁ Σκύλος,
ξέχασε τὶς ἀγάπες του καὶ τὸν κυνήγησε στὴν ἄκρη τοῦ
κόσμου. Γιατὶ τότε μάθατε νὰ περιμένει τὴν ἐφτυχία του
ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ νὰ μὴν τήνε ζητάει ἀπὸ σᾶς ! Ἄμα
λοιπὸν τοῦ πάρεις τὴν ἐλπίδα τοῦ τίποτα, τοῦ παίρνεις
τὸ πᾶν ! Καὶ σὲ ξεσκίζει !

Ἄν ἐρχόσαστε στὸ σπίτι μου, θὰ βλέπατε στὸν τοῖχο § 8
κρεμασμένες εἰκόνες, τὴν καντήλ' ἀναμένη, τὰ στέφανά
μας μέσα στὴν τενεκεδένια θήκη τους. Καὶ στὴν ἐκκλη-
σιά θὰ μὲ βλέπατε νὰ φιλάω τὴ χέρα τοῦ παπᾶ. Δὲ σᾶς
φτάνανε τοῦτα ; Τί σᾶς ἔμελε κι ἂν πίστεβα ἢ δὲν πίστε-
βα ! Φτάνει ποὺ φαινόμενα θρησκός... Ἀληθινά, μὴ θέ-
λοντας καβγάδες μὲ τὴν Ξανθίππη καὶ μὲ τὸ Σκύλο, τὸ
Πλῆθος, τὴν ἄφηνα καὶ μασκάρεβε τὰ ντουβάρια μὲ εἰκό-
νες. Φιλοῦσα καὶ τὴ χέρα τοῦ παπᾶ μπροστὰ στοὺς ἄλ-
λους, γιὰ νὰ τότε σκάσω : «Μπρέ, μὲ ξεπερνάει ὁ θεο-
μπαίχτης, ἔλεγε, στὸν ταρτουφισμό !»

Ἐλεγα, πὼς ὑπαρχε μέσα μου κάποιο δαιμόνιο, ποὺ μ' § 9

όδηγοῦσε. Ἐπρεπε νὰν τὸ λέω, γιὰ νὰ ξηγᾶνε κάπως οἱ ἀπλοῖκοί, γιὰτὶ τὸ δικό μου μυαλό ξεπερνοῦσε τὰ μυαλὰ τῶν ἄλλωνῶν !... Δὲ θὰ πεῖ πὼς μ' ἀφτὸ χαλοῦσα τὴ θρησκεία ! Ὑπάρχουνε τόσοι μικροὶ θεοὶ (μερμήγκια !...), πὸν μῆτε τοὺς μετρήσαμε ποτὲς μῆτε τὰ ὀνόματά τους ξέρουμε... Κι ἂν σὲ κάθε βρύση, σὲ κάθε δέντρο, σὲ κάθε τρύπα φωλιάζει καὶ ἓνας μικρὸς θεός, γιὰτὶ νὰ μὴ φωλιάζει καὶ μέσα στὸ Σωκράτη, πὸν ναι γιὰ θεοὺς ἀξιότερη μονιὰ κι ἀπὸ μιὰ κοτρώνα κι ἀπὸ μιὰ γούβα νερὸ κι ἀπὸ νὰ κούτσουρο τῆς σόμπας — κι ἀπὸ κάθε τρύπα ; Κι ἂν μέσα σὲ κάθε τρελὸ μπαίνει κάποιος θεός, πὸν τότε τρελαίνει, γιὰτὶ νὰ μὴν μπεῖ καὶ μέσα στὸ σοφὸ Σωκράτη γιὰ νὰ τότε κάνει σοφότερο ; Κι ἂν ὄλες οἱ ἀρώστιες κι ἂν τὸ μεθύσι κι ἂν ὁ ὕπνος καὶ τ' ὄνειρο κι ὁ θάνατος κι ἂν ἀκόμα τὸ φτάρνισμα κι ὁ βήχας εἶναι θεοί, γιὰτὶ νὰ μὴν εἶναι κ' ἡ Κοροϊδία ;

- § 10 Ἄς δεχτοῦμε, πὼς εἶτανε τὸ δαιμόνιό μου καινούριο θεόπουλο... Ἐδῶ κάθε μουνουχισμένος παπάς ἀπὸ τὴν Ἄνατολὴ φέρνει καὶ σᾶς πασσάρει κι ἀπὸ ἓναν ξετσιπίωτο θεὸ σὰν τὸ Σαβάζιο, τὴν Κοτυτῶ καὶ τὸν Ἄφροδίτο καὶ σεῖς τοὺς δέχεστε καὶ τοὺς προσκυνᾶτε μετὰ χαρᾶς. Κι ἂν γιὰ τέτιους θεοὺς φοραίνετε φουστάνια καὶ νταντελένια παντελονάκια καὶ χορέβετε μανιασμένοι, κουνώντας τὴν κοιλιὰ σας καὶ τὰ καπούλια σας, σὰ γυναῖκες· κι ἂν βρίσκετε θεάρεστο πράμα νὰ τάζετε τίς σκλάβες καὶ τοὺς σκλάβους σας καὶ τὰ κορίτσια σας, ἀκόμα καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαφτό σας στὴν Ἄφροδίτη, στὴν Ἄθηνά, στὸν Ἀπόλλωνα καὶ νὰ παραδίνεστε «σώματα ἱερά» στοὺς μερακλήδες, γιὰ νὰ πενταρολογοῦνε καὶ νὰ χαραμοτρῶνε οἱ Κήρυκες, οἱ Εὐμολπίδαι καὶ τ' ἄλλα παπαδόσογα, τί σᾶς ἔφταιξε τὸ ταπεινὸ μου δαιμόνιο, πὸν καθότανε μέσα μου

φρόνιμα και συμαζεμένα και μ' ὀρμήνεβε τάχα νὰ βρίσκω τὸ σωστό, χωρὶς νὰ βγάξει δίσκο και νὰ θέλει ναοὺς και θυσιές ; Μήτε σᾶς ὑποχρέωνε νὰ ξεβρακώνεστε γιὰ χατίρι του. Και τὸ κάτου τῆς γραφῆς ἅμα θὰ πέθαινα, θὰ φεβγε κι ἄφτὸ μαζί μου, γιὰ νὰ μὴν ξαναγυρίσουμε ποτές πιά στὴν καταραμένη χώρα σας !

Νὰ τί λένε τώρα μέσα τους οἱ πιὸ νοικοκύρηδες ἀπὸ § 11 σᾶς : Γιορτάζω τρακόσες μέρες τὸ χρόνο· μεθοκοπάω, κυλιέμαι στὴ λάσπη, δέρνω τὴ γυναίκα μου, κλέβω τὸ κουτὶ τῆς ἐκκλησιᾶς, κάνω κοντραμπάντο, πουλῶ ξύκινα, παίρνω ψέφτικους ὄρκους, σπιουνέβω και δὲν πειράζω κανένανε ! Δὲν πάω νὰ διδάξω στοὺς ἄλλους τὴν ἀθεΐα ! Ἐγὼ μπορεῖ νὰ μὴν πιστέβω, μὰ τὸ πλῆθος ; ... Οἱ σαχλές σκουληκαντέρες τῶν χωραφιῶν, οἱ λαδωμένοι ποντικοὶ τῶν λιμανιῶν, οἱ ξενηστικωμένοι σκύλοι τοῦ παζαριοῦ, ἅμα χάσουνε τὴν πίστη στὸ Θεό, ποιὸς θὰ τοὺς συκρατήσῃ ; Ἄς μορφωθοῦνε πρῶτα !... Γιὰ σήμερις εἶναι πρόωρα πράματα !... Ἡ θρησκεία, πού λές, εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς πατρίδας και τῆς ἠθικῆς. Ὁ λαὸς χωρὶς τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ θὰ χυθεῖ ν' ἀρπάξει τοὺς παράδες και τὰ χτήματα, τοὺς «κόπους» τῶν ἄλλωνῶν και νὰ παλουκώσει τοὺς φυλακάτορές του !... Δὲ σφέρνηει, δὲ θέλετε νὰ σᾶς μιμηθεῖ ὁ λαός. Τοῦ πετᾶτε λοιπὸν μπροστὰ στὰ πόδια του τ' ἄθλιο κουφάρι μου, γιὰ νὰ μὴν ξεχνᾶ, πὼς ἡ ἀθεΐα εἶναι τὸ μεγαλύτερο φταίξιμο...

Μὰ χαλοῦσα και τὴν ἠθικὴ ! Ξεμάβλιζα τὰ παιδιὰ ! § 12 Ποιὰ παιδιὰ ; Οὐλ' οἱ μαθητάδες μου τὰ χανε περασμένα τὰ σαράντα... Και δὲν εἶτανε «μαθητάδες», εἶτανε φίλοι μου... Ἄν τὰ παιδιὰ μὲ παίρνανε τὸ κατόπι, δὲ μπορούσα και νὰν τὰ διώξω... Τὰ παιδιὰ θέλουν ἀστεῖα και γέλια... Φιλοσοφίες και τέτια δὲν τὰ χωνέβουνε, κοροϊδέ-

βουνε τὸ δάσκαλο, βαριεστίζουνε καὶ τὸ σκᾶνε ἀπὸ τὸ σκολεῖο !... Τὰ δασκάλεβα, λέτε, πὼς ἔχουνε τὸ δικαίωμα νὰ δένουνε καὶ νὰ δέρνουνε τοὺς πατεράδες τους ὅταν ἀφτοὶ μπεκρολογοῦνε καὶ χαλᾶνε τὰ λεφτά τους στὸν τζόγο καὶ στὶς γυναῖκες κι ὅταν ξεμωραθοῦν ἢ τρελαθοῦνε. Ἀφτὰ δὲν τὰ λεγα στὰ παιδιὰ· τὰ λέγα στοὺς πατεράδες ! Εἶναι, θαρρῶ, κάποια διαφορά.

§ 13 Ὅα μοῦ πεῖτε : «Καὶ τὸν Ἀλκιβιάδη ; Δὲν τὸν εἶχες μαθητὴ τὸν Ἀλκιβιάδη ;» Καὶ ποιὸς θὰ βαστοῦσε νὰ μὴν τὸν εἶχε ! Ὡραῖο παιδί, πλούσιο, ζωερό, πρῶτο τζάκι, λιγάκι παλαβὸ καὶ πεισματάρικο κι ἀδάμαστο, μὰ τετραπέρατο — τὸ ξυπνότερο παιδί τῆς Ἀθήνας ! Ἄ ! πολὺ πιὸ δυνατὸς ἀπὸ μένα !... Γύμναζα κοντά του τὴν ψυχὴ μου νὰ νικᾷ τὰ πάθη της... νὰ μὴν ταραζέται μπροστά στὸν πλοῦτο, στὴν ὁμορφιά καὶ στὰ νιάτα... Λοιπὸν, ἐγὼ εἶμουνα μαθητὴς του κι ὄχι ἀφτὸς δικός μου. Κ' ἔφτασα νὰ πιστέψω καὶ νὰ τὸ διαλαλήσω, πὼς ὁ πνευματικὸς ἔρωτας, δηλαδὴ ὁ ἀφύσικος, καθαρίζει τὴν ψυχὴ καὶ κατεβάζει ιδέες !... Γι' ἀφτὸ καὶ φώναζα, πὼς πρέπει νὰ κλείσουν οἱ ταβέρνες κ' οἱ ναοὶ τῆς Ἀφροδίτης. Ἀῖ ! τότε θυμώσαν οἱ δημόσιοι ταμῖες καὶ τὰ παπαδόσογα, γιατί θὰ λιγοστέβανε τὰ εἰσοδήματά τους. Καὶ μὲ κατηγορήσανε, πὼς θέλω νὰ χαλάσω τὴν... ἑλληνικὴ οἰκογένεια !...

§ 14 Τί ; Εἶμουνα ἐπικίντunos στὴ Δημοκρατία ! Ἐπικίντunos ἐγὼ, καὶ σεῖς δημοκρατία !... Μὰ τοὺς ἐπικίντunos, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, δὲν τοὺς δικάζουνε. Τοὺς προσκυᾶνε ραγιαδῖκα ἢ τοὺς δολοφονοῦνε μπαμπέσικα. Κι ὅσους μπορεῖ νὰ γίνουν ἐπικίντunos μιὰ μέρα, γιατί τοὺς ἔχτιμάει τὸ πόπολο, προλαβαίνετε καὶ τοὺς ἐξοστρακίζετε. Ἄν εἶμουνα ἐπικίντunos, θὰ βάζατε μερικὸς χασικλῆδες νὰ μὲ μαχαιρώσουνε· θὰ ξαγοράζατε τοὺς μαγέ-

ρους μου να ρίξουνε σουλιμά στο φαγί μου, στο κρασί μου, στον καφέ μου... "Ένας επικίντunos μήτε δικάζεται μήτε κι απολογιέται... Δικάζει και θανατώνει. Γιατί κατέχει την έξουσία ! Και μοναχά σαν τήνε χάσει, τότε μπορεί να τότε δικάσετε, αν σᾶς βαστάει... κι αν τότε πιάσετε !

Ἐπικίντunos εἶταν ὁ Πεισίστρατος και τὰ παιδιὰ του, § 15 ὁ Ἄλκιβιάδης, οἱ Τριάντα. Θὰ γινότανε κι ὁ Κῦλων, ἂν τὰ κατάφερνε ν' ἀρπάξει τὴν ἐξουσία, κι ὁ Ἄριστειδης, ἂν εἶτανε λιγότερο «δικαιος» και περισσότερο παλιάνθρωπος. Οἱ τέτιοι σᾶς κλέβουνε, σᾶς σκοτώνουνε, σᾶς ἐξορίζουν, σᾶς λένε και «προδότες». Και σεῖς μιλιὰ ! Κι ἂν ἐγώ, ἄντις να ἀεροκοπανάω στο παζάρι, σκότωνα καμιά σαρανταριά χιλιάδες ἀπὸ σᾶς και θρόνιαζα τοὺς ὄχτρους στο Τατόι, για ν' ἀρπάζουνε τὰ ζωντανά σας, να κόβουνε τὰ λιόδεντρα και τ' ἀμπέλια σας, να καῖνε τὰ χωράφια σας και σεῖς να ψοφᾶτε κλεισμένοι μέσα στο Κάστρο κι ἀπὸ πείνα κι ἀπὸ λοιμική· κι ἂν ἐξόριζα μερικὲς χιλιάδες ἀπὸ σᾶς, τοὺς πιὸ πλούσιους, για να βουτήξω τὴν περιουσία τους· κι ἂν ἀνοίγοντας τὶς πόρτες τῆς πολιτείας ἔμπαζα μέσα τοὺς Παλιομωραῖτες, τοὺς Ἄτζέμηδες κι ὅποιον ἄλλον κερατά, για να με καθίσουνε στο σβέρο σας για σωτήρα, ποιὸς θὰ τολμοῦσε να κάνει κίχ ! — ὄχι και να με δικάσει ; Ὅλ' οἱ τυχοδιῶχτες θὰ τρέχανε δίπλα μου και θὰ γινότανε λιβανισιάδες μου. Κ' οἱ «καλοὶ πατριῶτες» θὰ χτυπούσανε τὸ ξερό τους στον τοῖχο, πού δὲν προλάβανε να κάνουν ἀφτοὶ χειρότερα και να πλουτήσουνε περισσότερο.

Ἄχι ! Δὲ φοβηθήκατε τὸ Σωκράτη, μα θελήσατε να § 16 φοβίσετε τοὺς ἄλλους με τὸ θάνατό του. Ἡ δημοκρατία σας δὲ στέκεται καλά στα πόδια της. Τὰ μακροτεῖχια τῆς

Ἐθῆνας καὶ τοῦ Περαιᾶ κοίτονται χάμου, νὰν τὰ κλαῖς. Καράβια δὲν ἔχετε. Συμμάχους νὰ πλερώνουνε χαράτσι νὰ τρῶτε, δὲν ἔχετε. Μεταξύ σας μ' ὄλους τοὺς σκοτωμοὺς καὶ τὶς ἐξορίες ποὺ κάνατε, κρύβονται πολλοὶ ποὺ νοσταλγοῦνε τὸν καλὸ καιρὸ τῆς τυραννίας· γιατί χάνουνε τώρα τὰ ὅσα κερδίζανε τότες, ὅπως καὶ σεῖς προσπαθεῖτε νὰ ξαναβγάλετε τώρα τὰ ὅσα χάσατε τότες. Ὅποιος εἶναι στὰ πράματα φοβᾶται τὴν ἀλλαγὴ· κι ὁ πεσμένος τὴν ἀποθυμᾶει καὶ τὴν ἐτοιμάζει μὲ κάθε τρόπο. Ὁ κοσμάκης στέκεται στὴ μέση καὶ πλερώνει τὰ σπασμένα· τὸ ἴδιο δυστυχεῖ καὶ μὲ τὰ παράνομα καὶ μὲ τὰ νόμιμα καθεστῶτα καὶ μὲ τὴν τυραννία καὶ μὲ τὴ λεφτεριά. Γιὰ νὰ μὴν καταλαβαίνει καὶ νὰ μὴν ἀντιστέκεται, τοῦ λέτε ψέματα καὶ τότε φοβερίζετε. Εἶναι λαοί, ποὺ ζοῦνε στὰ δάση, δὲν ἔχουνε νόμους, τρῶνε τὶς ψεῖρες τους, ὅμως ἀγαπᾶνε τὴ λεφτεριά τους. Βάρβαροι λαοί ! Ἐμεῖς ζοῦμε στὴν ὠραιότερη πολιτεία τοῦ κόσμου, ἔχουμε τοὺς σοφότερους νόμους, δὲν τρῶμε τὶς ψεῖρες μας κι ἀγαπᾶμε τοὺς κατεργαρέους ποὺ μᾶς τρῶνε.

- § 17 Οἱ Τριάντα σκοτώνανε κι ἀρπάζανε δίχως προσκῆματα. Καταργήσανε νόμους, δικαστήρια, λαοσύναξες — τὴν κυριαρχία τοῦ λαοῦ ! Καὶ κάνανε βουλὴ δικιά τους ἀπὸ μπράβους καὶ μαχαιροβγάλτες. «Καὶ τοῦτον ἡμεῖς θανατοῦμεν !» — μιὰ κι ὄξω. Ξέρανε, πὼς θὰ μένανε λίγο καὶ βιαζόντανε. Σεῖς θέλετε νὰ μείνετε γιὰ πάντα καὶ μεταχειρίζεστε κάποια προσκῆματα. Καὶ γι' αὐτὸ σκεφτήκατε νὰ περιορίσετε τὰ πολιτικὰ δικαιώματα μονάχα σ' ὄσους ἔχουνε χτήματα κ' εἶναι κι ἀπὸ σοί, γιὰ νὰ κρατήσετε μακριὰ ἀπὸ τὸ Ταμεῖο πέντε χιλιάδες φτωχοὺς. Κεῖνοι μπόδισανε τὴ λεφτεριά τοῦ λόγου καὶ τὴ διδασκαλία τῆς ρητορικῆς· ἐσεῖς πᾶτε νὰ μπόδισετε τὴ λεφτεριά

τῆς σκέψης καὶ τῆ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας. Ἀπὸ κείνους ἐπήρατε τὸ φτηνὸ καὶ σύντομο θανατικὸ μέσο, τὸ βρωμόχορτο, ποὺ μὲ ποτίζετε σήμερα. Ἡ δημοκρατία σας εἶναι, καθὼς βλέπετε, μασκαρεμένη τυραννία. «Ἐμεῖς δὲν ξέρουμε δικολαβίες. Ἐφαρμόσαμε τοὺς § 18 νόμους», ἀκούω κάποιονε ποὺ φωνάζει. Κ' ἐγὼ σᾶς λέω : μονάχ' ἂν παραβαίνατε τὸ νόμο, δὲ θὰ μ' ἀδικούσατε ! Γιατὶ σκοπὸς τῶν νόμων δὲν εἶναι νὰ τιμωροῦνε τοὺς φταίχτες, μὰ τοὺς ἀδικημένους, καὶ νὰ μποδίζουνε τοὺς κλεμένους νὰ κλέψουνε κι ἄφτοί. Νόμος θὰ πεῖ θέληση τῶν δυνατῶν κι ἀδυναμία τῶν ἄβουλων. «Δίκαιον οὐκ ἄλλο τι ἢ τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Ἔτσι πάνου κά- του τό χα μυριστεῖ καὶ μοναχὸς μου, μὰ πρόλαβε καὶ τὸ διαλάλησε κεῖνος ὁ Πῶλος καὶ μ' ἀνάγκασε νὰ τότε κον- τραστάρω. Καὶ στὴ γλώσσα μας «κρείττων» θὰ πεῖ δυ- νατότερος. Κι ὁ Σόλων δὲ δυσκολέφτηκε νὰ παινεφτεῖ, πὼς ἔφερε τὴν τάξην στὴν τρικυμισμένη πολιτεία : «κρά- τει νόμου βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας». Μ' ἄλλα λόγια, σιγουράρησε μὲ τὴ βία τὸ δίκιο, ἤγουν τὸ συμφέρο τῶν δυνατότερων.

Καὶ ποιοὶ ναι οἱ δυνατότεροι ; Μῆτε κεῖνοι πόχουνε τὰ § 19 τὰ πιὸ γερὰ καὶ γυμνασμένα κορμιά : οἱ πεχλιβάνηδες, ὁ Μίλων, ὁ Ἑρακλῆς, ὁ πετεινόμουαλος Ἑρακλῆς, ποὺ μ' ὄλα τ' ἀτσαλένια μπράτσα του γίνηκε κλωτσοσκούφι μιᾶς γκόμενας καὶ κοκόνα μὲ ρόκα καὶ φουστάνια. Μῆτε κεῖνοι πόχουνε τὰ πιὸ γερὰ κι ἀνωφέλεφτα μυαλά : φι- λολοσοφοί, σατυρικοὶ ποιητάδες κι οὔλ' οἱ μισάνθρωποι κ' οἱ γεροπαράξενοι. Μῆτε κεῖνοι πόχουνε τίς πιὸ γερὲς ψυ- χές : ἕνας Προμηθεᾶς, ἕνας Λεωνίδα, ἕνας Κυναίγειρος - μυθικὰ προσώπατα, πλάσματα τῆς φαντασίας τῶν φο-

βιτσάρηδων ! Δυνατότεροι παντού και πάντοτες είναι οι κλέφτες.

- § 20 «Παραμύθια» ;... Αϊ λοιπόν θά σᾶς πῶ κ' ἕνα παραμύθι, γιὰ νὰ ξεκουραστεῖτε ! Μιὰ φορά κ' ἕναν καιρὸ οἱ κλέφτες τῆς πρώτης πολιτείας τοῦ κόσμου, ἀφοῦ πλουτήνανε ἀρκετά, ἀποφασίσανε νὰ ταχτοποιήσουνε τὴ ζωὴ τους. Μπλοκάρανε τὸ λοιπὸν τοὺς φτωχοὺς τῆς πολιτείας κι ἀφοῦ τοὺς μαζώξανε στὴν πλατέα. τοὺς εἶπανε : «Ψηλά τὰ χέρια ! Θέλουμε τὸ καλὸ σας. Δὲ θά σᾶς πάρουμε τὰ φικιάρια, τοὺς κασμάδες, τὰ σκεπάρνια, τὰ δισάκια καὶ τὰ ζεμπίλια σας μὲ τὸ ψωμοτούρι, τὰ τρύπια σας πουκάμισα μὲ τὶς ψεῖρες καὶ τὶς ἀπάτωτες καλύβες σας, ποὺ κάνουνε νερά, σὰ βρέχει. Εἴσαστε λέφτεροι ! — (ψηλά τὰ χέρια !). Λέφτεροι νὰ ζεῖτε κατὰ τὸ κέφι σας, νὰ κερδίζετε, νὰ κάνετε κομπόδεμα, νὰ μεθᾶτε, νὰ χορέβετε, νὰ γεννοβολᾶτε καὶ νὰ πεθαίνετε. Ἐμεῖς θά σᾶς μαθαίνουμε τὶς... ἀλήθειες ! Θὰ σᾶς δώσουμε πλοῦσια φαντασία κ' αἰσθαντικὴ καρδιά· θά σᾶς δώσουμε κι ἀθάνατη ψυχὴ. Κι ὅποιος ἀπὸ σᾶς τοῦ γουστάρει, θά μπορεῖ νὰ γράφει ποιήματα, νὰ σκαρώνει θεωρίες καὶ νὰ δοξάζεται ! Ὁ κυρίαρχος λαὸς θά σαςε σεῖς ! Ἐμεῖς μονάχα θά σᾶς κουμαντάρουμε. Θὰ φροντίζουμε γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας σας — μ' ἕνα λόγο γιὰ τὴ λεφτεριά σας. Σεῖς θά δουλέβετε, καταπῶς θέλετε κι ὅ,τι θέλετε κι ὅποτε θέλετε. Ἐμεῖς θά σᾶς δίνουμε δουλειά, φτάνει νὰ βρισκεται, καὶ σεῖς θά μᾶς δίνετε τὰ κόπια σας. Καὶ γιὰ νὰ μὴ θαρρέψετε πῶς σᾶς ἀδικοῦμε, θά πλερώνουμε κ' ἔμεῖς τὸ ἴδιο δόσιμο στὸ Κράτος, — στὸν ἑαφτό μας !
- § 21 »Κ' ἐσεῖς κ' ἔμεῖς θά χουμε πάνου ἀπὸ τὰ κεφάλια μας τοὺς ἴδιους θεοὺς, ποὺ θά προστάζουν ἐσᾶς νὰ δουλέβετε

καὶ νὰ μὴν τρῶτε κ' ἐμᾶς νὰ καθόμαστε καὶ νὰ τρῶμε. Κ' ἐμεῖς κ' ἐσεῖς θὰ χουμε πάνου ἀπὸ τὰ κεφάλια μας τοὺς ἴδιους νόμους, πού ἐμεῖς θὰ σᾶς τοὺς δίνουμε κ' ἐσεῖς θὰ τοὺς ψηφίζετε σὰ βουλευφτάδες καὶ θὰν τοὺς ἐφαρμόζετε σὰ δικαστάδες ἐνάντια στὸν ἑαφτό σας. Καὶ γιὰ νὰ μὴν πλακώνουν ἀπ' ἄλλες στεριῆς καὶ θάλασσεσ κουρσάροι καὶ κλέφτεσ ν' ἀρπάζουνε τὸ ὑστέρημά σας καὶ νὰ παίρνουνε σκλάβουσ κ' ἐσᾶσ καὶ τίσ γυναῖκεσ σας καὶ τὰ παιδιὰ σας, θὰ σᾶσ ἀρματώνουμε, θὰ σᾶσ γυμνάζουμε, γιὰ νὰ μπορεῖτε νὰ διαφεντέβετε τοὺσ θεοὺσ σας, τὸν ἑαφτό σας κ' ἐμᾶσ, δηλαδὴ τὴν πατρίδα. Νὰ σκοτώνεστε σεῖσ καὶ νὰ ζοῦμε μεῖσ. Κι' ἐπειδὴ μοναχοί σας δὲ θὰ μπορούσατε νὰ σκεφτεῖτε τὸ συμφέρο σας καὶ νὰ φυλάξετε τὸν ἑαφτό σας, θὰ σᾶσ ἀναγκάζουμε μὲ τὸ ζόρι (ψηλὰ τὰ χέρια !). "Ἐνα πράμα μοναχὰ σᾶσ ἀπαγορέβουμε : νὰ κλέβει ὁ ἕνασ τὸν ἄλλονε. Γιατὶ μπορεῖ νὰ κλέψετε κ' ἐμᾶσ».

Ἔτσι λοιπὸν ὁ λαὸσ δούλεβε λέφτερα καὶ λέφτερα σκε- § 22
φτότανε. Καὶ τραγουδοῦσε χαρούμενα στὶσ ταβέρνεσ σὰν τὸν κότσυφα στὸ κλαρὶ (στὸ κλουβί !). Κ' οἱ σωτῆρεσ του ξαπλωνόντανε τ' ἀνάσκελα σὲ ζεστὰ παλάτια τὸ χειμῶνα καὶ κάτω ἀπ' ἀνθισμένα δέντρα τὸ καλοκαίρι — καὶ σωρὸ γυναικοῦλεσ ὁμορφεσ τοὺσ ψειρίζανε τὸ σβέρκο καὶ τοὺσ χουχουλίζανε τὸ ριζάφτι (πολὺ συντελεῖ !). Κ' ἡ ἐφτυχία τουσ, εἴτανε δύναμη τῆσ πατρίδασ κ' ἡ ξετσιπωσιά τουσ καθαροσ. Κι' ἂν κάπου βαριεστιζόντασ ὁ λαὸσ τοὺσ ἔδιωχνε, ζητοῦσε ἀμέσωσ ἄλλουσ νὰ τόνε κλέβουνε : δὲν μπορούσε πιά μήτε νὰ ζῆσει μήτε νὰ σκεφτεῖ χωρὶσ «σωτῆρεσ».

Γελᾶτε καὶ μὲ τὸ δίκιο σας, ὦ ἄντρεσ Ἀθηναῖοι. Τέτια § 23
παράξενη πολιτεία μήτε γίνηκε μήτε θὰ γίνει ποτέσ ! Παραμῦθι, βλέπετε. Τώρα θὰ μοῦ ζητᾶτε κ' ἐπιμῦθιο !

Ποῦ νὰν τὸ βρῶ !... Μοναχὰ σᾶς λέω : «'Αλίμονο στὸν ἀφτόδουλο πολίτη, ποὺ φτασμένος στὰ ἔσχατα τῆς ἀπελπισιᾶς παραδίνεται, γιὰ νὰ σωθεῖ, στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ στοὺς νόμους τῶν Κλεφτῶν».

Жива, 21. XI. 73

«**ΤΙ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙΣ** από ναν άνθρωπο σημαδιακό, § 1
 στριμένονε και φαρμακόψυχο. Κοπροκυλιάζον-
 τας ὄλη τὴν ἡμέρα στὸ παζάρι τὰ βαζε μὲ τοὺς ἄλλους,
 ποὺ κοιτάγανε τὴ δουλειά τους. Τοῦ φταίγαν ἐκεῖνοι γιὰ
 τὴ δικιά του τὴν κατάντια! Κι ὄλοι φέβγαν ἀπὸ κοντά του
 — μήτε τὸ διάβολο νὰ ἰδεῖς μήτε τὸ σταβρό σου νὰ κάνεις!
 Κ' ὕστερα παινεβότανε, πὼς δὲ ζητοῦσε πλερωμὴ γιὰ τὴ
 σοφία του!... Ἄφτὸ μᾶς ἔλειπε! Νὰ μᾶς φορτώνεται
 μὲ τὸ στανιὸ και νὰ τὸν πλερώνουμε κιόλας!... Τώρα τοῦ
 δώσαμε τὴν πλερωμὴ, ποὺ τοῦ χρειαζότανε! "Ἄβριο δὲ
 θά μαστε μήτε πιὸ πλούσιοι μήτε πιὸ φτωχοί! "Ὅμως
 θά χουμε ἕναν μπελὰ λιγότερο!»

Ἐσεῖς, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι, παίρνετε τὰ σκιάχτρα γι' § 2
 ἀληθινούς ἀνθρώπους και τοὺς ἀέρηδες γιὰ θεούς· ἐγὼ
 τοὺς ἀνθρώπους γιὰ ψέφτικα σκιάχτρα και τοὺς θεούς γι'
 ἀέρηδες. Ἐσεῖς ὄνειρέβεστε κ' ἐγὼ βλέπω. Βλέπω, γιὰτι
 ἔχω περισσότερο μυαλό, τὸ περισσότερο, ποὺ γένηκε πο-
 τὲ στὴ χώρα σας. Κ' ἐπειδὴ μποροῦσα νὰ βλέπω, γι'
 ἀφτὸ και μοῦ φανιζόντανε ὄλα κατάμαβρα κι ἄσκημα.
 Ἄφοῦ κατάλαβα, πὼς οἱ τριγυρινοί μου δὲν εἶναι ψυχές
 και πνέματα, μὰ κωλάντερα, κ' ἡ ζωὴ δὲν ἔχει κανένα

σκοπό, παρά τὸ θάνατο, δὲν κυνηγοῦσα τὴν ἐφτυχία μήτε κοπιάζα νὰ γίνω καλύτερος — εἶμουνα ! Ἄφηνόμουνα σιγὰ καὶ μαλακὰ στὶς ἀδυναμίες μου — στὴ δύναμή μου ! Ἀκαμάτης, κοροϊδέβοντας καὶ σᾶς στὸ φανερό καὶ τὸν ἑαυτὸ μου στὰ κρυφά, προσπαθοῦσα νὰ ξεχνῶ τὸ σήμερα, τὸ χτές καὶ τὸ ἄβριο — δηλαδή τὸ θάνατο.

§ 3 Δὲν εἶμουν Ἀπόλλωνας, γιὰ νὰ σᾶς γδάρω μιὰ καὶ καλὴ μὲ τὸ στουρνάρι· εἶμουνα γιὸς τῆς μαμῆς, πρόστυχο σόι ! Σᾶς ἐγδερνα λοιπὸν κάθε μέρα μὲ τὴ σοφία μου — μὲ τὴν κοροϊδία ! Δὲ σᾶς καλύτερεβα σὲ τίποτα, μοναχὰ σᾶς ἀγρίεβα καὶ καταλάβαινα πὼς τελεφταῖα θὰ μὲ φᾶτε... Ἔτσι κοροΐδεβα καὶ τὴ σοφία μου : «τίποτα δὲν ξέρω», ἤγουν ἀάφτά, πὺ ξέρω, δὲν ἀξίζουνε τίποτα !» Ἔτσι δὲν ἔχανα καὶ τὸν καιρὸ μου νὰν τὰ γράφω. Ἄν τὰ γραφα, θὰ μοῦ καίγατε τὰ βιβλία μου στὴν πλατέα, καθὼς κάψατε καὶ τοῦ μεγάλου Πρωταγόρα. Ἀπελπισμένους ἀπ' ὅλα παραδόθηκα νὰ μὲ σκοτώσετε μεταχαρᾶς. Δὲ μεταχειρίστηκα, γιὰ νὰ σωθῶ, μήτε τὴν πολιτικὴ δύναμη μήτε τὰ χρήματα τῶν φίλων μου μήτε ψεφτιές μήτε κι ἀλήθειες. Κι ἂν μοῦ ἀφήνατε τὴν πόρτα τῆς φυλακῆς ἀνοιχτή, δὲ θὰ φεβγα. Γιὰ νὰ ζήσω κι ἄλλο ; Καὶ δὲ νομίζετε, πὼς γεράζοντας ἀκόμα περισσότερομποροῦσα πάνου στὸ ψυχομαχητό μου νὰ φοβηθῶ, νὰ μετανιώσω καὶ νὰ φωνάξω τὸν παπὰ νὰ μὲ ξεμολογήσει ; Τί ντροπή !

§ 4 «Καὶ γιατί δὲν ἐγδερνες πρῶτα τὴν Ξανθίππη, πὺ σοῦ τίς ἔβρεχε μὲ τὴν παντούφλα ;»... Μὰ γιατί μουνα φιλόσοφος ! Ἀναγνώριζα, πὼς εἶχε δίκιο. Τῆς ἄφησα τῆς κακομοίρας οὐλα τὰ βάρη τοῦ σπιτιοῦ κ' ἐγὼ γύριζα στοὺς δρόμους κ' ἔκανα παρέα μὲ πλούσιους κι ἀρχόντους, μὲ τὸν Ἀλκιβιάδη, τὸν Περικλή, τὸν Κρίτωνα, τὸν Καλ-

λία τὸν Πλούσιο... Καὶ καλοπερνοῦσα. Τὰ παιδιά γυρίζανε ξυπόλυτα... Καὶ κείνη τοὺς ἔδινε τὴν ἀνατροφὴν, ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ γίνουνε (καλοὶ πολίτες), σὰν κ' ἐσᾶς. Ὅταν βλαστημοῦσανε, λέγανε ψέματα καὶ κλέβαν ἀπὸ τὰ περιβόλια τῆς γειτονιάς, δὲν τὰ δερνε· κι ὅταν σκοντάβανε καὶ χτυποῦσανε καὶ σκίζανε τὰ ροῦχα τους, τὰ σπαζε στὸ ξύλο. «Δὲ θὰ μοιάσετε τὸν πατέρα σας, τὸν ἀχαΐρεφτο». Εἶχαμε βέβαια τὴν καλύβα μας, τὸ κοτέτσι μας καὶ τὸ γουρούνι μας στὴν ἀβλή, πεντακόσα κλήματα πέρα στὸ Γουδι μὲ καμιὰ σαρανταριά λιόδεντρα... Κι ὅλα κείνη τὰ φρόντιζε καὶ τὰ δούλεβε μοναχὴ της. Μὰ δὲν εἶτανε ζωὴ ! Μὲ τὰ χρόνια παράγινε ἡ δύστυχη ! Τσακωνότανε γιὰ τὸ τίποτα μὲ τὶς γειτόνισσες (ἐγὼ τὸ στριβὰ νωρὶς νωρὶς ἀπὸ τὸ σπίτι). Μόλις φανιζότανε στὴ βρύση μὲ τὸν γκαζοντενεκέ της, οὔλες τραβιόντανε πέρα καὶ τὴν ἀφήνανε νὰ γεμίσει πρώτη. Τρέμανε τὴ γλώσσα της καὶ τὰ νύχια της.

Καὶ δὲν τῆς ἔφτανε τόσο χρονῶνε βασανισμένη ζωὴ, πῆ- § 5
γα καὶ ξαναπαντρέφτηκα, κοντὰ ἐξηντάρης κρεμανταλάς, τὴ Μυρτούλα, τὴν ἀγγονὴ τοῦ Ἀριστείδου τοῦ Δίκαιου, καλὴ ψυχὴ σὰν τοῦ παποῦ της κι ἀξέβγαλτη παιδούλα, ποὺ μύριζε γάλα. Κι ἀρχίζοντας μὲ τὴ δροσερὴ λαφίνα τὰ σαλιαρίσματα, τῆς ἔκανα χωρὶς κόπο δυὸ παιδιά — καὶ μάλιστα σερνικά ! Καὶ δὲ γύριζα πιά νὰ κοιτάξω τὴ σκεβρωμένη τὴν Ξανθίππη. Καὶ κείνη γινότανε θεριό. Εὐμάλλιαζε κάθε μέρα, γρατζούνιζε κι ἄφηνε νηστικὴ τὴν κακομοίρα τὴν κοπέλα. Κ' ἐγὼ ποῦ νὰ μιλήσω !... Ἔτσι μαράζωσε κ' ἔλιωσε στὰ πόδια της κι ἀσκλήμηνε. Τὴν παράτησα τὸ λοιπὸν κι ἄφτηνε — δὲ μὲ τραβοῦσε πιά. Καὶ σύχναζα στῆς Ἀσπασίας, στῆς Θεοδότης, στὰ γυμναστήρια... Φταίω βέβαια κ' ἐγὼ, μὰ

φταίει κι ὁ νόμος πιὸ πολύ, ποὺ μᾶς ἔβαλε νὰ πάρουμε καὶ δέφτερη γυναίκα, γιὰ νὰ δώσουμε στρατιῶτες στὴν πατρίδα. Τὰ δύστυχα τὰ πλάσματα !...

§ 6 Νὰ δουλέβω !... Τί νὰ δουλέβω ; Μιὰ φορὰ στὰ νιάτα μου ἔκανα τὸ μαρμαρὰ κοντὰ στὸν πατέρα μου. Κι ὅπως μ' ἔκαιγεν ὁ πόθος τοῦ γυναικείου κορμιοῦ, κάθισα, γιὰ νὰ μερώνω τὴν ψυχὴ μου, κ' ἔπλασα θεόγυμνες τὶς Χάριτες, ποὺ μαζί τὶς πίστεβα καὶ τὶς ἀποθυμοῦσα. Κι ὅταν τὶς ἀποτελείωσα, βρέθηκα νὰ μαι ἐρωτευμένος μαζί τους... Κι ἀργότερα, πολὺ συχνά, ἔπαιρνα τὸν ἀνήφορο τῆς Ἀκρόπολης, γιὰ νὰν τὶς βλέπω καὶ νὰ ξαναθυμοῦμαι τὰ παλιά. Μὰ τώρα πιά δὲν ἔχω τὶς φαγοῦρες τῆς νιότης καὶ δὲν πιστέβω μήτε στοὺς θεοὺς μήτε στὰ πλάσματα τῆς Τέχνης... Τὸ πολὺ θὰ μποροῦσα ν' ἀνοίξω μαγαζὶ στὴν ὁδὸν Ἀναπαύσεως, γιὰ νὰ φκιάνω καὶ νὰ πουλάω μαρμαρένιους σταβροὺς κι ἀγγέλους γιὰ τὰ μνήματα... "Ὁλ' ἀφτὰ μοναχὰ νὰ τὰ κοροϊδέψω θὰ μποροῦσα τώρα. Τὸ πολὺ μυαλό, μεγάλη σκοτούρα. Μοῦ δεσε τὰ χέρια· δὲν μπορῶ πιά νὰ κάνω τίποτα. Μήπως νὰ «δουλέβω» σὰν καὶ σᾶς, ποὺ σταβρώνοντας τὰ χέρια σας ἀγκομαχᾶτε ποιοὺς θὰ γελάσει τὸν ἄλλονε καὶ ποιοὺς θὰ πουληθεῖ περισσότερο ;

§ 7 Μιὰ φορὰ, σὰ μὲ καλοῦσαν ἡ τιμὴ τῆς πατρίδας κι ὁ κατάλογος τῶν ἐφέδρων νὰ σκοτώνω τοὺς ὀχτροὺς ἢ νὰ σκοτωθῶ, πολεμοῦσα πρῶτος κ' ἔφεβγα τελεφταῖος — καὶ κοροϊδεβα μέσα μου τὸν πόλεμο. Συλλογιζόμουνα, πῶς οἱ συντρόφοι μου θὰ χυθοῦνε μετὰ τὴ μάχη στὰ τριγυρινὰ χωριά νὰ σφάζουνε τὸν ἄμαχο πληθυσμό, νὰ κλέβουν ὅ,τι λάχει καὶ νὰ βιάζουμε τὶς γυναῖκες. Στὸ κρασί δὲ μοῦ παράβγαινε κανεῖς. Μποροῦσα νὰ πίνω μὲ τὴν κούπα κ' εἴκοσι ὥρες κορδόνι, κ' ἐνῶ κυλιότανε ἡ παρέα μου

μπρούμυτα κι ανάσκελα στο πάτωμα μέσα στα ξερατά, στητός εγώ κι άψηλομέτωπος χαιρετούσα τόν ήλιο, πού πρόβαινε θάμα, και ξεχνώντας όλες μου τις μιζέριες έφτυν' άδιάφορα στον όχτο τής Λήθης. Στόν Έρωτα — τί νάν τά λέω ; Μοναχοί σας με παρανομιάσατε θεϊκό τραγί, δηλαδή σάτυρο. Μονάχα στο φαγί δέν είμουνα και τόσο μερακλής. Έτρωγα μιá φορά τή μέρα και λίγο. Είμουνα πολύ παχύς και θα μ' έβλαφτε. "Ηθελα νά χω τó στομάχι μου λαφρό, για νά χω και τó μυαλό μου φρέσκο κι άλέγρο.

"Οποιος κοιμάται πολύ και τρώει λίγο : ζαρζαβατικά, § 8
 φασόλια, θροῦμπες και κριθαρόψωμο, δέν παθαίνει σφιξη. Δέ σκουριάζει και δέν ξυνίζει τó γαϊμα του, δέ βγάνει σπυριά, βουζούνους και ζωχάδες. Έπαιρνα με τó πρώτο χρυσορόδισμα τά μακρινά χωράφια. Έκει διάλεγα κάποια πρόσχαρη μεριά στην οῦγια του πεφκόδασου, αντίκρα στον ήλιο νά τόν κοιτάω και νά με θαμπώνει, και πρόσφερνα με κατάνυξη στη Μητέρα θεά μιάν δλάκερην εκατόμβη... Κ' ή θεά τό γραφε στα κατάστιχά της. Μοῦ λαμπικάριζε τά μάτια, μοῦ άκόνιζε τó μυαλό, μοῦ δινε κέφι κ' ύπομονή !... "Α ! δέ θα γινόμουνα τόσο μεγάλος άνθρωπος, αν είχανε τίποτα κουσούρι τά λούκια μου. Είχα στομάχι κούρκου. Μπορούσα νά καταπίνω και νά χωνέβω καρύδια με τά τσόφλια τους, καρφιά σκουριασμένα και φοῦχτες άμμο. Για κοιτάχτε και τά δόντια μου ! Τριανταδυό μύγδαλα - ψίχα... Κι όμως έτρωγα λίγο. Μπορούσα τó λοιπόν νά μη δουλέβω, δηλ. νά μην πολιτέβομαι. Έχοντας τόσο δυνατό σκαρι και τόσα κέφια, πώς δέ § 9
 σκορποῦσα χαρά και καλοσύνη, μα σταλοβολοῦσα παντού φαρμάκι και χολή ; Γιατί χα μεγάλο μυαλό — και σās έβλεπα πέρα πέρα σα νά σαστε γυαλένιοι. Κ' έπει-

δής ἤξερα, πὼς δὲ θὰ σᾶς διόρθωνα μοναχός μου, κοροΐ-
δεβα. "Α ! δὲν εἶναι τόσο ἔφκολο πράμα ἢ κοροΐδία. Εἶ-
ναι μαζί παιχνίδι καὶ τέχνη. Πρέπει νὰ χεῖς πολλή φαν-
τασία καὶ κρίση καὶ πείρα τῆς ζωῆς. Καὶ νὰ μπορεῖς ὄλ'
ἄφτὰ νὰν τὰ παίζεις ἀνάλαφρα καὶ φωτερὰ, δίχως προσ-
πάθεια. Ἡ κοροΐδία δὲν εἶναι ἡ ἀρχή, μὰ τὸ τέλος τῆς φι-
λοσοφίας. Χρειάζεται νὰ χεῖς περάσει πρῶτα ἀπὸ τὸ δρά-
μα τῆς συλλογῆς καὶ τῆς ἀπελπισιᾶς γιὰ νὰ φτάσεις στὸ
γέλιο, — στὸ πικρόγελο. Κι ἂν μπορέσεις νὰ φτάσεις !

§ 10 Τὶς περισσότερες φορές προσπαθοῦσα νὰ μὴ σᾶς βλέ-
πω. Πήγαινα πότε στὴ θάλασσα, πότε στὶς παλαῖστρες.
Τὰ παιδιά μὲ τὰ σφιχτοδεμένα κορμιά τους, τὰ λυγερὰ
σὰν τὰ στάχια, μὲ κάνανε νὰ ξεχνιέμαι σὰν ὀμπροστὰ
στὴν ἀπέραντη θάλασσα τ' ἀνοιξιὰτικὰ πρωινά. Γέλια,
ξεφωνητὰ καὶ πείσματα... χαρούμενος ἀέρας, πού μὲ σι-
γομεθοῦσε καὶ μὲ βύθιζε σὲ μιὰ γλυκιὰ μελαγχολία. "Η-
θελα νὰ γινόμουν ἄμυαλο παιδί καὶ μοῦ ρχότανε νὰ ση-
κωθῶ κ' ἐγὼ νὰ κυλιστῶ μὲ τ' ἄλλα μέσα στὴ σκόνη καὶ
στὸν μπουχό, σὰν τοὺς γαιδάρους τὸ καλοκαίρι μὲ τὸ σα-
μάρι στὴν πλάτη, — καὶ νὰ γκαρίζω, νὰ γκαρίζω ! "Αν
ἐκείνη τὴν ὥρα μὲ ζύγωνε κανεὶς, γιὰ νὰ μοῦ κάνει τὸν
ἔξυπνο, θὰ τὸν ἔτρωγα ζωντανό. "Υστερις, ὅταν ἔφεβγα,
τραβοῦσα σκυφτὸς καὶ συλλογισμένος τοῖχο τοῖχο καὶ
μετροῦσα τὰ βήματά μου... δέκα... τρακόσα... χίλια... δυὸ
χιλιάδες... Χωρὶς νὰν τὸ καταλαβαίνω, βρισκόμουνα ξα-
φνικὰ στὰ λιβάδια. Νά ! νά ! νά ! "Εδερνα μὲ τὸ μπα-
στοῦνι μου τὰ στάχια καὶ τὰ στρωνα χάμου. "Ἐτσι ξεθύ-
μαινα καὶ ξεχνοῦσα, πὼς μὴτ' ἐγὼ θὰ γίνω παιδί μῆτε
καὶ σεῖς ἀνθρώποι.

§ 11 Τὸ καλοκαίρι ! Χρυσὴ ἐποχὴ τῶν φτωχῶν... Μοναχὰ
τὸ καλοκαίρι ζοῦσα πλέρια τὸ κορμί μου καὶ τὴ σκέψη

μου. "Όλο μου τὸ εἶναι βοοῦσε καὶ φουρφοῦλιζε χαρούμενα σὰ λέφκα στὸν ὄχτο, γεμάτη ἀστράματα καὶ πουλιὰ καὶ τζιτζίλια. Καὶ στὴ ρίζα κουλουριασμέν' ἡ ψυχὴ μου μὲ τὸ κεφάλι ψηλὰ καρφωτό, πυρωνότανε στὸν ἥλιο καὶ κατέβαζε πλήθιο τὸ φαρμάκι στὰ κανάλια τῶν δοντιῶν της ! Καὶ ἀλλ' σὲ κείνονε, πού δάγκωνε !... Πήγατε λοιπὸν νὰ μὲ καταδικάσετε στὴ δόξα τοῦ καλοκαιριοῦ, τὸ Μάη μὲ τὰ λουλούδια !... Τὴν ὥρα, πού χω τὸ πιότερο φαρμάκι !... "Αν εἶτανε χειμώνας, δὲ θά βγαζα λέξη. Μὰ τώρα γλεντάω καὶ φραίνομαι νὰ σᾶς δαγκώνω.

Ἐδῶ ὁ Σωκράτης ξεροκατάπιε, ἔβηξε δυὸ τρεῖς φορές καὶ ξακολούθησε. Διηγῆθηκε στὸ δικαστήριο μιὰν ἡμέρα τῆς ζωῆς του.

"Όλη τὴ νύχτα ξαπλωμένος στὴν ἀβλὴ πάνου σὲ στρα- § 12
τιωτικὲς μπατανίες καὶ τσουβάλια, κάτου ἀπὸ τ' ἄστρα, δὲν μποροῦσα νὰ κλείσω μάτι : σκνίπες, κοριοὶ κ' ιδέες. Τὶς σκνίπες μοῦ τὶς στέλνανε τ' ἄστρα, τοὺς κοριοὺς ὁ τοῖχος (παλιὸ τὸ σπίτι, βλέπετε), τὶς ιδέες ἡ κάκητα. Ἄφτῆ ναι, θαρρῶ, τὸ θεϊκό μας στοιχεῖο ! Τὸ μυαλό μου δουλέβει· κι ὅταν ἀποκοιμηθῶ, ξακολουθεῖ νὰ δουλέβει... Ἄναχαράζω τὶς κουβέντες τῆς ἡμέρας, τὶς βάζω σὲ τάξη, τὶς ξεκαθαρίζω. Τότε βρίσκω τὶς πιὸ θανάσιμες ἀντιλογίες, πού θὰν τὶς ξεφουρνίσω τὸ πρωὶ στὴν Ἄγορά... Στάσου καὶ θὰ δεῖς, τί ἔχω νὰ σὲ κάνω κύριε Τάδε... Λίγο λίγο γαληνέβουνε τὰ μέσα μου κι ἀργὰ πολὺ κλείνουνε βαριά τὰ μάτια μου. Μόλις κοκκινίσουνε τὰ μάγουλα τῆς Ἄβγῆς, πετιέμαι ψηλὰ σὰν τὸ πετεινάρι κι ἀρχίζω νὰ λαλῶ : νὰ πειράζω τὴν Ἐαυθίππη...

Ἄφοῦ μοῦ φέρει τὴν πρωινὴ μου κρασοψυχιά μέσα σ' § 13
ἓνα πήλινο καφί, μουρμουρίζοντας, πάει στὸ πηγγάδι καὶ τραβάει νερό. Ὅστερις μοῦ χύνει κατακέφαλα τὸν

κουβὰ γεμάτο. Κ' ἐνῶ σφουγγίζομαι γρήγορα γρήγορα με τὰ μανίκια καὶ χτενίζω τὰ γένια μου με τὰ δάχτυλα... κείνη δυναμώνει τὸ χαβά της. «Δὲ μ' ἄφησες ὅλην τὴ νύχτα νὰ κοιμηθῶ. Κλωτσοῦσες, ροχάλιζες, ἔτριζες τὰ δόντια σου καὶ βρωμοῦσες σκόρδο. Δὲ ντρέπεσαι τουλάχιστο τὰ παιδιὰ ;» («Ὅλοι κοιμόμαστε στὴν ἀβλὴ κατάχαμα, ἕνας πλάι στὸν ἄλλον»). Αἱ τότες ἐγὼ βγάνω φτερά, τῆς τσιμπῶ τὸ μπράτσο... καὶ δρόμο ! Ἄν δὲ μὲ βρῖσει πρῶτὸ πρῶτὸ, θὰ μαι ξυνισμένος κι ἄκεφος ὅλη τὴν ἡμέρα !...

- § 14 Πρὶν πάει μισὸ καλάμι ὁ γήλιος κόβω μιὰν κορφὴ βασιλικὸ καὶ ξεπορτίζω. Ἐνα ζεβγάρι σπουργίτες τρομάζουνε ξαφνικὰ καὶ χαράζουνε στὸν ἀέρα δυὸ φωτεινὲς γραμμές, ἀπὸ τὴν καβαλίνα τοῦ δρόμου στὴν κορφὴ τῆς διπλανῆς ροδακινιάς. Στρίβω δεξιὰ καὶ παίρνω τ' ἀνοιχτά... περιβόλια... ρεματιές... ν' ἀνασάνω βαθιά... νὰ ξαλαφρώσω... Ἀκούγονται μακριὰ στὶς δημοσιές τὰ πρῶτα κάρρα, ποὺ κατεβαίνουνε στὴν Ἀθήνα γεμάτα δροσερὰ λαχανικὰ καὶ φροῦτα. Σὲ λίγο στὰ καλντερίμια τῶν σοκακιῶν ἀνακατέβονται τὰ πέταλα τῶν ἀβασταγῶν με τὰ χουγιαχτὰ τῶν ἀγωγιάτηδων. Λεκάνες καὶ ντενεκέδες ἀδειάζουνε σαπουνόνερα καὶ λάντζες ὅπου τύχει. Γερωντικὰ βηξίματα καὶ ρόχαλα κάνουνε στράκες ἀπάνου στὰ κεφάλια τῶν Θεῶν... Τὰ χούφταλα ! Ἐυπνώνοντας ἀξημέρωτα πᾶνε νὰ δικάσουν ἢ νὰ συνεδριάσουνε στὴ λαοσύναξη γιὰ τὶς δεκάρες... Ὅσο νὰ κατέβω στὸ παζάρι, σύνεφα μύγες, κουρνιαχτός, κάτουρα, ποὺ ἀχνίζουε, κι ἀνθρωπήσια βαρβατίλα μαγαρίζουε τὴν παρθενικὴν ἡμέρα.
- § 15 Κιαλάρω μαζωμένους στὴ στοὰ τὸν Κόλια, τὸν Πρίφτη, τὸ Δέδε, τὸ Γκίκα, τὸ Δεδεγκίκα... τοὺς μεγάλους ἀν-

τρεις ! Είναι μαζί κι ο κύριος Τάδες. Κι αν δεν είναι, θάρτει. Ζυγώνω και καλημερίζω. Τους λέω τὰ σπουδαῖα τῆς ἡμέρας : γιὰ τὸ γάιδαρο τοῦ Μελέτη, πού σπασε τὴν τριχιά του ψὲς τὸ βράδι και λάκηξε κατὰ τὰ Τουρκοβούνια κυνηγώντας μιὰ καλοθρεμένη τσακίστρα· γιὰ τὸ κρασι τοῦ Μπαρμπαχρίστου, πού ξύνισε κι ὁ γιατρός δὲν μπόρεσε νὰν τὸ γιάνει· γιὰ τὴν Παπαλάμπραινα, πού σήκωσε τὴ γειτονιά στὸ ποδᾶρι, γιὰτι τ' ἄγγούρι, πού τῆς ἔδωκε ψὲς ὁ μανάβης, εἴτανε και μικρὸ και πικρὸ φαρμάκι !

Και ποῖος εἶταν ἄφτος ὁ κ. Τάδες ; Ὁ σοφιστής, ὁ πο- § 16
λιτικός, ὁ ποιητάκος. Ὅσοι φαντάζονται πὼς εἶναι πανήξεροι, και τὸ χουνε καμάρι πού λένε ψέματα. Τους ἀλλάλιαζα. Ὅχι γιὰτι θελα νὰ φαίνομαι καλύτερός τους. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ναι κανεὶς πρῶτος ἢ τελεφταῖος ἀνάμεσα σὲ τελεφταῖους, πού θαρροῦνε πὼς εἶναι πρῶτοι. Τους τσακίζα, καθὼς τσακίζουμε τους κοριοῦς... Δὲ ζητᾶμε δηλαδὴ νὰν τους καλυτερέψουμε μήτε νὰ σώσουμε τους γειτόνους ἢ τίς μελλούμενες γενιὲς τῶν Ἑλλήνων ! Ἐνας λύκος μοναχά, τοῦ Ἄγκούμπιο, τὰ κατάφερε νὰ καλυτερέψει, νὰ γίνει θεοφοβούμενος και νὰ μὴν τρώγει κρέατα ζωντανά, μά... ραδίκια βραστά, πού κατέβαινε και τ' ἀγόραζε πρῶι πρῶι στὸ Λαχανοπάζαρο. Γιὰ τὴν πλεμπάγια τὴν παρακατιανή, γιὰ σᾶς, ἐνιωθα μονάχα λύπηση. Ὁ νοῦς, ἢ καρδιά κ' ἢ πράξη σας δὲν εἶναι δικά σας : αἰστάνεστε, νογᾶτε και κάνετε ὅ,τι συμφέρνει στοὺς Λύκους. Οἱ Λύκοι σᾶς μάθανε, πὼς εἶναι και δίκιο και θέλημα τῶν θεῶν, ἄφτοι νὰ τρῶνε κρέας ἀνθρωπινὸ και σεῖς ραδίκια βραστά — και νὰ βρίσκονται !

Οἱ σοφιστάδες... Τί μεγαλεῖο ! Ἐρχόντουσαν ἀπὸ πολὺ § 17
μακριά. Ψηλοί, γεμάτοι, χαρούμενοι. Σὰν κοσμογυρισμέ-

νοι, μπορούσανε και γινόντανε σέ μιὰ βδομάδα βέροι Ἀθηναῖοι, γέννημα - θρέμα. Ντυμένοι κόκκινους μαντύες, σπαρμένους ἄστρα μαλαματένια, κατσαρωμένοι και φκιασιδωμένοι στὸν καθρέφτη, προβαίνανε ἀργὰ και πίσσημα μὲ τὰ σκαλισμένα μπαστούνια τους και τὸ φιλντισένιο μῆλο, σὰ βασιλιάδες. Μᾶς περνούσανε γιὰ ἐπαρχιωῶτες — και τάχατες δὲν εἴμαστε ; Ἡ ξενοτοπίτισσα προφορά τους ἔκανε τὸ μίλημά τους κελαηδιστὸ και ζαχαρένιο. Ἔτσι τὸ ψέβδισμα τῶν σπαθάτων ἀχειλιῶν ἢ τ' ἀλαφρὸ ἀλλοιοθώρισμα τῶν παιχνιδιάρικων ματιῶν κάνει τις κοκέτες γυναικοῦλες πιὸ τσαχπίνισσες και πιὸ λαχταρισμένες. Κάθε τους λέξη τήνε βροντούσανε στ' ἀφτιά σας, ὅπως οἱ σαράφηδες τις λίρες ἀπάνου στὴν πέτρα, μὰ ἐσᾶς δὲ σᾶς ἔνοιαζε νὰ ξεχωρίζετε τις ἀληθινὲς ἀπὸ τις κάλπικες. Ὁ Πήγασος τῆς ρητορείας τους σᾶς ἀνέβαζε καμαρωτὸς στ' ἀτέλειωτα βᾶθη τῶν ὑψῶν, κ' ἡ καρδιά σας, ὅπως ἡ σπηλιὰ τῆς Πεντέλης, δεφτέρωνε και τρίτωνε τ' ἀχολογητὸ του. Χάνοντας ἀπὸ τὰ πόδια σας τὴ γῆς, ἔχάνατε στὸ τέλος και τὸν ἑαφτὸ σας γινάμενοι σὰν τοὺς ἡσκίους τοῦ Κάτου Κόσμου. Ὅταν λοιπὸν ἐγὼ τοὺς ἀρωτοῦσα ξαφνικά : « Ἔχετε πολιτικὰ δικαιώματα γιὰ νὰ φωνάζετε τόσο ; » χάλαγ' ἐφτὺς ἡ παράσταση. Και σεῖς ἀπὸ τὰ ψηλά, πὺ ἀρμενίζατε, πέφτατε κατακέφαλα πάνου στὰ βράχια τῆς γῆς και τσακιζόσατε σὰν τις χελῶνες τοῦ Γεροαῖσωπου. Εἶτανε λοιπὸν νὰ μὲ χωνέβετε ;

§18 Ἐγὼ βέβαια τὰ πολιτικὰ μου δικαιώματα τὰ εἶχα γραμμένα στὰ παλιὰ μου τὰ παπούτσια. Ποτές μου δὲν πῆγα νὰ ψηφίσω· νὰ διαλέγω μοναχὸς μου ποιὸς κλέφτης θὰ μὲ κλέβει και ποιὸς τζελάτης θὰ μὲ κόβει. Ἐλεγα ἔτσι στοὺς σοφιστάδες, γιὰ νὰ θυμώνετε σεῖς κ' ἐγὼ νὰ γε-

λάω. Οί σοφιστάδες μοσκοπλερώνονται... Πέντε μνές... πενηνταδιόμιση χιλιάδες σημερινές δραχμές ! Θά πεϊ, πώς ή σοφία τους άξιζε τόσο. Άπό την τιμή καταλαβαίνεις την άξία ρήςπραμάτειας. Έγώ τή φτωχή μου τή γνώση τήνε χάριζα τζάμπα και κανέννας δέν τήνε δεχότανε. Θά πεϊ πώς δέν άξιζε τίποτα. Μά θά πεϊ και κατιτίς άλλο : για νά επιμένω νά σās τήνε δίνω με τó ζόρι και με κίντυνο τής ζωής μου, κάποιος όχτρος σας θά με πλήρωνε. Προπαγάντα ! Οί Σλάβοι με πλερώνανε νά ξεβιδώσω τήν ιδεαλιστική μηχανή τής πολιτείας ! Μά για νά μπορώ νά ρεζιλέβω τήν παντογνωσία τών κοτζάμου σοφιστάδων, δέ θά πεϊ πώς είχα δίκιο, μά πώς είμουνα πιό πονηρός και πιό καπάτσος από δάφτους. Μποροῦσα νά κάνω τ' άσπρο μάβρο. Σημάδι τών καιρών... Άφοῦ με τίς λογής αλλάξοκαθετοσύνες και προδοσίες μαγαρίσατε κάθε νόημα δικαιοσύνης, ρίξατε τó φταίξιμο σέ μένα. Έγώ με τή διδασκαλία μου και με τίς κοροϊδίες μου κλόμισα μέσα στήν ψυχή τών πολιτῶν κάθε μπιστοσύνη στους νόμους !

Είμουνα λοιπόν κ' έγώ ένας από τους σοφιστάδες ! Μα- § 19
 κάρι ! Τό χω βάρος στήν ψυχή μου, πού κοροιδέβοντας τή θεατρική τους ρητορεία, χτύπησα μαζί και τίς μεγάλες τους αλήθειες... "Όταν επιτέλους πέτυχα νάν τους διώξετε, κάθισα και συλλογίστηκα τά λεγόμενά τους. Μέσα μου τί χαλασμός ! Λυπᾶμαι πολύ, πού δέν πρόλαβα ν' ανοίξω τήν ψυχή μου στόν κόσμο, πριν έσεΐς μου τήνε κουκουλώσετε για πάντα με μιάν όργιά χῶμα ! Αΐ ! στό τέλος τής άπολογίας μου θά σās άμολήσω τά σφαλάγγια, πού βράζουμε μέσα μου από καιρό.

Νά κι ό πολιτικός άριβάρει. Μπροστά πάνε τ' άστραφτερά § 20
 του μάτια και πίσου άφτός. Πριχού πατήσει τó ποδάρι,

δοκιμάζει τὰ γεφυροσάνιδα μὲ τὰ μάτια του σὰν τὸ μουλάρι. Ξεροβήχει, γιὰ νὰ γυρίσουμε νὰ τὸν κοιτάξουμε. Μαζί μας εἶναι κάμποσοι φίλοι του. Τὸν καλημερίζουμε κι ἀφτὸς ζυγώνει. Σφίγγει τὰ χέρια μας πολὺ γκαρδιακὰ καὶ μὲ δύναμη. Μὲ τέτιο δυνατὸ χέρι βαστάει τὸ τιμόνι τοῦ Καραβιοῦ. Μᾶς ἀγαπάει καὶ γίνεται θυσία γιὰ μᾶς ! Γιὰ χατίρι μας βουτάει τὸ δημόσιο ταμεῖο, γιὰ νὰ δίνει σ' ἐμᾶς· καὶ γιὰ χατίρι μας τσαλαπατάει τοὺς νόμους, γιὰ νὰ μᾶς σώζει. Ἄφτὸς μᾶς ἔμαθε νὰ παίρνουμε ψέφτικον ὄρκο στὰ δικαστήρια καὶ νὰ μὴν κρατᾶμε τὸ λόγο μας στ' ἀλισβερίσια μας. Ἄφοῦ ναι μεγάλος τσορμπατζής, εἶναι καὶ μεγάλος στρατηγός. Ἄν νικούσαν οἱ στρατιῶτες, ἀφτὸς δοξαζότανε. Μὰ κι ἂν τήνε παθαίνανε, ἀφτὸς δὲν πάθαινε τίποτα. Δὲν ἔφταιγε. Φταίγανε... Θὰ σᾶς τὸ πῶ παρακάτου ποιοὶ φταίγανε. Κι ἂν παράδινε τὸ στρατὸ στοὺς ὀχτροὺς κι ἂν τοὺς πουλοῦσε τὰ κάστρα κι ἂν ἔφεβγε πρῶτος πρῶτος, ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ τὸν κατηγορήσει ; Ἄφτὸς εἶταν ὁ Δημόσιος Κατήγορος ! Ἄμα λοιπὸν ξέκοβα ἀπὸ τὴν παρέα καὶ παρουσιαζόμουνα μπροστά του καὶ τοῦ λεγα «Κὺρ Θόδωρε, γιατί σαι λέρα ;» τὰ ματάκια του χωνόντανε βαθιὰ στὶς τρύπες τους, σὰν τὰ ποντίκια πὺ τὰ τρόμαξε ἡ γάτα. Κόκκαλο ὁ κύρ Θόδωρος. Ποιὸς κύρ Θόδωρος ; Ὁ Λύκων καὶ ὁ Ἄνυτος, καλέ !

§ 21 Ἄμέσως τὰ πράματα σκουραίνουν. Οἱ φίλοι κ' οἱ μπράβοι του νὰ κι ἀνασκουμπώνονται. Τόνε κοιτᾶνε λοξὰ στὰ μάτια νὰν τοὺς κάνει τὸ νόημα. Μὰ τοῦτος δὲν εἶναι τόσο μπόσικος. Παίρνει τὴν κουβέντα μου γιὰ χωρατό. Σκάει στὰ γέλια. Ξέρετε γιατί ; Κοιτάει τὰ μπράτσα μου τὰ χοντρά, πὺ καταχερίσανε πολλοὺς ὡς τώρα. Ἔστερις ἔχουνε σφιχτεῖ γύρα μου πολλοί, γιὰ νὰ πάρουνε τὸ μέρος

μου. Δεν είναι φιλοσόφοι, δεν είναι φίλοι μου· είναι λέρες σαν κι άφτόν. Είναι πολιτικοί του όχτροί. Γελώντας άποτραβιέται με τους δικούς του. «Έννοια σου», λέει μέσα του, «καί θα σοῦ τήνε φέρω έγώ εκεί πού δεν τó περιμένεις».

Οί πιό μαλαγάνες από δάφτους κοιτάζανε πώς να με § 22 καλοπιάσουνε, για να μην τους βρίζω. Με προσφωνάζανε «μέγιστο φιλόσοφο» και μου στέλνανε στο σπίτι λογιής πεσκέσια : κόκκιν' άβγά και τσουρέκια τó Πάσχα· γουρουνόπουλα τήν Πρωτοχρονιά· τσαντήλες γιαούρτι Μανωλάδας τó Φλεβάρη· όρτύκια μανιάτικα τόν 'Αλωνάρη· και στή γιορτή μου συναγρίδες, σύκα, νταμιτζάνες κρασί και λουλούδια. Έγώ τά στελνα πίσου... κι άς φώναζε ή Ξανθήππη, πώς είμαι κορόιδο. Στο θεό σας ! Θέλανε να μου κλείσουνε τó στόμα ! Θα σκαγα... Μιά φορά μάλιστα κάποιος τρανός από δάφτους μου στείλε για σκλάβους δυό άραπάκια τών εκατόν έξήντα μηνών, πού δεν ζέραν έλληνικά· κατσαρά μαλλιά, σιντεφένια δόντια, χρυσά βραχιόλια και σκουλαρίκια... «Για ναν τά κάνω», μου γραφε, «φιλοσόφους» ! Τά τύλιξα με μισό σεντόνι (είτανε τσίτσιδα) και τά ξανάστειλα πίσου. Ποιός θάν τά τρεφε ; Άφτό τó περιστατικό τó ζέρουνε πολλοί. Κείνη τή μέρα σηκώθηκε όλο τó Κολωνάκι στο ποδάρι. Βγήκαν από τά σπίτια και τά μαγαζιά τους κι άραδιαστήκανε στα πεζοδρόμια, για ναν τά κοιτάνε, πού περνούσανε πιασμένα χέρι χέρι... Και τί, θαρρείτε, με κουτσομπολέψανε κατόπι ; 'Ο Σωκράτης τά διώξε, γιατί τά θελε να ταν άσπρα !

'Ο Περικλής, σαν άκουσε να γίνεται τóση κουβέντα § 23 για μένα, έβαλε τήν 'Ασπασία να με φωνάξει στο παλάτι του. Και κείνη μου στείλε τόν 'Αλκιβιάδη. Μπορούσα

νά χαλάσω τὸ χατίρι τοῦ καλόπαιδου καὶ τῆς μεγάλης ἀρχόντισσας ; Πῆγα μὲ σκοπὸ νὰ τσακωθῶ. Μὰ σ' ὅ,τι καὶ νὰν τοὺς ἔλεγα, δὲ μοῦ φέρνανε ἀντίρρηση. Κι ὅταν κατὰκριναι τὸν «Ὀλύμπιο Δία» γιὰ ὅσες ρομαντικὲς παπαρδέλες σᾶς εἶπε στὸν Ἐπιτάφίό του, κούνησε γελώντας τὴ σουβλερὴ του καράφλα καὶ μὲ παρακινοῦσε νὰ κακολογῶ τοὺς ὄχτροὺς του καὶ νὰ λέω ἀρσίζικα χωρατά. Κ' ἡ Ἀσπασία γελώντας κι ἀφτὴ μοῦ χάιδεβε μὲ τὰ θεῖα τῆς κρινοδάχτυλα τούτην ἐδῶ τὴν παλιοπατατούκα, πού βλέπετε, καὶ μοῦ λεγε σιγανά : «Βγάλ' τῆνε, καημένε, νὰ σοῦ τῆνε μπαλώσω !...» Μοῦ κάνανε μεγάλα ἰκράμια καὶ μ' ἀκούγανε μὲ κατάνυξη καὶ θαυμασμό. Μὰ δὲν εἶναι γι' ἀφτά, πού δὲν ἔβρισσα καὶ τὸν Περικλή. Μοῦ δινε τὸ λόγο του, πὼς ὅπου νὰ ναι, θὰν τὰ ταίριαζε μὲ τοὺς Μωραῖτες καὶ θὰ τέλειωνε τὸν πόλεμο... Τώρα τὸ βλέπω, μὲ κορόιδεβε. Ὁ μόνος πού μὲ κορόιδεψε στὴ ζωὴ μου. Ἄν ἐζοῦσε, θὰ πολεμοῦσε ἀκόμα !... Ἐξουσία καὶ πόλεμος δὲν μπορεῖ νὰ χωριστοῦνε !... Θαρρῶ βγῆκ' ἀπὸ τὸ θέμα... Γεροντικὴ φλυαρία. Νὰ μὲ συμπαθᾶτε !

- § 24 Ἄμ' οἱ ποιητάδες ; Ἀρσενικὲς Πυθίες, πού κουβεντιάζουνε μὲ τοὺς θεοὺς, σὰν παλιοὶ κουμπάροι... Μεσάτοι, κουνιστοὶ καὶ μὲ κομένα μάτια, κεῖ πού περπατᾶνε σκορπίζοντας ἀρώματα καὶ χάχανα καμπανιστά, σταματᾶνε ξαφνικά, γουρλώνουνε τὰ μάτια καὶ κοιτάζουνε τ' ἄστρα μέρα μεσημέρι. Κεῖνη τὴ στιγμή κατεβαίνουν ἄγγελοι τῶν Θεῶν καὶ τοὺς καλοῦνε στὸν Ὀλυμπο τῆς Μωρίας !... Ἐκεῖ μεθᾶνε κ' ἐδῶ χρησιμολογοῦνε. Μὲ τὰ μάγια τῶν στίχων μᾶς λυτρώνουν ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ματαιότητας. Ἀφτοὶ δίνουν αἰωνιότητα σ' ὅτι ἀγγίσσουνε μὲ τὴν πνοή τους. Χάρη σ' ἀφτοὺς ὁ κόσμος γίνεται καλύτερος καὶ βασιλέβουνε στὴ γῆς ἢ ψυχὴ κι ὁ Θεός ! Καλὴ ὥρα

σάν τὸ Μέλητο... "Αμα λοιπὸν τοὺς ἔπαιρνε τὸ μάτι μου καὶ τοὺς χαιρετοῦσα : «τί μοῦ γλυκοπικρογίνεσαι, Μαρίκα ;» φυσικὰ θυμώνανε κι ἄφτοὶ κ' οἱ φίλοι τους. Καὶ νὰ πούρθανε τὰ πράματα δεξιά κ' ἡ Μαρίκα - Μέλητος στάθηκε πρῶτος θανάσιμος κατήγορός μου.

Στὸ ἀναμεταξὺ μοῦ γραφάν ἐπιγράμματα τσουχτερά, § 25 πὺ κανανε τὴ βόλτα τους στὰ σοκάκια, στὰ χωριά... "Ὅσο πὺ κάποτες ὁ Ἄριστοφάνης, ὁ μόνος πὺ τοῦ ταίριαζε νὰ ναι ποιητής, γιατί τανε μισάνθρωπος καὶ τζαναμπέτης, μ' ἀνέβασε στὸ θέατρο... Πρωταγωνιστὴς τῶν «Νεφελῶν» ! Γελοῦσε ὁ κόσμος κ' ἐγὼ καμάρωνα... ὅσο πὺ μ' ἀναγκάσανε νὰ πηδήξω πάνου σὲ μιὰ καρέκλα γιὰ νὰ μὲ ἰδοῦνε ! Ἄπὸ τότες ἔγινε «σπουδαῖος» ἄνθρωπος. "Ὀλ' ἡ Ἑλλάδα μιλοῦσε γιὰ μένα... Πρωτύτερα δὲ μὲ καλοζέρανε, μήτε μὲ λογαριάζανε. Μετὰ τὴν παράσταση μὲ πήραν οἱ φίλοι καὶ πήγαμε στὴν ταβέρνα νὰ γιορτάσουμε τὴ δόξα μου. Γενήκαμε στουπὶ στὸ μεθύσι κ' εἶπαμε σωρὸ καρίπικα τραγούδια... Τὰ ξημερώματα γύρισα στὸ σπίτι... Πατοῦσα στὰ νύχια, γιὰ νὰ μὴ μὲ μυριστεῖ ἡ Ξανθίππη. Μὰ ποῦ ! Τινάχτηκε ἀπάνου κι ἄρχισε τὸν ἀναβαλλόμενο... «Ἐέρεις», τῆς λέω, «ἀπὸ σήμερις εἶμαι ὁ μεγαλύτερος ἄνθρωπος σ' ὅλο τὸν... κόσμος (ἔτσι τό λεγα, γιὰ νὰ τὴν καλμάρω). Καὶ σύ, πὺ μ' εἶχες τοῦ μπάτσου καὶ τοῦ κλώτσου !... Μ' ἀνεβάσανε στὸ θέατρο...» "Ἐτριψε τὰ μάτια της, στάθηκε λίγο κ' ὕστερα γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ της μ' ἀγκάλιασε, μὲ φίλησε καὶ μοῦ πε : «χρυσό μου !» "Ὡς τὸ πρωὶ μετάνιωσε : «Κοίταξε νὰ βρεῖς καμιὰ δουλειά· νὰ διοριστεῖς... καὶ νὰν τ' ἀφήσεις ἄφτά... Γεροπαραλυμένε... ἀγράμματε !»

Ἄφτὰ πὺ σᾶς διηγήθηκα δὲ γινόντανε κάθε μέρα τὰ § 26

Ίδια. Τίς περισσότερες φορές κοιτάγα να φέβγω από τον κόσμο... Να κατεβαίνω στη θάλασσα την πολύμορφη και χιλιότροπη, την άχόρταστην έρωμένη ! Να πέφτω μέσα, να την άγκαλιάζω και να πηγαίνω βαθιά... πολύ βαθιά συντροφιά με τίς Νεράιδες και τους Τρίτωνες. Να κυλιέμαι κατόπι στην πυρωμένην άμμουδιά, να ξαπλώνω τ' άνάσκελα στον ήλιο και να τότε χορέβω σαν τόπι πάνου στην τουρλωτή κοιλιά μου... "Έπαιρνα τὸ λοιπὸν τ' άπόμερα σοκάκια και τραβοῦσα τοῖχο τοῖχο στίς 'Ιτωνίδες Πύλες. 'Εκεῖ στεκόμουνά στό να μου ποδάρι κι έβγαζα τό να τσαρούχι κ' ύστερα στ' άλλο ποδάρι κ' έβγαζα τὸ δεύτερο τσαρούχι. Τά σφιγγα και τὰ δυὸ κάτου στην άμασκάλη — για να μη λιώνουν οἱ σόλες άδικά, — κ' εν δυὸ, εν δυὸ κατέβαινα στό Φάληρο. Καμιὰ φορά μοῦ τύχαινε να πατήσω καμιὰ μαγαρισιά (γιομάτες οἱ συνοικίες και τὰ σοκάκια !). «Μὰ τὸν Κύνα !» μουρμούριζα. «Καλύτερα να πατᾶς μαγαρισιές, παρὰ να σκοντάβεις ὄλη μέρα πάνου σὲ διακονιάρους και ψέφτες, «"Ελληνες 'Ελλήνων" !»

Αθήνα, 21. XI. 73

ΒΑΡΕΘΗΚΑ πιά νά παίζω μαζί σας... Καιρός νά § 1
 σᾶς ἐξηγήσω καί τή φιλοσοφία μου... Τί κατσο-
 φιάζετε ;... Δέ σᾶς ἀρέσουν οἱ θεωρίες, αἶ ; Θά προτι-
 μούσατε βρωμοκουβέντα. Ἄξαφνα, τὸ πῶς μοῦ ρίχτηκε
 κάποτες ἡ Θεοδότη... Μὰ δέ με παίρν' ἡ ὥρα. Ἀνάγκη,
 πρὶν πεθάνω, νά μαθεφτεῖ, πῶς ὁ Σωκράτης εἶχε κατα-
 λάβει τὰ σφάλματα τῆς διδασκαλίας του καί μετάνιωσε...
 Ἀλήθεια, τῆς εἶχανε πεῖ τῆς Θεοδότης, πῶς δέ γουστά-
 ρω τάχα τίς γυναῖκες, — ἐγώ ! Καί πικαρίστηκε. Τό βα-
 λε πείσμα νά με καταφέρει. Μὲ καλοῦσε κάθε τόσο στή
 βίλα της νά συζητᾶμε φιλοσοφία. Κι ὄλο τύχαινε νά λού-
 ζεται, ν' ἀλείφεται καί νά προβάρει γυμνή μπροστά μου
 τοὺς νέους χορούς της. «Σὰν ἄνθρωπος ἀνώτερος», μοῦ
 λεγε, «δὲν παρεξηγεῖς»... Ἐπειτα ξαπλωνότανε στὸ ντι-
 βάνι τ' ἀνάσκελα γιὰ νά ξεκουραστεῖ, με κάθιζε δίπλα
 της κ' ἐνῶ ζεστός καί φωτεινός ὁ κόρφος της ἀνεβοκατέ-
 βαινε γρήγορα, τῆς μιλοῦσα γιὰ... τὴν ἀθανασία τῆς ψυ-
 χῆς. Ξαφνικά μ' ἔκοβε στή μέση καί μοῦ λεγε : «Ἐέρω
 σωστοὺς ἐξηγτανενιά τρόπους νά κάνω τὸν ἔρωτα». Κ'
 ἐγώ τό ριχνα στή συλλογή. «Τί ἔχεις ;» με ρωτοῦσε.

«Κοιτάω νὰ βρῶ, ποιὸς ἀπὸ τοὺς ἐξηγηταεννιά σου τρό-
πους εἶναι... φιλοσοφικότερος, ἀπόλυτος»...

Φωνές: «Ποιὸς εἶναι ; Ποιὸς εἶναι ;»

- § 2 Βλέπετε, πὼς χρειάζεται νὰ ξέρουμε καὶ φιλοσοφία ;
Ἔτσι κ' ἡ Θεοδότη, σὰν κ' ἐσᾶς, μὲ ρωτοῦσε καὶ μὲ ξα-
ναρωτοῦσε... «ποιὸς εἶναι ;» Ὡσπου μιὰ μέρα, γιὰ νὰ
γλυτώσω, τῆς λέω : «Ὁ τρόπος ἀφτὸς εἶναι νὰ... δείρεις
πρῶτα δίχως λύπησιν τὴ γυναῖκα καὶ κεῖ ποὺ κουλουριά-
ζεται ξεφωνίζοντας στὸ πάτωμα καὶ τρέμει σύγκορμη,
νὰ τὴν ἀναποδογυρίζεις...» Τότες ἡ διαβόλισσα σφίχτη-
κε ἀπάνω μου καὶ μισοκλείνοντας λαγγυμένα τὰ μάτια
τῆς μουρμούρισε λιγόψυχα : «Δεῖρε με».
- § 3 Ἀφτὰ δὲ σᾶς τὰ λέω μοναχὰ γιὰ νὰ σᾶς πειράξω. Θέλη-
σα καὶ μὲ τρόπο νὰ σᾶς μπάσω στὴ φιλοσοφία μου... Πά-
λε κατσοφιάζετε ; Ἕλληνες ἀρχαῖοι καὶ νὰ φοβόσαστε
τὴ σκέψη !... Ἦσυχάστε ! «Διὸς κριταὶ» σὰν κ' ἐσᾶς
δὲν πάει νὰ πονοκεφαλιάζετε. Μ' ὅσο κέφι μοῦ περισσέ-
βει, θὰ κοροιδέσω τώρα καὶ τὴ φιλοσοφία μου. Σὰν ἔξυ-
πνοι γκαγκαρέοι θὰ μισοκαταλάβετε, πὼς ἂν δὲν ὑπάρχει
στὶς ἐρωτοδουλειὲς ἀπόλυτον «εἶδος», ἄλλο τόσο δὲν
ὑπάρχει καὶ στὰ «ὑψηλὰ ζητήματα».
- § 4 Καὶ πρῶτα πρῶτα δὲν εἶμαι φιλόσοφος. Δὲν ἔχω φκιάσει
κανένα δικό μου «σύστημα», λαμπερὸ νὰὸ τῆς Σκέψης
μὲ κολόνες, μὲ πολυελαίους, μ' Ἄγιο Βῆμα κι ἄδυτα τῶν
ἀδύτων. Εἶχα βρεῖ μοναχὰ μιὰ δική μου «μέθοδο» σκέ-
ψης. Τ' Ἀφάλι τῆς Γῆς, τ' ἀχνιστὸ καὶ σκανταλιάρικο,
μοῦ ὤσσε πιστοποιητικὸ σοφοῦ κι ἔχι φιλοσόφου. Καὶ
δὲ μὲ σύγκρινε μὲ τὸν τρανὸ τὸν Πυθαγόρα, τὸν Ἐμπε-
δοκλή, τὸν Ἀναξαγόρα καὶ τόσους ἄλλους, μὰ μὲ τὸ Σο-
φοκλὴ καὶ τὸν Ἐβριπίδη — μὲ δυὸ ποιητάδες ! Φαίνε-

ται, ἤθελε νὰ ρεζιλέψει κι ἀφτουνούς, ὁμολογώντας, πὼς ξέρουνε λιγότερα ἀπ' τὸ δικό μου τὸ «τίποτα», κ' ἐμένα, βάνοντάς με στὴν ἴδια σειρὰ μὲ δυὸ φημισμένους «ἀερολόγους» — κεῖνοι τῆς καρδιάς κ' ἐγὼ τοῦ στοχασμοῦ. Ἄκόμα κ' οἱ φίλοι μου δὲ μὲ φωνάζανε φιλόσοφο, μὰ «δάσκαλε» καὶ «κύριε πρόεδρε».

Ὁ θεῖος Καπνὸς τῶν Δελφῶν, πού μὲ ρεκλαμάρισε σὲ § 5 ὄλον τὸ κόσμο γιὰ σοφότατο, δὲν ἀστειεβότανε. Ἦθελε νὰ μὲ στραβώσει. Νὰ μὲ κάνει νὰ πιστέψω, πὼς εἶχα βρεῖ τὴν Ἀλήθεια, γιὰ νὰ μὴν τὴν ἀναζητῶ καὶ τὴν πετύχω καμιά μέρα, — φοβότανε τὸ μεγάλο μυαλό μου. Δὲ συφέρνει καὶ στοὺς ἀθάνατους Ἀφέντες νὰ μαθαίνουνε τὴν ἀλήθεια τὰ ζωντανὰ τῆς γῆς. Καὶ σὰν εἶδε, πὼς ἄρχισα νὰ τήνε μυρίζομαι, δὲν ἔχασε καιρό· ἔπεσε πηχτὸς καὶ μάρβρος μέσα στὸ μυαλό σας καὶ σᾶς φλόμωσε γιὰ νὰ μὲ σκοτώσετε... Ἄν ὅμως ὁ Λοξίας τό πε στὰ σοβαρά, πὼς εἶμαι σοφότατος, ἐννοῦσε, βέβαια, πὼς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους εἶμουν ὅ,τι κι ἀφτὸς ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς : ὁ πρῶτος κοροϊδεφτής.

Ὅταν ἀκόμα παιδὶ μυξιάρικο χάζεβα στὴν ἀγορὰ κι ἄ- § 6 κουα τοὺς μεγάλους, παραξενεβόμουνα, πού γιὰ κάθε ζήτημα μαλλιοτραβιόντανε σαράντα γνῶμες κι ὅλες φαινόντανε σωστές. Οἱ σοφιστάδες ὑποστηρίζανε καθαρὰ, πὼς εἶναι καὶ σωστές. Στὴν ἀρχὴ μὲ τ' ἄγουρο μυαλό μου κι ἀργότερα μὲ τὸ γινωμένο προσπαθοῦσα νὰ βρῶ σκω πάντοτε μιὰ μοναδικὴ γνώμη, πού νὰ ναι σὲ κάθε περίσταση καὶ γιὰ ὅλους ὑποχρεωτικὴ, δηλαδή παντοτινὴ κι ἀνάλλαξη, πάνου ἀπὸ καιροὺς καὶ τόπους κι ἀνθρώπους, — ἀπόλυτη. Θὰ πρεπε νὰ χεὶ κάτι τὸ θεϊκὸ μέσα της, νὰ ναι «ιδέα». Καὶ γιὰ νὰ τήνε βροῦμε, δὲ θὰ πρεπε καθόλου νὰ ψάχνουμε στὸν ὄξω κόσμο, πού ναι διαβατι-

κός και ψεύτικος, μὰ μέσα στην ψυχή μας, πού ναι κι άυλη κι άθάνατη. Στά βάθια τῆς ψυχῆς κóιτονται θαμέ- νες οί ιδέες - άλήθειες κάτου άπό σκουριά πολλή, πού τήνε σωριάζουνε μέσα της οί αϊστησες - άποθυμιές κ' οί άποθυμιές - σφεέρα. Για νά τήν ξεσύρουμε λοιπόν στο φώς τῆς ήμέρας, θά τανε δύσκολο πράμα. Χρειαζότανε μαστοριά μαμης. Και γίνηκα με τά χρόνια μαμη τῆς πολιτείας. "Επιανα τις ψυχές τῶν ανθρώπων, τις μάλαζα με τρόπο κ' έχωνα στην ανάγκη μέσα τους τῆ χερούκλα μου και τις κουτάλες για νά βγάλω τὸ μωρό. Ξεγεννού- σα τις άλήθειες, ὦ άντρες 'Αθηναῖοι, γι' άφτὸ γεμίσανε γῆς, οὐρανός και θάλασσα ψέματα, — σύνεφο.

§ 7 Γιατί ; Ζουλώντας και μαλάζοντας τις ψυχές, για νά φα- νερώσουνε τὰ θεϊκά τους στοιχεῖα, τις έκανα και ξερνού- σανε τῆ σκουριά τους : Θεός, 'Αγαθό, Δικαιοσύνη, Πα- τρίδα κι 'Ομορφιά και ὅλα τὰ ρέστα πού δέν εἶναι μήτε πρῶτες άρχές μήτε κ' έσχατοι σκοποί· μήτε χαρίσματα τῶν θεῶν μήτε κατορθώματα τοῦ νοῦ, μὰ πλάσματα και- ρικά, με νόημα τρεχούμενο κι άπιαστο, μέσα ταπεινά, πού με δάφτα κάθε κυρίαρχη φάρα στραβώνει τους ὑπο- ταχτικούς της και πνίγει τήν ψυχή τους. Οί ανθρώποι χωριζόμαστε σε κείνους πού διατάζουνε, και σε κείνους πού κάνουνε θελήματα· σε κείνους πού κάθονται, και σε κείνους πού μοχτᾶνε· σε κείνους πού βλέπουνε, και σε κείνους πού φορᾶνε κλάπες στα μάτια : σε χορτάτους και σε κορόιδα.

§ 8 'Η ζωή μας μπλέκεται μιᾶς άρχῆς μέσα στα δίχτια, πού μᾶς εἶναι σημενά, πρὶν γεννηθοῦμε. Μωρά στο σπίτι, στο δρόμο, στο σχολειό, μαθαίνουμε, χωρίς νάν τὸ ρω- τᾶμε, ποιό ναι τὸ καλὸ και τὸ κακό, — «τὸ τοῦ κρείττο- νος συμφέρον». Δεκαεφτάρικα παλληκαράκια με φρέσκη

καί χαρούμενη ψυχή δίνουμε συγκινημένα με βραχνή λαλιά πετειναριῶν τὸν ὄρκο στὰ μεγάλα Χρέη κ' Ἰδανικά, — «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Σὰν ἀπολυθοῦμε ἀπ' τὸ στρατὸ καὶ πάρουμε ψῆφο, τὰ ἴδια θ' ἀκοῦμε — καὶ θά λέμε — στὴν ἀγορά, στὰ δικαστήρια, στὶς λαοσύναξες, στὰ θεάτρα — «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Κι ἀφοῦ μικροὶ καὶ μεγάλοι καὶ χτῆς καὶ σήμερα καὶ ἄβριο τὰ ἴδια πιστέβουν ὅλοι, θά πεῖ, πὼς εἶναι νόμοι «οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες». Ἔτσι τραβᾶμε, χωρὶς νὰ συλλογίζομαστε, τὴ μοιραία μας στράτα, δεμένοι συναμεταξύ μας καὶ βέβαιοι πὼς τὸ σφέρο τοῦ «κρείττονος» εἶναι δικό μας σφέρο. Σφέρο μας νὰ μαστε δεμένοι παρὰ λυτοί· σφέρο μας ν' ἀδικιοῦμαστε παρὰ νὰ τιμωροῦμε ! Κι ἂν ἄξαφνα κανεὶς ἀπόκοτος χυμοῦσε μετὸ μαχαίρι νὰ ξεκοιλιάσει τὸ Λύκο, θά βάζαμε μπροστὰ τὶς ψυχὲς καὶ τὰ κορμιά μας νὰ δεχτοῦμ' ἐμεῖς τὴ μαχαιριά. Κι ἂν τὸ φερνε ποτὲς ἢ κατάρρα νὰ μᾶς λείψει ὁ Λύκος, θά τρέχαμε νὰ βροῦμε ἄλλοτε χειρότερο, γιὰ νὰ μᾶς τρώει.

Τέτιες ἀλήθειες ἔβγαζα ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ Κοπαδιοῦ. § 9
Ἄληθειες, πού μετὸν καιρὸ καὶ τὴ συνήθεια κατανταίνουνε ψυχόρμητα πιὸ δυνατὰ καὶ ἀπὸ τὴν πείνα καὶ ἀπὸ τὸν ἔρωτα. Μετὸν ἴδια μαμικὴ μποροῦσα νὰ βγάνω ἀπὸ τὶς ψυχὲς — μιὰ καὶ ἀρχίσανε νὰ με παίρνουνε γιὰ παντογνωστη, — καὶ πράματα, πού δὲν τὰ χανε μέσα τους, ὅπως οἱ Κινέζοι κομπογιαννίτες βγάνουνε σκουλήκια ἀπὸ τὰ μάτια τῶν Μεγαριτῶν. Τὰ σκουλήκια, θά μοῦ πεῖτε, τὰ βλέπεις πρῶτα κ' ὕστερα τὰ πιστέβεις. Μὰ τὶς ιδέες ; Ἄφτες, ὧ ἄντρες Ἀθηναῖοι, πρῶτα τὶς πιστέβεις κ' ὕστερα τὶς βλέπεις. Ὅταν ἔξαφνα καμιά δαιμονοπαρμένη γριά ξεφωνήσει μετὸν ἐκκλησιὰ δείχνοντας ψηλὰ τὸν Ἅγιον Ἄλφα : «Νάτος ! σαλέβει... μᾶς κάνει νοήματα !», οὐ-

λες οί άλλες μαζί και βλέπουνε με τὰ μάτια τους τὸ σά-
λεμα, τὰ δάκρυα και τὰ νοήματα κι ἀκούνε με τ' ἄφτιά
τους τὴ μιλιὰ και τὴ φοβέρα του.

§ 10 Ἄφτό ναι θάμα, βέβαια. Μὰ τὸ πιὸ συνειθισμένο θάμα
γίνεται σὰ βάζεις μοναχὸς μὲς στὴν ψυχὴ σου κεῖνο πού
θὲς νὰ βρεῖς. Και κατόπι σκάβοντας με τὰ νύχια τῆς λο-
γικῆς τὸ βρίσκεις, ὅπως τό θελες. Οἱ παλιοὶ θεομπαῖχτες
θάβανε στὴ ρίζα κανενοῦ κυπαρισσιοῦ ἢ πλάι σὲ καμιὰ
βρύση τὴν εἰκόνα κ' ὕστερα βλέπαν ὄνειρο, πὼς σὲ κεῖνο
τὸ μέρος κοιτεται χρόνια θαμένος ὁ «ἅγιος» και φωνά-
ζει νὰ βγεῖ. Και ξεσηκώνοντας τὸ χωριὸ με κεριὰ και
λιβάνια πηγαῖναν ἐκεῖ, τότε ξεθάβανε και μοσκοβολοῦ-
σε ὁ τόπος ! Και χτιζότανε παρεκκλήσι και γεμίζαν οἱ
δίσκοι με δεκάρες και τὰ πιθάρια με λάδι κι ἄγιαζε κι ὁ
θεομπαῖχτης σὰν «ὄργανο θείας ἐκλογῆς».

§ 11 Μὲ τέτιες θαυματουργίες στερέωνα τὴ βασιλεία τῶν
Ἵοραμάτων στὴν Κοιλάδα τοῦ Κλαυθμῶνος. Στράβωνα
τὸ Κοροῖδο κ' ἔτσι φελοῦσα τὸ καθεστὸς τῆς ἽΑδικίας,
σύμφωνα με τὸ ἀξίωμα : «ὅσο πιὸ στραβὸ τὸ Κοροῖδο,
τόσο πιὸ ντρέτα πορπατεῖ». Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν νὰ με
σκοτώσετε. Θάρτουν ἄλλοι καιροὶ πού οἱ «κρεῖττονες»
θὰ πλερώνουν ἀκριβὰ τοὺς κομπογιαννίτες ὄχι νὰ βγά-
ζουνε, μὰ νὰ βάνουνε σκουλήκια μέσα στὸ μυαλὸ και στὴν
ψυχὴ τῶν Μεγαριτῶν και νὰ κάνουνε θάματα· νὰ μαθαί-
νουνε στὰ παιδιὰ και στοὺς μεγάλους, πὼς «πατρός τε
και μητρός κτλ., τιμιώτερον και ἁγιώτερόν ἐστιν ἢ ἐκμε-
τάλλευσις». Ἔτσι βυθισμένος ὁ λαὸς μέσα σὲ γαλάζια
καταχνιά, στὴν ἀνυπαρξία τῆς σκέψης και τῆς θέλησης,
δὲ θὰ μπορεῖ νὰ σαλέβει τὴ γλώσσα του, τὸ μυαλὸ του
και τὰ χέρια του.

§ 12 Ἡ ψυχὴ, πού βρίσκεται στὸ ἀπόλυτο ψῆλος, πιασμένη

σὲ χορὸ μὲ τὶς αἰώνιες οὐσίες, τρέμει νὰ τὴν ἀγγίξουν οἱ νόμοι τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων : ἀσκήμια, σχετικότητα καὶ φθορά ! Τὸ σῶμα στέκει καρφωμένο στὴ λάσπη κ' ἡ ψυχὴ πάντοτε λείπει... Δὲν πονάει, δὲν παθαίνει, δὲν ἀδικιέται. Δὲν ἀντιστέκεται, γιατί ναι λέφτερη. Μὲ τὸ κεντρὶ τῆς φιλοσοφίας μου χτυπώντας τοὺς ἀπλοικοὺς στὴ ραχοκοκαλιὰ τοὺς παραλυοῦσα κ' ἔτσι ἀσφάλιζα τὸ χαροκόπι τῶν ἔξυπνων. Τί σᾶς ἤρτε λοιπὸν καὶ μὲ σκοτώσατε ; Βλέπω τὶς πολιτεῖες τοῦ μέλλοντος, ὧ ἀντρες Ἀθηναῖοι ! Θεοποιοῦνε τὴν πείνα, τὸν πόνο καὶ τὴ βλακεία· χρυσώνουνε καὶ ταγιζουνε κουκουναρί καὶ κερύδια τοὺς κομπογιαννίτες, πού ξεγελᾶνε τὸ λαὸ νὰ καταφρονάει τὴν ὕλη καὶ νὰ προσμένει τὴν ἀνταπόδοση στὸν... «κόσμο τοῦ πνεύματος !».

Ἄν ἐλάθεβα στὴ θεωρία, δὲ λάθεβα καὶ στὴν κριτικὴ § 13 τῶν δημόσιων ἀντρῶν. Κι ἀφοτοὶ γιὰ νὰ μὲ ξεκάνουνε μιὰ καὶ καλὴ μὲ βγάλαν ἄθεο. Ὁ Σωκράτης κοροϊδέβει τοὺς θεοὺς κ' ἐρεθίζει τὴν παντοδυναμία τους ἐναντία στὴν πολιτεία. Ἐξ αἰτίας μου τραβηχτήκαν οἱ θεοὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κι ἀφήσανε τὸ βράχο τῆς Ἀκρόπολης καὶ τὴν Ἀκρόπολη τῶν ψυχῶνε σας στὰ νύχια καὶ στὰ δόντια τῶν Ἐριννύων. Ἄν ξέσπαζε καμιὰ νεροποντὴ μὲ χαλάζει καὶ κατάστρεφε τὴ σπορά· κι ἂν ἔπεφτε στάχτη στὰ γεννήματα, φυλλοξέρα στ' ἀμπέλια, μελίγκρα στὰ κουκιὰ καὶ στὰ φασόλια· κι ἂν ἐρήμαζε βλογιὰ τὶς ὄρνιθες, ἀφτρα τὶς γελάδες, σαρατζᾶς τ' ἀλόγατα· κι ἂν ἔπιανε φωτιὰ σὲ κανένα μαχαλὰ κ' ἔμνησκε στοὺς πέντε δρόμους ἢ φτωχολογιά· κι ἂν ἐβαστοῦσε δυὸ τρεῖς βδομάδες ἢ φουρτούνα στὴ Μαβροθάλασσα καὶ ποδίζανε τὰ κατῖκια μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴν παλαμίδα καὶ πεινοῦσε ὁ κόσμος· κι ἂν ἐρχότανε τὸ θλιβερὸ μαντάτο, πὼς νικηθήκανε τὰ «πα-

ληκάρια μας» στην άκρη τῆς γῆς καὶ μαβροφορούσαν οἱ
μανάδες — ποιὸς ἔφταιγε ;

§ 14 Ποιὸς ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἄθεους ! Ἄν δὲν εἶχα πεισμών-
σει τοὺς ἀθάνατους μὲ τὴ φιλοσοφία μου θὰ μᾶς στέλνα-
νε τὴν πανούκλα τοῦ 430 π.Χ. ; Μὰ τότες ἐγὼ δὲ φιλο-
σοφοῦσα ! Ἄν ὁ γιὸς τοῦ Κλεινία μὲ τὴν παρέα του δὲ
σπάζανε τὰ κεφάλια τῶν Ἑρμῆδων ἀντίς νὰ σπάσουνε
τὰ δικά σας, πού μοῦ θέλατε μεγαλεῖα, θὰ παθαίναμε τὴ
συφορὰ τῆς Σικελίας ; Κι ἂν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀργι-
νουσῶν δὲν εἶταν ἄθεοι, θ' ἀναποδογύριζεν ἡ Νέμεση τὰ
πέλαγα, γιὰ νὰ μὴν μπορέσουνε νὰ μαζέψουνε τοὺς πνι-
μένους ; Κ' ἐπειδῆς ἐγὼ τοὺς ἀθώωσα, θυμᾶστε ; ἀνοί-
ξαν οἱ οὐρανοὶ νὰ ρίξουνε ζεματιστὸ νερὸ νὰ μᾶς κάψουνε
μᾶ... λυπηθῆκαν (οἱ οὐρανοὶ !) τοὺς Τριάντα Τυράν-
νους !... Νὰ λοιπὸν ποιοὶ φταίγανε γιὰ ὅλα τὰ ζαβὰ, κα-
θὼς σᾶς ὑποσκέθηκα νὰ σᾶς τὸ ξηγήσω στὸ Μέρος Τρί-
το, § 20 τῆς ὀμιλίας μου.

§ 15 Ἔτσι μὲ τὴν ἀθετὰ μου καὶ τὴν προδοσιὰ μου φελοῦσα
μὲ τὸ παραπάνου τὴν Πατρίδα καὶ τὴ Ὀρησκεία... ὄσους
θρέφονται ἀπὸ τὰ μαστάρια τῶν μεγάλων ἀφτῶν ἰδεῶν !
Πολιτικοί, παπάδες, δάσκαλοι φορτώνανε στὴν πλάτη
μου κάθε δικιὰ τους ἀναξιοσύνη κι ἀτιμία, κάθε ζημιὰ
τῶν φυσικῶν στοιχείων, ὅλες τὶς ἀναποδιές τῆς Μοίρας !
Ὅταν ἐγὼ λείψω, θὰ ψάξουνε νὰ βροῦνε κάποιον ἄλλο
Σωκράτη νὰ τόνε βαφτίσουνε μέσα στὴν ἄγια κολυμπή-
θρα τῆς δημόσιας γνώμης ἄθεο καὶ προδότη. Τοὺς χρειά-
ζεται νὰ τὸν πετᾶνε στὰ δόντια τοῦ μανιασμένου πλήθους
γιὰ ἐξιλαστήριο θῦμα κάθε φορὰ, πού θὰν τὰ βρίσκουνε
σκοῦρα. Δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει μηδὲ μιὰ στιγμή καὶ
τὸ κοπάδι χωρὶς Λύκους κ' οἱ Λύκοι χωρὶς ἄθεους καὶ
προδότες.

“Όλοι γκρινιάζετε πώς χάλασε ο κόσμος. Ποιός κό- § 16
σμος ; Τά βουνά κι ο ούρανός ; Φόβο δὲν ἔχουνε ! Οἱ δυὸ
τρεῖς ἄθεοι ; Τοὺς κόβετε καὶ σιάζουν ἀμέσως τὰ πρά-
ματα. Νά τος ὁ κόσμος, ἡ ἀφεντιά σας, ὦ ἄντρες Ἀθη-
ναῖοι ! “Όλα σας τὰ ζακόνια, γραμμένα κι ἄγραφα : φό-
βος τῶν θεῶν, σεβασμὸς τῶν νόμων, ἀγάπη τοῦ καλοῦ
κι ἀντρισμὸς, σέπονται ψοφίμια τούμπανα μέσα στὸ Βά-
ραθρο, συντροφιά τῶν σκοτωμένων σκλάβων. Ψεφτιά,
κλεψιά, κι ἀτιμία, νὰ τὰ «δαιμόνια» τῆς Πολιτείας, —
«τὸ μέσα πλοῦτος» ! — ποὺ σᾶς ὀδηγᾶνε ψηλά. Κ’ ὕστε-
ρα βγήκε τὸ δικό μου τὸ δαιμόνιο («καινὸ δαιμόνιο») νὰ
ξαναζωντανέψει τὰ ψοφίμια φυσώντας μετὰ τὸ καλάμι τῆς
φιλοσοφίας μέσα στὴν κοιλιά τους τὸ «πνέβμα τῆς ἀλη-
θείας», γιὰ νὰν τὰ στήσει καθάρεις ιδέες, ἀπειράχτες ἀπ’
τοῦ καιροῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων τὰ καμώματα, μέσα
στὸν ἄπειρο Νού !

Τὰ τυφλά κινήματα τῆς ψυχῆς, ἅμα πιάσεις νὰν τὰ κά- § 17
νεις προστάγματα τοῦ λογικοῦ, δηλαδή νὰν τὰ μεταφέ-
ρεις ἀπὸ τὴν ἀσύνειδη μίμηση καὶ συνήθεια στὴ φωτι-
σμένη σκέψη καὶ βούληση, πᾶει τὰ σκότωσες. “Όμως κ’
ἔτσι σᾶς ὠφελοῦσα. Μιὰ καὶ τίς «μεγάλες οὐσίες» τίς
ἀφήνετε νὰν τίς ροκανᾶνε οἱ ποντικοὶ τῶν λαγουμιῶν καὶ
τῶν ἀποπάτων, ἐγὼ σᾶς συμβούλεβα, πὼς δὲν πρέπει νὰ
γελαῖτε καὶ νὰ καμαρώνετε γι’ ἀφτὸ νομίζοντας, πὼς ὁ
πιὸ φανερός μπαγαμπόντης εἶναι καὶ πιὸ ξυπνὸς Ἀθη-
ναῖος ! Σᾶς μάθαινα γιὰ τὸ σφέρο σας νὰ τιμᾶτε τ’ ὄνο-
μά τους καὶ νὰ λιβανίζετε τὸν ἥσκιο τους μπροστὰ στίς
γυναῖκες, τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς σκλάβους, γιὰ νὰ μὴν παίρ-
νουν ἀέρα καὶ κατεβοῦνε καμιὰ μέρα στὴν πιάτσα καὶ κά-
νουνε χειρότερ’ ἀπὸ σᾶς ! Σᾶς μάθαινα, πὼς πρέπει ν’

ἀσεβείτε και νὰ παρανομεΐτε στ' ὄνομα τῶν θεῶν και τῶν νόμων !

§ 18 Ὅλα ποῦ νὰν τὰ θυμᾶμαι τώρα ! Μὰ δὲν ξεχνῶ, πὼς ἐσὺ κ' ἐσὺ και τοῦτος και κεῖνος... οὔλοι σας εἴσαστε σύμφωνοι σ' ὅ,τι σᾶς ἔλεγα και σκύβατε τ' ἀδειανό σας κεφάλι μπροστὰ στὴν Κουκουβάγια και στὸ Μῶμο. Τρεῖς μοναχὰ κουβέντες μου φτάνουνε νὰ δείξουνε, πόσο δούλεψα για τὸ καλὸ τῆς Πατρίδας, για τὸ χωρισμὸ τῶν πολιτῶν σὲ χορτάτους και σὲ κοροΐδα.

α') Ἀπόδειξα, πὼς ἡ ψυχὴ μας εἶναι ἀθάνατη ! Ὑπάρχει λοιπὸν ψυχὴ ! Για χάρη της ὑπάρχουνε (πρέπει δηλαδὴ νὰ ὑπάρχουνε) κράτος — νόμοι και παπάδες — θεοί ! Ἡ φοβέρα τῶν θεῶν και τῶν νόμων μᾶς συγκρατᾶει νὰ μὴν κολάζουμε τὴν ψυχὴ μας... και νὰ μὴν πηγαίνουμε φυλακὴ ! Ἄντρες Ἀθηναῖοι ! Ἄν δὲν ὑπῆρχε κράτος, δὲ θὰ ὑπάρχανε μήτε θεοὶ μήτε παπάδες μήτε κι ἀθάνατη ψυχὴ ! Οἱ βασανισμένοι τῆς ζωῆς πρέπει νὰ πιστέβουμε, πὼς θὰ χαροῦμε και θὰ βασιλέψουμ' αἰώνια, — φτάνει νὰ πεθάνουμε πρῶτα ! Δὲν κάνει νὰ παίρνουμε πίσου μὲ τὰ χέρια μας ὅ,τι μᾶς παίρνουν οἱ ἀφέντες μὲ τὴ δύναμη και μὲ τὴν πονηριά — δηλαδὴ μὲ τὰ δικά μας τ' ἄρματα και μὲ τὴν ψῆφο τῆ δικιά μας. Ἀφτουνούς θὰν τοὺς τιμωρήσουν οἱ θεοὶ στὸν ἄλλο κόσμο. Θὰ βράζουνε μέσα στὸ καζάνι τῆς πίσσας στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Ἄν τοὺς τιμωρήσουμ' ἐμεῖς, θὰ γίνουμε κακοὶ και τότε θὰ χάσουμε τὴν ψυχὴ μας και θὰ βράζουμ' ἐμεῖς μέσα στὸ καζάνι !

β') Δὲν εἶτανε λόγος - ἀέρας, εἶταν ἀγκωνάρι μαρμαρένιο τούτ' ἡ διδασκαλία μου. Γι' αὐτὸ και τῆς ἔδωκα τὴν τετράγωνη φόρμα : «προτιμῶ ν' ἀδικιέμαι παρὰ ν' ἀδικῶ !» Τοῦτο τ' ἀγκωνάρι στερεώνεται καλύτερα στὸν ἄμ-

μο και στο νερό: στις ψυχές τῶν ἀδυνάτων! "Όσο πιό ταπεινωμένος ὁ ἄνθρωπος, τόσο πιότερο κι ἀναποφάσιτος· ὅσο πιό κουρασμένος, τόσο λιγότερο ἀνασαινει και σκέφτεται και θυμώνει. Χρειάζεται κουράγιο και μπιστοσύνη στὸν ἑαφτό σου, γιὰ ν' ἀντισταθεῖς στὴν ἀδικιὰ — και πιό πολὺ ἀκόμα γιὰ ν' ἀδικήσεις! Μαθημένος νὰ φοβᾶσαι, δὲ θέλεις νὰ φοβηθεῖς περισσότερο. Ἀφήνεσαι στὴ γλύκα τῆς ἀβουλίας, στὸν ἐγωισμό τοῦ πόνου. Κι ὄχι μονάχα στέκεσαι νὰ σοῦ παίρνουν τὰ ὅσα δὲν ἔχεις, μὰ δὲν ἀγγίζεις και τὰ λίγα πό χεις: νηστεβεις ἀπὸ δικοῦ σου τὸ φαγί, τὸ πιотὸ και τὶς γυναῖκες· μισεῖς τὸν ἥλιο, τὴ θάλασσα, τὸν ἀγέρα τοῦ δάσου και τὴν κίνηση κι ἀποζητᾶς τὴν ἀρρώστια, τὰ βάσανα, τὴν ἀπλυσιὰ, τὴ σιωπὴ και τὸ θάνατο, γιὰ νὰ πᾶς στὸν παράδεισο. «Ὁ πόνος ἠθικοποιεῖ!» Ὑψωνα λοιπὸν μεσουρανὶς γιὰ φλάμπουρο τοῦ κοπαδιοῦ τὴ χαρὰ τοῦ πόνου. Γιὰ ὅσους δὲν μποροῦνε νὰ βαστάξουνε τὸν πόνο, φροντίσαν οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα· χτίσανε παράμερες ἐκκλησιές τῆς Πάνδημης Ἀφροδίτης. Ἐκεῖ μέσ' ἀγοράζει καθένας πολὺ φτηνὰ τὴν τελειότητα, δηλαδὴ τὴ λησμονιὰ τοῦ ἑαφτοῦ του.

γ') Τὴν ἴδια γνώμη τὴν εἶπα κι ἀλλιῶς: «Οὐδεὶς ἐκὼν κακός». Ἀφτὸ θὰ πεῖ: μὴν τιμωρεῖτε τοὺς ἀδικητάδες, γιὰτὶ θὰν τοὺς... ἀδικήσετε. Εἶναι ἀθῶοι! Δὲν ξέρουν ὅτι κάνουνε κακό! Ὑπομονή! Ἀμα τοὺς διδάξουμε τί και καλὸ και κακό, θὰ λείψουν ἀπὸ τὸν κόσμο κάκητα και ἀδικεμὸς και θὰ βασιλέψ' ἡ καλοσύνη... Χρειάζονται σκολεῖα. Καὶ τὰ σκολεῖα θὰν τὰ χτίζουν οἱ ἀδικητάδες. Ἐξέρτε γιὰτὶ; Καλὸ και δίκιο και χρέος εἶναι ἡ σακούλα τους. Θα μαθαίνουνε λοιπὸν οἱ ἴδιοι στὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ νὰ μὴ ἀντιστέκονται στὴν ἀδικιὰ, ὅταν μεγαλώσουν.

Ἐπὶ τῇ φιλοσοφίᾳ μου στύλωνε τὸ καθεστὸς τῆς ἀνι- § 19

σότητας, «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον». Φυσικὰ δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ σκοτώσετε γι' ἀφτό ! Οἱ μελλούμενες πολιτεῖες θὰ ξέρουνε καλύτερα τὴ δουλειά τους. Ἄμπωνας, Θρανό, Ἐφημερίδα καὶ Κλόμπ θὰ δουλέβουν ἀδερφικά νὰ χωρίζουνε τοὺς πολίτες σὲ χορτάτους καὶ σὲ κορόιδα καὶ νὰ ταιριάζουνε τ' ἀταίριαστα μὲ τὴν «ἄρμονία τῶν τάξεων». Ἄφτηνῆς τῆς ἄρμονίας στάθηκα πρῶτος μαέστρος. Κι ἄς μὲ σκοτώνετε γι' ἄθεο. Τὰ δικά μου τὰ μαθήματα θὰν τὰ κάνουνε μεθάβριο θρησκεία τους οἱ Χριστιανοί. Θὰ μὲ τιμήσουνε γιὰ προφήτη τοῦ Θεοῦ τους καὶ θὰ ζωγραφίζουνε τὰ μούτρα μου στὶς ἐκκλησιές τους μὲ πλατὺ χρυσοστέφανο γύρω στὰ τσουλούφια μου.

ΔΕΝ ΕΙΤΑΝΕ γέννα τῆς Κόλασης, πού ταμπου- § 1
 ρώθηκε μέσα στήν ψυχή μου, γιά νά σᾶς βάνει τρι-
 κλοποδιές και νά σᾶς γρουσουζέβει, τὸ δαιμόνιό μου !
 Εἶτανε κάτι χειρότερο ! Δέν εἶτανε καινούριο, καθὼς τὸ
 γνωρίσανε τάχατες οἱ κατηγοροί. Εἶταν ἡ παμπάλαιη
 συνείδηση τοῦ Κοπαδιοῦ, ἡ προπατορική σκλαβιά, πού
 δανε τὴν ψυχή μου μὲ τὶς δικές σας, γιά νὰν τὶς κρατάει
 ὀλόρτες, ἀκατάλυτο κάστρο τῆς πολιτείας τῶν ἀνόμων.
 Δέν εἶταν ἄγγελος ὁδηγός, πού μὲ φώτιζε· εἶτανε φύλα-
 κας ἄγγελος τῆς δημόσιας Ψεφτιάς, πού μὲ τύφλωνε.
 Εἶτανε «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον» γινομένο μέσα
 μου φωνὴ και θέλημα τῶν θεῶν και τοῦ Λόγου. Εἶταν ἡ
 καταχτόνια και μυστική φοβέρα «Μή Ι» και «Πίσω Ι».
 Εἶτανε τὸ δαιμόνιο τὸ δικό σας, ὦ ἄντρες Ἀθηναῖοι —
 πολὺ χειρότερο, γιατί τανε και δυνατότερο.

Ἄν τὸ μισῶ, λέει ! Ἄχ Ι νὰ μπορούσα νὰν τὸ παράδινα § 2
 στὸ πατριωτικό σας μένος νὰν τοῦ βγάζατε τὰ μάτια·
 νὰν τοῦ κόβατε τὴ μύτη και τ' ἄφτιά· νὰν τοῦ χύνατε λά-
 δι τσιτσιριστὸ κι ἀλάτι χοντρὸ μέσα στὶς πληγές του·
 νὰν τοῦ καρφώνατε πέταλα στὶς πατοῦσες του μὲ ταβανό-
 προκες· νὰν τὸ δένατε σ' ἓνα παλούκι και βρέχοντάς το

μὲ πετρόλαδο καὶ πίσσα νὰν τοῦ βάνατε φωτιά, σὰ νὰ τανε Τοῦρκος ! Ἄφτὸ μὲ σαλαγοῦσε καὶ μὲ κέντρωνε ζεμένονε στὸ κάρο τῆς Δημοκρατίας τῶν «ἀρίστων», ἀφτὸ μ' ἔκανε νὰ περπατάω κοιμάμενος σὰν τ' ἄλογα τὸν ἴσιο δρόμο τῆς συνήθειας — καὶ νὰ μὴν παραστρατίζω. Αὐτὸ μ' ἔκανε νὰ ξετινάζω καὶ νὰ κοροϊδέβω τοὺς ἄνομους, ἀντὶς νὰ κοροϊδέβω καὶ νὰ ξετινάζω τοὺς νόμους· νὰ ταπεινῶνω τοὺς ἀνίδεους, ἀντὶς νὰν τοὺς λυπᾶμαι. Μὰ τῶρα τὸ ζητάω καὶ δὲν τὸ βρίσκω. Μ' ἔχει παρατήσει δῶ καὶ κάμποσους μῆνες, ὧ ἀντρες Ἀθηναῖοι. Ξαναγύρισε, μιὰ καὶ πεθαίνω, στῆ Διεύθυνση τῆς Γενικῆς Ἀσφάλειας νὰ παραδώσ' ὑπηρεσία καὶ νὰ προβιβαστεῖ !

§ 3 Ὅταν ὁ Περικλῆς μᾶς ἔλεγε, πῶς ἡ δύναμη κ' ἡ καλοπέραση τῆς πολιτείας εἶναι σωτηρία (καλοπέραση καὶ δύναμη) τῶν δυστυχισμένων, δὲν ἤθελα νὰ παραδεχτῶ πῶς κοροϊδεβε. Τί ἐννοοῦσε λέγοντας πολιτεία; Ὅλους μας; Ὅχι βέβαια. Ἄν ὅλοι μας ἐφτυχοῦμε, δὲν ἔχει κανένας ἀνάγκη νὰ σωθεῖ. Ἐννοοῦσε καθαρά τοὺς λίγους παραλῆδες καὶ πολιτικούς· μ' ἓνα λόγο τοὺς ἔξυπνους. Ὅταν ἐκεῖνοι τρῶνε, χορταίνουμ' ἐμεῖς· κι ὅταν ἀφτοὶ θησαυρίζουν, ἐμεῖς πλουταίνουμε· κι ὅταν ἐκεῖνοι δὲ γίνονται πλουσιότεροι, φτωχαίνουμ' ἐμεῖς περισσότερο· κι ὅταν ἐκεῖνῶν ἡ περιουσία βρίσκεται σὲ κίντυνο, χάνουμ' ἐμεῖς τὸν ὕπνο μας !.. Ὁ πρῶτος, βλέπετε, πολιτικός καὶ παραλῆς τῆς Ἀθήνας ὕψωνε χωρὶς ντροπὴ μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ φλομωμένου πλήθους τὴν ἀτιμία τῶν ὀλίγων σὲ χρέος, μεγαλεῖο καὶ δόξα τῶν πολλῶν, — τῆς Πατρίδας ! Εἶτανε πόλεμος τότε κ' ἔπρεπε νὰ δώσουμε τὴ ζωὴ μας γιὰ τοὺς «ἀρίστους», ἀν θέλαμε νὰ σώσουμε τὴν πείνα μας τὴν παντοτινὴ καὶ τὸν ὕπνο μας τὸ μακάριο, γιὰ νὰν τὸν κάνουμε αἰώνιο !... Καταλάβετε ; Καὶ βέβαια.

Γιατί σᾶς τὸ ξηγῶ. Μὰ τότες ἡ μέσα μου φωνὴ τοῦ κοπαδιοῦ, — τὸ δαιμόνιο — δὲ μ' ἄφηνε νὰν τὸ νιώσω. "Ἐβρισκα μάλιστα, πὼς καλὰ μᾶς τὰ λεγε ὁ γέρος, γιατί συμφωνούσανε μὲ τὴν... ἀπόλυτη Λογική !

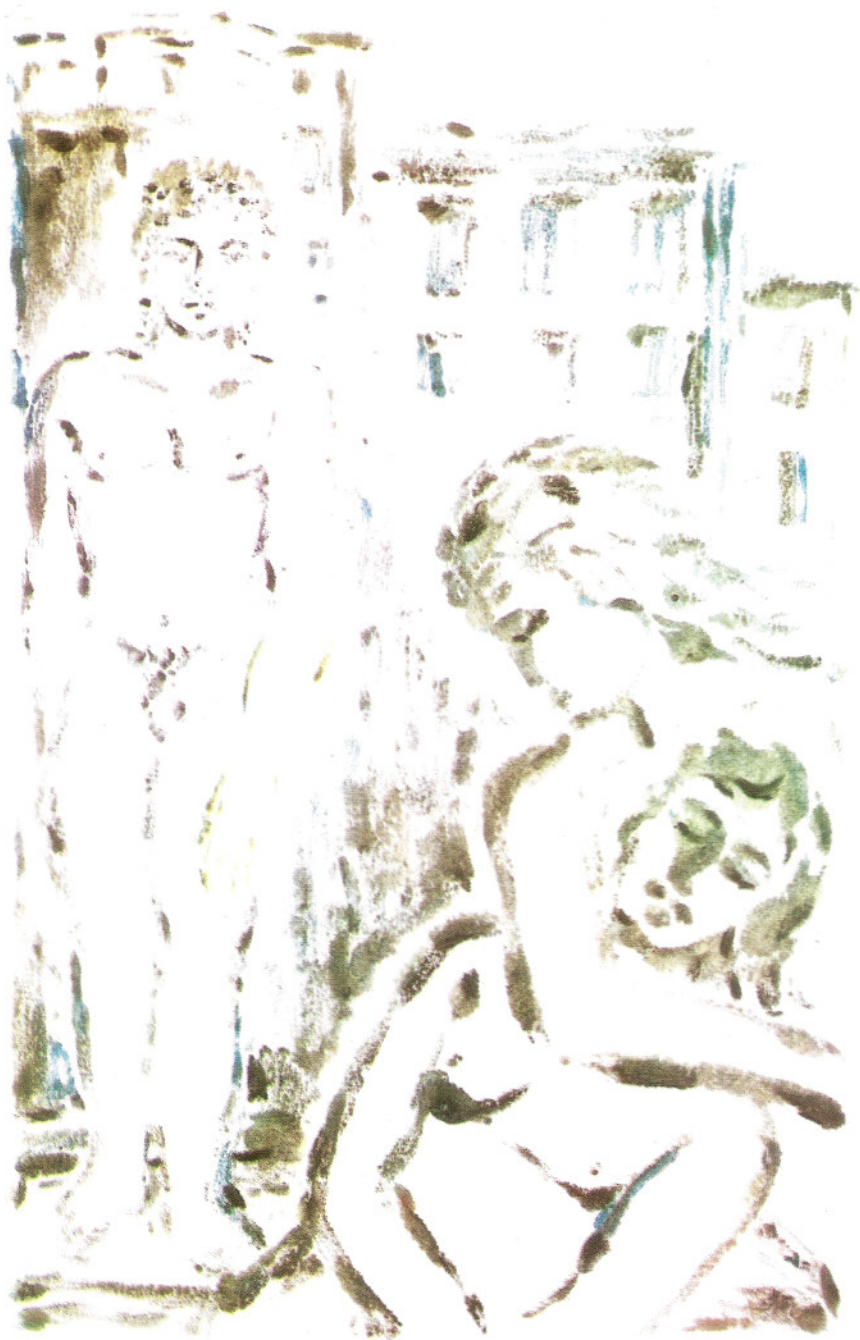
Σὰν ἄρχεψε νὰ μοῦ στρίβει, νὰ ψυχανεμίζομαι, πὼς δὲν § 4
κρίνω σωστὰ καὶ πὼς τὸ μυαλό μου κάνει νερά, ὁ φύλακας ἄγγελός σας ἔσφιξε τὴ βρακοζώνα του κι ἄνοιξε τὰ φτερά του καὶ πέταξε τρίζοντας τὰ δόντια του. Οὔστ !... Μὰ πάλε δὲν ἠσύχασα ! Μόλις ἔφυγε, κι ἄρχεψε νὰ μὲ τρώει ἄλλο σαράκι. 'Ο μετανιωμὸς γιὰ τὸ κακό, ποῦ ἔκανα καὶ στοὺς συγκαιρινούς μου καὶ στοὺς μελλούμενους, ὅσο θὰ κυβερνᾶνε τὸν κόσμο τ' ἄδικο κ' ἡ ψεφτιά. Μερό-
νυχτα βασανίζόμουνα. "Ἐπρεπε νὰ διορθώσω τὸ κακό ! Καὶ νὰ τί θὰ κανα, ἂν δὲν προλαβαίνατε νὰ μὲ σκοτώσετε :

Τὸ λαρόγγι του στέγνωσε. Ζήτησ' ἓνα ποτήρι νερό, μὰ ποῦ νὰ βρεθεῖ ποτήρι καὶ νερό ! Κάποιος ἀστεῖος τοῦ φώναξε : « Δὲν καταπινεὶς τὴν κλεψύδρα νὰ τελειώνουμε ; » Χάχανα καὶ θόρυβος. Πολλοί, ποῦ κοιμόντανε, τισαχτήκανε ξυγισμένοι κι ἀρχίσανε νὰ γρουλλίζουν. "Ἄλλοι σηκωθήκαν ὄρθοι καὶ κάνανε νόημα τοῦ κλητήρα νὰν τοὺς πεῖ, πόσο νερό μνέσκει ἀκόμα μέσα στὸ λαγγί. 'Ο κλητήρας ἔσκυψε πᾶνου κ' ὕστερα σηκώνοντας τὸ δεξιὸ του χέρι ἔσυρε δυὸ τρεῖς φορές τὸ μεγάλο δάχτυλο πᾶνου στὸ δέφτερο κόμπο τοῦ δείχτη. 'Ο Σωκράτης κατάπιε τὸ σάλιο του καὶ ξακολούθησε.

Γι' ἀφτὰ ποῦ δίδαξα, θὰ πρεπε νὰ μὲ κάνετε χρυσόνε καὶ § 5
νὰ μὲ προσκυνᾶτε. Γι' ἀφτὰ ποῦ θὰ κανα, ἂν ἐζοῦσα, θὰ πρεπε μὲ τὸ δίκιο σας ὅχι νὰ μὲ σκοτώσετε μοναχά, μὰ νὰ μὲ κοπανίσετε ζωντανὸ μέσα στὸ γουδί, ὅπως ὁ τύραννος ὁ Νέαρχος θὰ κοπανίσει τὸ Ζήνωνα τὸν Ἐιλέατη, γιὰ νὰ μάθει νὰ διδάσκει τὴν ἀρετὴ ὅσο θέλει, μὰ νὰ

μη μιλάει για την παλιανθρωπιά των αρχόντων. Θά πρεπε να μου κόψετε τη γλώσσα, καθώς ο βασιλιάς Ἄντιπατρος θά κόψει τη γλώσσα του Ὑπερείδη του ρήτορα, για να μάθει, πώς μπορεί να προδίνει την πατρίδα του, μα δεν κάνει να βρίζει και τον ξένο μισθοδότη... Θά μου να πραγματικά επικίντunos στη δημόσια τάξη, στο «συμφέρον του κρείττονος». Και να ρίχνατε το κουφάρι μου μακριά στον Κορινθιακό ἢ σε κανένα φαράγγι του Κιθαιρώνα — «μη ταφῆναι ἐν γῆ ἀττικῇ !» Δεν ὑπάρχει μεγαλύτερη ἀτιμία και προδοσία ἀπὸ τὸ να λές την ἀλήθεια !...

- § 6 Θά πήγαινα, πού λέτε, στους λαϊκούς μαχαλάδες τῆς Ἀθήνας, στὰ βρωμοχώρια τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὶς Κάβο Κολόνες ἴσαμε τὰ Κούντουρα κι ἀπὸ τὴν Κούλουρη ἴσαμε τὸ Καπαντρίτι. Θά κατέβαινα στὰ σκοτεινὰ χαμόσπιτα, γεμάτα κοριοὺς και χτίκιασμα, θά μπαίνα στὰ μικρομάγαζα τῆς φτωχολογιᾶς, στὰ καρβουνιάρικα του λιμανιοῦ, γιομάτα λέρα και βόχα. Και θά λεγα : «Λέφτεροι πολίτες ! Ἄφτὸς ὁ τόπος, κι ἂν ἀκόμα βρισκότανε στὴ Σκυθία, ὅπου σπάνια ξεμυτίζει ὁ γῆλιος ἀνάμεσ' ἀπὸ μάβρα σῦνεφα και πάνου σ' ἄλιωτα χιόνια, πάλε θά τανε ὁ καλύτερος ἀπ' ὄλους, γιατί τὸ θέλ' ἡ καρδιά σας. Εἶναι ἡ πατρίδα. Δικιά σας ἡ πατρίδα, μα τίποτα δικό σας μέσα σ' ἀφτῆνε : χωράφια και παλάτια, καράβια και χρῆμα, θεοὶ κ' ἐξουσία, σκέψη και θέληση — ὄλα ξένα ! Λιγοστοὶ σας ἔχετε τόσο μέρος, ὅσο να τρυπώνετε ζωντανοὶ και να θάβεστε πεθαμένοι και τόση λεφτεριά, ὅσο να κάνετε τὴ φυσική σας ἀνάγκη στὴ ρεματιά, ὅταν δὲ σᾶς βλέπει χωροφύλακας... Και ὅταν βυθίζετε τὸ μάτι σας πέρα στὸ γαλάζιο πέλαγος, ὅπου πᾶνε κ' ἔρχονται κατῖκια και φρεγάδες κουβαλώντας ἀπὸ τὸ στόμα του Νείλου κι

Этюд, 23.XI.73

ἀπ' τὸν Κιμμέριο Βόσπορο κι ἀπ' τὶς Ἡράκλειες στῆλες σιτάρι, χάλκωμα, μετάξι καὶ γυναῖκες, περηφανέβεστε, πὼς εἶναι δικά σας, γιατί ναι “ἔθνικά !” Καὶ κανένας δὲ συλλογᾶται, πὼς ἔλα τ' ἀγαθὰ μαζέβονται σὲ λίγα χέρια. Ἀτζέμηδες, Μοραῖτες, Θηβαῖοι καὶ Κορθιανοὶ σᾶς σκοτώνουνε μιὰ φορὰ οἱ ξένοι· μὲ τὰ χέρια τ' ἀδερφικά σᾶς σφίγγουνε τὸ καρύδι τοῦ λαρυγγιοῦ σ' ὄλη σας τὴ ζωὴ καὶ σᾶς δολοφονοῦνε κάθε μέρα. “Ὅχι μονάχα τίποτα δικό σας γύρα, μὰ κι ὅλος ὁ ἑαφτός σας κ' ἡ ψυχὴ σας εἶναι δικά τους».

“Ὑστερα θὰ πῆγαινα στὰ νταμάρια τῆς Πεντέλης, στὶς § 7
μίνες τοῦ Δασκαλειοῦ καὶ τοῦ Λάβριου, στοὺς ταρσανάδες τοῦ Περαιᾶ, στὶς φάμπρικες, ποὺ φκιάνουνε σκουτάρια καὶ λουρίκια τοῦ πολέμου — στοὺς δούλους ! Θὰ κατέβαινα στ' ἀμπάρια τῶν караβιῶν, ὅπου χιλιάδες σκεβρωμένοι κουπηλάτες (ἄσπρα μαλλιά, μέτωπα καμένα μὲ τὸ πυρωμένο σίδερο) βροντᾶνε ρυθμικά τοὺς χαλκᾶδες τους καὶ ξεφωνίζουν ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ βούρδουλα, σὰν τύχει καὶ λιγοθυμίσουν ἀπὸ τὴν κούραση. Θὰ πῆγαινα στὰ μεγάλα τσιφλίκια, σὰν τοῦ Ἀλκιβιάδη στὸν Κουβαρά, ὅπου ζεμένοι μὲ τὰ καματερὰ ὀργώνουνε τὰ κατσάβραχα καὶ τὰ πουρνάρια. Θὰ πῆγαινα στὴν Ἀκρόπολη, στὴ Ραμνούντα, στὰ Κούντουρα, στὶς Κάβο Κολόνες, ὅπου σηκώνουνε μὲ τὰ χέρια τους στὸν ἀψηλὸ οὐρανὸ τοὺς μαρμαρένιους κολοσσοὺς τοῦ πνέματός σας, τοὺς Παρθενῶνες. Καὶ θὰν τοὺς ἔλεγα :

«Θρακιῶτες, Ἀσιάτες, Ἀφρικανοὶ καὶ Σκύθες καὶ Ρω- § 8
μιοὶ ! Οἰκέτες, θεράποντες, ἐπιστάτες, παιδαγωγοί, τσογλάνια. Μαντινοῦτες τοῦ γυναικωνίτη κι ἅγιες πόρνες τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Σκλάβοι δημόσιοι καὶ σκλάβ' ἰδιωτικοί. Ἡ ξετσιπίωτη φιλοσοφία δασκαλέβει, πὼς εἶ-

σαστε γεννημένοι σκλάβοι. Μὰ μήτε οἱ θεοὶ μήτε κ' ἡ φύση διατάξανε τὸ σπέρμα τοῦ πατέρα σας νὰ σᾶς γεννήσει τέτιους. Ἡ τύχη σᾶς ἔκανε κι ἡ συνήθεια σᾶς ἀποτέλειωσε. Εἴσαστε σκλάβοι ἐσεῖς, γιὰ νὰ μαστ' ἐμεῖς οἱ λήφτεροι. Σηκῶστε τὸ κεφάλι καὶ κοιτάχτε τὸν ἀνοιξιάτικο οὐρανὸ. Ἔχετε ξεχάσει τὸ βάθος καὶ τὸ χρῶμα του. Στὴν πατρίδα σας ὅμοια γελᾶνε τ' ἀκρογιαλῖα κι ἀστροβολᾶνε κάμποι καὶ γήλιος. Κάποτες εἴσαστε καὶ σεῖς λήφτεροι κι ἄδικοι, γιὰ νὰ γίνετ' ἐδῶ σκλάβοι κι ἀδικημένοι — σεῖς, οἱ προγόνου σας, ἀδιάφορο ! Εἴσαστε τὸ μεγάλο ψυχομέτρι. Νιῶστε τὴ δύναμή σας κ' ἐνωθεῖτε μὲ τοὺς ἀδικημένους λήφτερους. Νὰ σηκώσετε μοναχὰ τὰ σφυριά, τὰ δρεπάνια, τὰ πελέκια, τὰ κρικέλια σας καὶ θὰ γίνεει κουρνιαχτὸς ὀλάκερ' ἢ δημοκρατία τῶν "ἀρίστων" Νὰ τοὺς πάρετε τ' ἀγαθὰ καὶ νὰ τοὺς βάνετε νὰ δουλέβουνε, γιὰ νὰ τρῶνε». — «Καὶ νὰ καθόμαστ' ἐμεῖς», θ' ἀπαντούσανε μερικοὶ μαθημένοι νὰ σέρνονται σὰ ραγιαῖδες στὴν κοιλιὰ μπροστὰ στοὺς δυνατοὺς καὶ νὰ ξεκοιλιάζουνε τοὺς ἀδύνατους. — «Ὅχι», θὰ φώναζα ἐγώ. «Θὰ δουλέβουνε κ' ἀφοτοὶ καὶ σεῖς. Κοινὴ δουλειά, κοινὰ τ' ἀγαθὰ κι ἡ λεφτεριά...» — «Ἄμ τότες ἄς λείπει τέτια λεφτεριά. Δὲ μᾶς κάνει...» — «Μὴν πειράζετε ! Σὰν ἔρτει κείν' ἡ ὥρα, θὰ μπεῖτε σὲ δρόμο νὰ γίνετε ἀνθρώποι· νὰ λυτρώσετε, θέλοντας καὶ μὴ, τὸ σῶμα σας, τὴν ψυχὴ σας καὶ τὸ πνέμα σας». — «Ποιοί, μωρέ, θὰ μᾶς βάλουνε σὲ δρόμο ;» πάλε θὰ ξεφωνούσανε. — «Οἱ Σκύθες !».

Μιὰ βροντερὴ φωνὴ πετάχτηκε ξαφνικὰ σὰ ρουκέτα : «Τέλειωσε τὸ νερό !» Εἴταν ὁ κλητήρας. Οἱ δικαστάδες τιναχτήκαν ἀπάνου μ' ὀρμὴ ξεφωνίζοντας καὶ βλαστημώντας καὶ τρέξαν ὄλοι πατεῖς με

πατώ σε κατά την πόρτα. Δεν είτανε πυρκαϊά. Δεν είτανε σεισμός. Τρέχανε, στριμωγνότανε, χτυπιόντουσαν άναμεταξύ τους ποιός θα πάει πρώτος στο ταμείο να πάρει τὸ μιστό του ! Ἄκόμα κ' οἱ κλητήρες ὀρμήσανε κατά την πόρτα για τὴν ἴδια δουλειά κι ἀφήσανε τὸ Σωκράτη μοναχό του πάνου στο βῆμα να πικρογελά. Καὶ κεῖνος, με τὴν παντοτινή του γαλήνη στὴν ψυχὴ καὶ στο πρόσωπο, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ βῆμα παρακάλεσε τὸν Πλάτωνα, πὸ στεκότανε σαστισμένος ἐκεῖ κοντά, να τὸν ὀδηγήσει στη φυλακή : «Δὲν ξέρω, καημένε, μήτε ποῦ βρίσκεται μήτε κι ἀπὸ ποῖο δρόμο πᾶνε !»

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γιάννη Ρίτσου : Για την εικονογράφη τῆς « Ἀληθινῆς Ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη»	7
Πρόλογος στήν πέμπτη ἔκδοση	9
Πρόλογος στήν τρίτη ἔκδοση	11
Γράμμα τοῦ Κωστή Παλαμά	13
* Ἄρθρο τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ	19
Τὸ πῶς γενήκανε τὰ πράματα	37
Μέρος πρῶτο	41
Μέρος δεύτερο	51
Μέρος τρίτο	65
Μέρος τέταρτο	81
Μέρος πέμπτο	93

ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΟΦΣΕΤ
ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΣΙΓΑΡΑΣ - ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΥΠΡΟΥ 9, ΜΟΣΧΑΤΟ, ΤΗΛ. 48.17.381
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ Α.Ε
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ
Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 3, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 36.02.007
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1987